

Kvinnofrid

Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2015

National Library
of Sweden

Del B

SOU 1995:60

Huvudbetänkande av Kvinnovåldskommissionen

Kvinnofrid

Del B

SOU 1995:60

Huvudbetänkande av Kvinnovåldskommissionen

Ref KB

occ

son

Statens offentliga utredningar

1995:60

Socialdepartementet

Kvinnofrid

Del B

Slutbetänkande av Kvinnovåldskommissionen
Stockholm 1995

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes, Offentliga Publikationer, på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningskontor.

Beställningsadress: Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Fax: 08-20 50 21
Telefon: 08-690 90 90

Svara på remiss. Hur och Varför. Statsrådsberedningen, 1993.

- En liten broschyr som underlättar arbetet för den som skall svara på remiss.

Broschyren kan beställas hos:

Regeringskansliets förvaltningskontor
Arkiv- och informationsenheten
103 33 Stockholm
Fax: 08-790 09 86
Telefon: 08-405 24 81

Innehållsförteckning

Del B

BILAGOR

1	Kvinnovåldskommissionens direktiv (dir. 1993:88)	5
2	FN:s deklARATION om avskaffande av våld mot kvinnor	21
3	Europarådets deklARATION om strategier för att bekämpa våld mot kvinnor i ett demokratiskt Europa	29
4	Europarådets resolution om våldtäkt och sexuellt utnyttjande av kvinnor	35
5	Kvinnovåldskommissionens enkät till landets kommuner beträffande socialtjänstens insatser för kvinnor som utsatts för våld	37
6	Sammanställning av kvinnojourernas statistik år 1994 (ROKS)	49
7	Regler om förundersökning och åtal i brottmål	55
7a	Riksåklagarens anvisningar angående vissa frågor rörande ledningen av förundersökning i brottmål (Fördelningscirkuläret)	61
7b	Riksåklagarens cirkulär angående utformningen av avskrivningsbeslut	67
8	Kvinnomisshandel och våldtäkt i rättsmaskineriet (Kvinnovåldskommissionens statistiska undersökning)	73
9	Motsträvighet som anomali i rättsväsendet	81
10	Hur behandlas våld mot kvinnor i yrkesutbildningar?	161

Innehållsförteckning

Bil B

Bil B

1. Innehållsförteckning av Bil B, 1977
2. Förklaring av avsnittens och avsnittens
3. Förklaring av avsnittens och avsnittens
4. Förklaring av avsnittens och avsnittens
5. Förklaring av avsnittens och avsnittens
6. Förklaring av avsnittens och avsnittens
7. Förklaring av avsnittens och avsnittens
8. Förklaring av avsnittens och avsnittens
9. Förklaring av avsnittens och avsnittens
10. Förklaring av avsnittens och avsnittens

Bilaga 1

Kommittédirektiv

Kommission om våld mot kvinnor

Dir. 1993:88

Beslut vid regeringssammanträde 1993-07-01

Chefen för Socialdepartementet, statsrådet B. Westerberg, anför efter samråd med justitieministern samt statsråden Laurén och Könberg.

Mitt förslag

Jag föreslår att en särskild kommission tillkallas för att utifrån ett kvinnoperspektiv göra en översyn av frågor som rör våld mot kvinnor och föreslå åtgärder för att motverka sådant våld.

Inledning

Våldet mot kvinnor är utbrett och förekommer överallt i samhället. De män som misshandlar eller begår sexuella övergrepp mot kvinnor kommer från alla miljöer och är i alla åldrar. De misshandlande männen är oftast bekanta med kvinnan, vanligtvis en nuvarande eller tidigare partner. Våldet sker huvudsakligen i hemmet.

Dessa omständigheter medför att våldet mot kvinnorna ofta är osynligt. De våldsbrott som riktar sig mot kvinnor har därför höga mörkertal. Trots att samhället har vidtagit ett stort antal åtgärder under senare år är, enligt tillgängliga studier, det dolda våldet omfattande. De anmälda brotten om våld mot kvinnor har också ökat.

Åtgärder för att komma till rätta med detta våld berör av naturliga skäl i första hand de utsatta kvinnorna och deras barn samt de män som utövar våld. Åtgärderna måste emellertid i större utsträckning beakta *orsakerna* till att våld

mot kvinnor uppstår. Det handlar här bl.a. om samhällets och de enskilda individernas allmänna kvinnosyn. Förlegade uppfattningar om kvinnorollen lever fortfarande kvar i vårt samhälle, trots att Sverige i ett internationellt perspektiv anses vara ett föregångsland när det gäller jämställdhet mellan kvinnor och män. Sådana fördomar, som direkt och indirekt tar sig uttryck i uppfattningar om mäns makt över kvinnor, måste bekämpas med kraft. I förlängningen kan sådana fördomar utgöra en grogrund för uppkomsten av våld mot kvinnor. För att kunna föreslå adekvata åtgärder mot detta våld är det viktigt att kunskaperna om de bakomliggande orsakerna till våldet mot kvinnor ökar.

Samtidigt som Sverige inte är fritt från traditionella uppfattningar om kvinnors och mäns roller måste konstateras att vårt samhälle idag präglas av ett större mått jämställdhet mellan kvinnor och män än för bara ett decennium sedan. Svenska kvinnor har t.ex. världens högsta förvärvsfrekvens. Både kvinnor och män har goda möjligheter att kombinera förvärvsarbete och föräldraskap. Även när det gäller politiskt deltagande intar svenska kvinnor internationellt sett en tätposition.

Debatten om våldet mot kvinnor bör ses mot denna bakgrund. Både kvinnor som själva har utsatts för våld och andra kvinnor ger nu i allt högre grad uttryck för sina värderingar och sina ökade kunskaper, dels genom krav på åtgärder, dels genom att anmäla de handlingar de blivit utsatta för. Många män tar initiativ, både enskilt och i grupp, för att ge sitt bidrag i arbetet med att förhindra uppkomsten av våld mot kvinnor. På senare tid har också i olika sammanhang, bl.a. i riksdagen, rests krav på intensifierade åtgärder för att förhindra detta våld.

Ett kvinnoperspektiv

Våld mot kvinnor är ett allvarligt allmänmänskligt och samhälleligt problem. Hittills har emellertid det perspektiv som tar sin utgångspunkt i de utsatta kvinnornas situation varit eftersatt.

Åtskillig forskning har bedrivits på detta område. Kvinnoforskningen, både i Sverige och utomlands, har på senare år bidragit till ökade kunskaper om våld mot kvinnor. Det gäller inte minst frågor om makt och inflytande som konfliktorsak mellan kvinnor och män.

Våldtäkt, misshandel och andra övergrepp mot kvinnor har inom denna forskning alltmer kommit att uppfattas som allvarliga uttryck för bristande jämställdhet, såväl i förhållandet mellan enskilda kvinnor och män, som i samhället i stort.

Inom kvinnoforskningen används ofta termen *sexualiserat våld* som ett samlingsbegrepp för olika former av övergrepp mot kvinnor. Inom begreppet rymms ett flertal handlingar, begångna mot kvinnor i just deras egenskap av kvinnor. Det handlar således om kvinnospecifika övergrepp och kränkningar med starka

kopplingar till föreställningar om kvinnors roll såsom underordnad mäns. Dessa övergrepp behöver inte nödvändigtvis innefatta fysiskt våld eller begränsas enbart till handlingar som är att betrakta som sexualbrott. Ofredande kan vara ett exempel på ett sådant övergrepp. Forskningen på detta område har intensifierats under senare år. Det sexualiserade våldets djupa skador är i dag väl dokumenterade.

Forskningen beskriver och analyserar hur en *misshandelsprocess* påverkar både kvinnan och mannen. I denna forskning beskrivs mannens våld som ett uttryck för en vilja att kontrollera kvinnan, samtidigt som också våldet, för att osynliggöras, är kontrollerat i olika avseenden, t.ex. i tid och rum. Forskningen beskriver också hur våldet efter hand "normaliseras" och hur detta påverkar kvinnans självförtroende och självuppfattning samt hur hon av rädsla alltmer anpassar sig för att undvika att bli utsatt för ytterligare våld. Till slut blir ofta kvinnan helt isolerad från kontakter utanför parförhållandet.

Samstämmiga forskningsresultat visar att de män som utövar misshandel kommer från alla samhällsklasser. Alkoholkonsumtion och kriminalitet som bidragande orsaker till att män slår tillmäts inte en lika stor betydelse i kvinnoforskningens studier som i annan forskning och i de slutsatser som har dragits på grundval av innehållet i polisanmälningar om kvinnomisshandel m.m. Det finns därför skäl att ytterligare belysa vilken roll alkohol och andra droger har för våld mot kvinnor.

Frågor som rör våld mot kvinnor har således ett samband med frågor om jämställdhet mellan kvinnor och män, maktfördelning mellan könen och mäns syn på kvinnor. Våldtäkt kan ses som ett extremt exempel på obalans i maktförhållandet mellan könen. Det finns även andra företeelser i samhället som hänger nära samman med våldet mot kvinnor och som på liknande sätt är uttryck för en sådan obalans: prostitution, pornografi, incest och sexuella trakasserier på arbetsplatserna.

Den kvinnoosyn som ofta kommer till uttryck i dessa företeelser låter sig svårigen förenas med samhällets jämställdhetsmål, som bl.a. innebär att kvinnor och män skall ha samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter inom alla väsentliga områden i livet (se bl.a. prop.1990/91:113 s. 6).

Bakgrund

Förekomsten av våld mot kvinnor

Den senaste statistiken från Statistiska centralbyrån (SCB) och Brottsförebyggande rådet (BRÅ) över antalet anmälda sexualbrott visar att dessa sammanlagt ökade med 25 procent under år 1992 jämfört med år 1991. Det framgår också att antalet anmälningar om sexuellt tvång, sexuellt utnyttjande och sexuellt umgänge riktat mot vuxna personer ökade med 23 procent under år 1992 jämfört med år 1991.

fört med år 1991 och att ökningen av sexuellt ofredande riktat mot vuxna under samma period uppgick till 35 procent. Antalet anmälningar om misshandelsbrott ökade under samma period med tio procent. Under år 1992 ökade anmälningarna om sexualbrott riktade mot vuxna lika kraftigt som eller kraftigare än dem mot barn. Slutsatsen blir att anmälningarna av nästan samtliga kategorier sexualbrott ökade kraftigt under år 1992 - kraftigare än på länge.

Sett över en längre tidsperiod kan som exempel anges att antalet anmälda våldtäktsbrott mellan åren 1981 och 1991 ökade med 70 procent. Också med hänsyn tagen till att samma anmälan kan innehålla flera våldtäktsbrott, begångna av samma gärningsman mot samma person, är ökningen mycket stor.

De nu refererade uppgifterna ger dock inte tillräckligt underlag för att belysa i vilken utsträckning det är den faktiska brottsligheten som har ökat. Den debatt, inte minst i massmedia, som på senare tid har förekommit i dessa frågor, kan antas ha lett till att en del av det våld som tidigare har varit dolt nu synliggjorts genom att kvinnor i ökad utsträckning har vågat anmäla de brott de blivit utsatta för. Ökningen under år 1992 torde emellertid inte endast kunna hänföras till en ökad anmälningsbenägenhet.

I statistiken över sexualbrott redovisas inte offrets kön. Tidigare undersökningar visar emellertid att en övervägande majoritet av offren för sexualbrott är kvinnor. Det finns därför anledning anta att den största delen av ökningen av sexualbrotten, men även en stor del av misshandelsbrotten, avser våld mot kvinnor. Det finns skäl att känna oro över denna utveckling. Därtill kommer att det dolda våldet, det som inte anmäls och inte heller på annat sätt kommer till myndigheternas kännedom, fortfarande torde vara omfattande.

Inom BRÅ pågår för närvarande, inom ramen för ett regeringsuppdrag, i samarbete med SCB ett arbete för att hitta metoder för att statistiskt bättre kunna följa de rättstillämpande myndigheternas hantering av ett ärende, från anmälan till lagföring.

Hittills vidtagna och pågående åtgärder

På senare år har ett stort antal åtgärder vidtagits för att motverka våldet mot kvinnor och lindra dess verkningar. Ny lagstiftning har införts samtidigt som många ändringar har gjorts i befintliga lagar. Satsningar har gjorts på t.ex. förebyggande åtgärder och på förbättringar av skyddet för de kvinnor som har utsatts eller riskerar att utsättas för våld.

Många olika myndigheter inom både socialtjänsten, hälso- och sjukvården och rättsväsendet har ansvar för att hjälpa och skydda kvinnor som har utsatts för övergrepp. I det följande redovisas några av de åtgärder som har vidtagits på senare tid och som berör dessa myndigheters ansvarsområden.

Under det senaste decenniet har det skett en stark framväxt av lokala kvinnojourer, vilka utför ett betydande arbete till stöd för kvinnor i akuta situationer.

Kvinnojourernas verksamhet sker på ideell basis och utgör ett komplement till samhällets insatser. En kartläggning av jourernas verksamhet gjordes år 1990 och finns redovisad i en rapport från Socialstyrelsen (SoS 1990:38). Kvinnojourerna har fått ett väsentligt ökat stöd från det allmänna under senare år. Ett organisationsstöd har inrättats för Riksorganisationen för kvinnojourer (ROKS) och de lokala jourerna får statliga medel för olika former av försöks- och utvecklingsarbete. ROKS erhåller också statsbidrag i sin egenskap av kvinnoorganisation.

År 1989 tillsatte den dåvarande regeringen en arbetsgrupp inom regeringskansliet för att arbeta med frågor om våld mot kvinnor. Arbetsgruppen föreslog ett samlat åtgärdsprogram som bl.a. avsåg fortbildning, stöd till lokala utvecklingsarbeten och till kvinnojourerna och ROKS, former för samverkan och förslag till att regeringen borde ta initiativ till en utvärdering av bestämmelsen om olaga våldsskildring i brottsbalken.

Personal inom hälso- och sjukvården, främst på akutmottagningarna men också på kvinnoklinikerna och t.ex. inom psykiatrin, möter ofta kvinnor som har utsatts för våld. För några år sedan initierade Landstingsförbundet en kampanj inom sjukvården, Vården mot våld. Syftet var att personalen inom hälso- och sjukvården skulle få ökade kunskaper både i att upptäcka vilka patienter som drabbats av våldsbrott och om hur dessa patienter bättre skulle kunna tas om hand.

På Akademiska sjukhuset i Uppsala pågår f.n. projektet Omhändertagande vid kvinnomisshandel. Bl.a. har inom ramen för projektet ett handlingsprogram utarbetats för sjukhusets direkta behandling av misshandlade kvinnor. Handlingsprogrammet tar upp såväl läkarundersökningen som frågor om sjukvårdspersonalens handläggning av sekretessen och om hur misshandelsskador och andra skador skall dokumenteras, t.ex. i rättsintyg. Projektet är ett led i ett större arbete inom Uppsala läns landsting i dessa frågor.

I propositionen (prop. 1990/91:113, bet. 1990/91:AU17, rskr. 1990/91:288) om en ny jämställdhetslag, m.m. redovisades ett åtgärdsprogram med tonvikt på regionalt utvecklingsarbete och fortbildning av berörda personalgrupper liksom ett förbättrat akut skydd för kvinnor som har utsatts för våld eller hot om våld. Som en följd härav har nyligen personal på central nivå inom rättsväsendet, socialtjänsten samt hälso- och sjukvården genomgått fortbildning i frågor som rör våld mot kvinnor. Denna verksamhet, som berör ett mycket stort antal personer, fortsätter nu på det regionala och lokala planet.

Genom riksdagens beslut att anta propositionen fick Socialstyrelsen medel för ett regionalt utvecklingsprojekt som avser frågor om våld mot kvinnor. Avsikten är att i fem län få fram metoder och modeller för ett förbättrat samarbete mellan myndigheter inom rättsväsendet, socialtjänsten samt hälso- och sjukvården liksom mellan dessa myndigheter och frivilliga organisationer. Projektet skall avslutas efter tre år, dvs. under år 1995, och därefter utvärderas. Social-

styrelsen har också i andra sammanhang särskilt uppmärksammat barnens situation i familjer där kvinnomisshandel förekommer.

Rikspolisstyrelsen har, vilket också framgår av den ovan nämnda propositionen, tagit fram akut skydd för kvinnor som utsätts för våld eller hot om våld. Skyddet har formen av specialutrustade väskor som bl.a. innehåller mobiltelefon och larmanordning för installation bl.a. i hemmen. Väskorna finns tillgängliga på samtliga polisdistrikt. Under tiden den 1 juli 1992 till och med den 30 juni 1993 pågick också en försöksverksamhet med livvaktsskydd för hotade kvinnor i fyra län. En utvärdering av dessa båda verksamheter kommer att redovisas till Justitiedepartementet före den 1 oktober 1993.

Som ett resultat av de olika förslag som lades fram i proposition 1989/90:90 om forskning, inrättades den 1 juli 1991 en professur i sociologi, särskilt kvinnoforskning, vid Uppsala universitet med inriktning på frågor som rör våld mot kvinnor. Tjänsten har nyligen tillsatts. Regeringen har också lämnat uppdrag till docent Mona Eliasson vid Uppsala universitet att göra en översikt över pågående och avslutad forskning rörande våld mot kvinnor. Studien kommer att överlämnas till regeringen inom kort.

Regeringen har nyligen tillsatt en särskild utredare vars huvuduppgift är att göra en kartläggning av prostitutionens omfattning i Sverige och särskilt belysa de olika problem som är förknippade med prostitution samt orsakerna till dessa (S 1993:03 och Dir. 1993:31). Det kan därtill nämnas att utredningen också förutsättningslöst skall studera om kriminalisering är en lämplig metod för att motverka prostitutionen och dess konsekvenser.

Den 1 juli 1988 trädde lagen (1988:688) om besöksförbud i kraft. Den innebär ett förbättrat skydd för framför allt kvinnor som hotas, förföljs eller trakasseras. Den 1 april 1990 höjdes straffmaximum för överträdelse av ett besöksförbud från fängelse sex månader till ett år. Lagen och dess tillämpning är f.n. föremål för utvärdering av BRÅ.

Lagen (1988:609) om målsägandebitråde trädde i kraft den 1 juli 1988. Lagen innebär att målsägande fick rätt till ett eget juridiskt biträde vid förundersökning och rättegång vid vissa typer av brott, i första hand vid grövre sexuella övergrepp. Den 1 januari 1991 utvidgades möjligheterna att få ett målsägandebitråde. Rätt att få ett sådant biträde finns numera i princip i alla mål om sexualbrott. Vid övriga brott där målsägandebitråde kan komma i fråga, t.ex. i mål om misshandel och olaga hot, har reglerna blivit mer generösa.

I departementspromemorian Några brottsofferfrågor (Ds 1992:24) föreslås att möjligheterna att få målsägandebitråde skall utvidgas ytterligare. Förslagen innebär att målsägandebitråde skall kunna förordnas i ytterligare mål om brott enligt brottsbalken och att bitrådets uppgifter i mål om skadestånd utvidgas. I promemorian föreslås också utökade möjligheter till allmän rättshjälp och annat ekonomiskt bistånd åt brottsoffer i angelägenheter som behandlas utomlands. Promemorian har remissbehandlats och en lagrådsremiss är för närvarande

under utarbetande inom Justitiedepartementet.

Den 1 juli 1993 höjdes straffskalorna för bl.a. ett antal vålds- och sexualbrott (prop. 1992/93:141, bet. 1992/93:JuU16, rskr. 1992/93:220, SFS 1993:207). Genom ändringarna stärks det straffrättsliga skyddet för utsatta grupper, särskilt för kvinnor som utsätts för våld och hot samt för barn.

Kommittén om ideell skada ser över reglerna om ersättning för ideell skada i samband med personskada m.m. Kommittén har i augusti 1992 lagt fram delbetänkandet Ersättning för kränkning genom brott (SOU 1992:84). Kommittén föreslår nya regler om ersättning för lidande som någon tillfogar annan genom brott mot den personliga friheten eller annat integritetskränkande brott. Betänkandet har remissbehandlats och förslagen bereds nu vidare i Justitiedepartementet.

Justitiekanslern (JK) redovisade i december 1992 till regeringen ett uppdrag rörande en översyn av bestämmelserna i 16 kap. 10 b § brottsbalken om olaga våldsskildring. JK föreslår inte några författningsändringar utan anför att slutsatser kan dras först efter ytterligare domstolsavgöranden. JK:s rapport bereds f.n. inom Justitiedepartementet.

En departementspromemoria som bl.a. redovisar möjligheter till en förlängning av preskriptionstiderna för sexualbrott som riktar sig mot barn utarbetas för närvarande inom Justitiedepartementet. I promemorian kommer även andra frågor rörande framför allt sexuella övergrepp mot barn att behandlas.

I departementspromemorian Brottsoffren i blickpunkten (Ds 1993:29), som för närvarande remissbehandlas har behovet av ytterligare insatser på brottsofferområdet kartlagts och åtgärder för att stärka brottsoffrens ställning föreslagits. Frågorna spänner över ett brett område och omfattar åtgärder av olika slag. Bl.a. föreslås att en brottsofferfond skall inrättas. Den skall finansieras med avgifter som skall betalas av dem som döms för brott och medlen skall användas till att främja brottsofferarbete av olika slag samt för finansiering av brottsskadeersättningar. Andra förslag syftar till att generellt förbättra informationen och öka stödet till brottsoffren under och efter det rättsliga förfarandet. Vidare presenteras ett förslag till ett uppdrag för att hitta lokala lösningar för samverkan och samarbete mellan myndigheter och andra samt för att tillgodose brottsoffers behov av psykologiskt stöd och terapibehandling.

Inom kriminalvården har under senare år bedrivits utvecklingsarbete i frågor som rör våld mot kvinnor. T.ex. har olika behandlingsmetoder prövats för män som dömts för våldsbrott mot kvinnor. Fängelseutredningen (Ju 1992:06 och Dir. 1992:36) har bl.a. i uppgift att klarlägga hur riksdagens målsättning att utöka behandlingen av dessa män skall kunna förverkligas.

Professor Hans Klette undersöker på Justitiedepartementets uppdrag straffmättningspraxis vid vissa våldsbrott. Undersökningen skall avse såväl en bearbetning av tillgängliga statistiska data som en genomgång av meddelade domar.

En lagrådsremiss som behandlar frågor om frihet från ansvar är för närvarande under utarbetande inom Justitiedepartementet. Lagrådsremissen grundar sig bl.a. på överväganden gjorda av Våldskommissionen, redovisade i slutbetänkandet Våld och brottsoffer (SOU 1990:92). I lagrådsremissen kommer bl.a. överväganden rörande bestämmelserna om nödvärn och nöd att redovisas.

Till sist skall nämnas några rapporter som behandlar våld mot kvinnor. Projektet Kvinnor och handikapp, som bedrivs med medel från bl.a. Allmänna arvsfonden, har under våren 1993 gett ut rapporten Våld mot handikappade flickor och kvinnor. I rapporten Kvinna och invandrare, i vilken Statens invandrarverk år 1992 redovisar ett regeringsuppdrag, belyses bl.a. misshandlade invandrarkvinnors situation.

Internationella insatser

Frågor om våld mot kvinnor uppmärksammas alltmer i andra länder och i det internationella samarbetet. Ett exempel på det senare är arbetet, i vilket Sverige aktivt deltagit, med den FN-deklaration som nyligen har antagits av FN:s kvinnokommission. Enligt denna är våld mot kvinnor "varje form av könsrelaterat våld som resulterar i, eller kan resultera i, fysisk, sexuell eller psykisk skada eller lidande för kvinnor, inklusive hot om sådana handlingar, tvång eller godtyckliga frihetsberövanden (*arbitrary deprivations of liberty* i den engelska versionen), vare sig det sker i det offentliga eller i det privata livet". Deklarationen beräknas bli slutligt antagen av FN:s generalförsamling under hösten 1993.

Inte minst brotten mot kvinnor i f.d. Jugoslavien har bidragit till att det internationella samfundet, inom ramen för frågor om mänskliga rättigheter, har kommit att ägna frågor om våld mot kvinnor ökad uppmärksamhet. Också i dessa sammanhang har Sverige varit starkt pådrivande. Vid 1993 års möte med FN:s kommission för de mänskliga rättigheterna antogs en resolution om att kommissionen, vid sitt möte år 1994, skall överväga inrättandet av en s.k. särskild rapportör i frågor som rör våld mot kvinnor. I slutdokumentet från FN:s världskonferens om mänskliga rättigheter som nyligen ägt rum i Wien intar frågor som rör kvinnors mänskliga rättigheter och diskriminering av kvinnor en central plats. Bl.a. understryks vikten av att arbeta för att undanröja våld mot kvinnor, både i det privata och i det offentliga livet, liksom t.ex. att undanröja könsfördomar i rättstillämpningen (*the elimination of gender bias in the administration of justice* i den engelska versionen).

Många länder ser nu över och förbättrar de nationella åtgärderna vad avser våld mot kvinnor. Som exempel kan nämnas att i Kanada, där dessa frågor under senare år har varit mycket aktuella, har en omfattande reformering av sexualbrottslagstiftningen ägt rum. Också i USA finns erfarenheter att studera på detta område. För cirka ett år sedan lämnade en arbetsgrupp en rapport om

våld mot kvinnor i Danmark för att belysa omfånget av våldsförbrytelser mot kvinnor. I Norge, där kvinnoforskning har bedrivits under lång tid, pågår ett antal projekt, inte minst när det gäller myndighetssamarbete. Jag tänker t.ex. på den s.k. Oslo-modellen - ett projekt där bl.a. socialjour, polis och hälso- och sjukvård samordnat sitt arbete för kvinnor som utsatts för sexualiserat våld. I Norge finns också försök med s.k. terapicenter, som drivs av kvinnliga psykologer och psykiatriker.

Slutligen vill jag nämna att våld mot kvinnor är det ämne som skall behandlas vid nästa möte med de europeiska jämställdhetsministrarna, som arrangeras hösten 1993 av Europarådet med Italien som värdland.

Behovet av ytterligare åtgärder

För att kunna öka insatserna mot det våld som riktas mot kvinnor behövs en tydlig insikt om våldets bakomliggande orsaker och mekanismer. Frågor om våld mot kvinnor spänner över ett brett område och måste därför angripas på bred front. Detta bör kunna bidra till att nya metoder att närma sig problemen utvecklas. Därmed kan också åtgärderna bli mer effektiva och få en större genomslagskraft.

Det har nu gått mer än tio år sedan Sexualbrottsutredningen avlämnade sitt betänkande (SOU 1982:61), vilket föranledde olika ändringar i brottsbalken. Dessa ändringar var bl.a. ett uttryck för behovet av att anpassa lagstiftningen till de värderingsförskjutningar som hade skett i samhället när det gäller synen på sexuella övergrepp mot kvinnor. Under den tid som gått sedan dess har ytterligare sådana förskjutningar skett, vilket bl.a. avspeglats i den offentliga debatten. Att antalet anmälda fall om både sexualbrott och kvinnomisshandel ökat kraftigt liksom att ett antal mål som rör våld mot kvinnor och unga flickor har kommit i fokus kan också ses som ett uttryck för den värderingsförskjutning som ägt rum.

Det är därför angeläget att nu göra en utvärdering och allmän översyn av hur bestämmelserna om sexualbrott och näraliggande bestämmelser tolkats och tillämpats. En utvärdering bör också ske av om de olika rekvisiten i brottsbalkens bestämmelser är adekvat utformade med hänsyn tagen till de värderingar som statsmakterna i olika sammanhang har gett uttryck för när det gäller synen på jämställdhet mellan kvinnor och män i allmänhet och på våld mot kvinnor i synnerhet.

Jag anser således att en utvärdering och allmän översyn nu bör ske av olika insatser som rör våld mot kvinnor. Utifrån en sådan översyn kan sedan ett mer samlat syn- och förhållningssätt till våldet mot kvinnor presenteras och förslag till åtgärder för att motverka och undanröja detta våld läggas fram. Sådana förslag kan gälla både regelverk och olika myndigheters handläggning av dessa frågor, liksom stöd till de utsatta kvinnorna och insatser riktade till de miss-

handlande männen. Behov av åtgärder kan finnas såväl inom socialtjänsten och hälso- och sjukvården som inom rättsväsendet.

Jag föreslår att en kommission tillkallas för att göra en sådan översyn och lämna förslag till lämpliga åtgärder för att motverka våldet mot kvinnor.

Uppdraget

Kommissionens uppdrag bör särskilt omfatta följande områden och frågor.

Socialtjänsten

Enligt socialtjänstlagen (1980:620) har kommunen det yttersta ansvaret för att de som vistas i kommunen får det stöd och den hjälp de behöver. Detta ansvar omfattar således även kvinnor som har utsatts för misshandel och andra övergrepp.

Det finns flera skäl för kommissionen att närmare studera de sociala myndigheternas erfarenheter och handläggning av frågor som rör våld mot kvinnor. Av den tidigare nämnda rapporten från Socialstyrelsen om kvinnojourernas verksamhet (SoS 1990:38) framgår bl.a. att socialtjänsten är jourernas viktigaste samtalspartner. Enligt rapporten överlämnar socialtjänsten i många fall samhälleliga uppgifter till jourerna.

Socialtjänstens kontakter med kvinnor som har utsatts för våld sker bl.a. i samband med vårdnadsärenden eller när det gäller stöd till missbrukarfamiljer. Därvid kan det, utan särskilda kunskaper eller en genomtänkt strategi i handläggningen, vara svårt att upptäcka huruvida förekomsten av våld spelat en roll i det aktuella ärendet och hur stor den rollen kan vara. Möjligheterna att på bästa sätt ge stöd åt de utsatta kvinnorna men också åt barnen i dessa familjer riskerar därmed att bli begränsade. Det kan också självfallet leda till svårigheter att bemöta den misshandlande mannen.

En nyligen genomförd studie i Blekinge län visar att ett flertal socialbyråer anser att det finns hinder inom den egna organisationen för att på ett tillfredsställande sätt kunna arbeta med frågor om våld mot kvinnor. Bristande tid och rutiner samt inte minst bristande kunskap om dessa frågor är exempel på sådana hinder. Studien visar också att de anställda inom socialtjänsten ofta själva är osäkra på hur de skall arbeta med frågorna.

Kommissionen bör kartlägga i vilken omfattning och i vilka situationer socialtjänsten kommer i kontakt med kvinnor som utsätts för våld. Kommissionen bör vidare redovisa om det finns hinder för att inom socialtjänstens ram skydda och stödja de kvinnor som utsätts för övergrepp samt lämna förslag på hur sådana hinder skulle kunna övervinnas. Det kan också finnas skäl att undersöka om det kan uppstå konflikter i fråga om socialtjänstens skyldighet att å ena

sidan tillgodose ett barns behov av kontakt med sin far och å andra sidan tillgodose den utsatta moderns behov av stöd och hjälp.

Vidare bör kommissionen göra en inventering av de olika insatser som socialtjänsten i dag erbjuder utsatta kvinnor och överväga om insatserna behöver förstärkas. I sammanhanget bör samarbetet mellan socialtjänsten och kvinnojourerna särskilt beaktas. Uppmärksamhet bör också ägnas åt frågan om vilket stöd kvinnor kan få av socialtjänsten under förundersökning och eventuell rättegång liksom socialtjänstens möjligheter att i en akut situation ordna boende för kvinnor.

Hälso- och sjukvården

Erfarenheterna visar att det också inom hälso- och sjukvården finns ett behov av insatser till stöd för kvinnor som utsatts för våld. Det gäller både i de direkta kontakterna med dessa kvinnor och i samarbetet med andra myndigheter. Insatser behövs både i det förebyggande arbetet och i primär- och länssjukvården. Men de behövs också när det gäller psykologiskt stöd och terapi. Mycket tyder på att både rutiner och behandlingsmetoder inom hälso- och sjukvården behöver vidareutvecklas för att skapa en trygg och förtroendeingivande situation för de patienter som har utsatts för våld och för att öka möjligheterna att i ett tidigt skede fånga upp dessa fall samt erbjuda adekvat behandling. Det är nödvändigt att kunskaperna hos personalen om mekanismerna bakom det sexualiserade våldet ökar. Inte minst gäller detta vid psykologiskt stöd och terapi.

Läkarundersökningen är mycket betydelsefull för de kvinnor som har utsatts för våld. Läkaren är ofta en av kvinnans första kontakter efter ett övergrepp. Detta ställer krav på läkaren i form av lyhörighet, kunskap och tid. Det kan t.ex. vara viktigt att ha ett enskilt samtal med kvinnan utan närvaro av anhöriga.

Kommissionen bör kartlägga i vilken omfattning och i vilka situationer hälso- och sjukvården kommer i kontakt med kvinnor som har utsatts för våld. Därvid bör kommissionen redovisa om det finns hinder för att inom hälso- och sjukvården ge dessa kvinnor adekvat stöd och behandling och lämna förslag om hur sådana eventuella hinder kan övervinnas. Erfarenheter från pågående arbete bl.a. inom Uppsala läns landsting bör särskilt studeras.

I det tidigare nämnda projektet Omhändertagande vid kvinnomisshandel vid Akademiska sjukhuset i Uppsala rekommenderas att familjerådgivning och familjeterapi inte skall ges i de fall av kvinnomisshandel då paret lever tillsammans, eftersom denna behandling, enligt programmet, kan öka våldet i familjen. Det finns anledning att undersöka om dessa erfarenheter är allmängiltiga.

Kommissionen bör också studera olika former för psykosocialt och psykiatriskt stöd till kvinnor som har utsatts för övergrepp och överväga om detta stöd behöver förbättras.

Vid en läkarundersökning är det viktigt att eventuella skador dokumenteras noggrant, inte minst för att vid behov kunna utgöra underlag för rättsintyg. Erfarenheterna, bl.a. från den tidigare nämnda fortbildningen i Rikspolisstyrelsens regi, visar att det förekommer brister i dokumentationen av skador. Mot den bakgrunden bör kommissionen särskilt belysa frågor om utformningen av rättsintyg när det gäller våld mot kvinnor.

Under senare tid har förslag, bl.a. i riksdagen, väckts om inrättandet av särskilda s.k. våldtäktskliniker. Detta är i första hand en fråga för berörda huvudmän inom hälso- och sjukvården. Det finns dock skäl att närmare studera lämpligheten i att inrätta sådana kliniker. Kommissionen bör därför överväga om det finns behov av att inrätta en eller flera s.k. våldtäktskliniker och om så är fallet närmare ange förutsättningarna för en sådan verksamhet. Därvid bör beaktas fördelen av att få till stånd ett nära samarbete mellan klinisk verksamhet och forskning. Erfarenheter från liknande verksamhet i Norge bör studeras.

Sekretessfrågor

En särskild fråga som berör både socialtjänsten och hälso- och sjukvården är hur gällande regler om sekretess och tystnadsplikt påverkar personalens möjligheter att polisanmäla våldsbrott mot kvinnor som söker hjälp eller vård. Den möjlighet som finns enligt 14 kap. 3 § sekretesslagen att efter en intresseavvägning lämna ut sekretessbelagda uppgifter gäller inte i fråga om uppgifter inom socialtjänsten och sjukvården. Sekretessen kan emellertid enligt 14 kap. 4 § efterges av den enskilde, dvs. i dessa fall den hjälpsökande kvinnan. Noteras bör dock att hon endast kan efterge den sekretess som gäller till förmån för henne själv. Socialtjänsten och hälso- och sjukvården har vidare en möjlighet att lämna ut uppgifter som angår misstanke om brott till polismyndighet. Detta följer av 14 kap. 2 § fjärde och femte styckena sekretesslagen. Denna möjlighet gäller i nu aktuella fall när fråga är om brott för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i två år. Ytterst få brott är av denna grad. Bl.a. faller misshandel - även grov misshandel - och sexuellt tvång utanför regelns tillämpningsområde. Någon sekretessbrytande regel som särskilt tar sikte på nu aktuella fall finns inte.

De nu återgivna sekretessreglerna kan skapa en osäkerhet hos personalen om hur de skall agera för att hjälpa en kvinna som har vänt sig till dem, särskilt i fråga om att göra en polisanmälan som kvinnan inte vågar stå för själv, men också i fråga om kontakterna med andra myndigheter. Dessa svårigheter bör analyseras och förslag läggas fram i syfte att ge underlag för adekvata åtgärder. Bl.a. bör övervägas möjligheterna att genom ändringar i gällande sekretessbestämmelser öka förutsättningarna för att ge kvinnor som utsätts för våld effektivt stöd. I sammanhanget bör också övervägas om det är möjligt och lämpligt att införa en anmälningsskyldighet för bl.a. hälso- och sjukvården till social-

tjänsten motsvarande den som finns i 71 § socialtjänstlagen beträffande barn som misshandlas eller far illa. I sammanhanget måste dock beaktas de konsekvenser eventuella förslag kan få på angränsande områden och för andra brotts-typer.

Rättsväsendet

Brottsbalkens bestämmelser om sexualbrott är naturligtvis av central betydelse i detta sammanhang men även andra straffbestämmelser, exempelvis för misshandel och ofredande, är av intresse. Flertalet av dessa bestämmelser har relativt nyligen setts över och är knappast i behov av någon mera genomgripande översyn i detta sammanhang.

Kommissionen bör emellertid göra en utvärdering och allmän översyn av tillämpningen av de regler som rör sexualbrott, kvinnomisshandel och därmed närbesläktade brott, t. ex. olaga hot och ofredande, och överväga möjligheterna att med i huvudsak nuvarande lagstiftning komma tillrätta med sådana brott. I det sammanhanget bör kommissionen särskilt studera våldtäktsbrottet. Kommissionen bör påtala brister som uppmärksammas vid översynen och aktualisera de lagstiftningsåtgärder, inklusive i fråga om straffsatser m.m., som den finner påkallade.

Som ett underlag för sina ställningstaganden bör kommissionen studera tillgängliga uppgifter angående straffmättningspraxis vid olika former av övergrepp mot kvinnor.

Enligt tillgängliga uppgifter från SCB leder bara en tredjedel av antalet anmälningar om kvinnomisshandel till lagföring och dom. Övriga anmälningar skrivs av genom att förundersökning inte inleds eller läggs ned eller att åtal eller annan talan inte väcks (vid grova brott är motsvarande andel ca hälften). Även en stor andel, ca tre fjärdedelar, av antalet anmälningar om våldtäkt skrivs av. Ofta motiveras avskrivningsbesluten med att brott inte kan styrkas. Någon författningsmässig skyldighet att motivera avskrivningsbeslut finns inte. Riksåklagaren har dock utfärdat allmänna råd (RÅC I:107) om utformningen av avskrivningsbeslut. En förklaring till att en så stor andel av anmälningarna om våldsbrott mot kvinnor skrivs av och således inte leder till åtal kan vara att det vid dessa brott ofta finns bevisvärigheter i det enskilda fallet. Det är emellertid angeläget att närmare analysera orsakerna till att en så stor andel av dessa anmälningar skrivs av.

Kommissionen bör också undersöka hur långa handläggningstiderna hos de brottsutredande myndigheterna, dvs. polis- och åklagarmyndigheterna, är för de brott som innefattar övergrepp mot kvinnor samt i det sammanhanget se om rutinerna för handläggningen av sådana brott kan förbättras. Därvid bör Åklagarutredningens (SOU 1992:61) överväganden i denna del beaktas.

Kommissionen bör undersöka om den nuvarande brottsstatistiken kan och bör

könsuppdelas i större utsträckning än för närvarande, i syfte att ge ett bättre underlag för att bedöma brottsutvecklingen såvitt avser våld som riktas mot kvinnor.

Kommissionen bör studera den särskilda problematiken för kvinnor som utsätts för hot om våld och överväga om tillämpningen av bestämmelserna om nödvärn vållar problem i sådana sammanhang.

Kommissionen bör vidare göra en kartläggning och bedömning av de nuvarande behandlingsmetoderna för män som gjort sig skyldiga till övergrepp mot kvinnor.

Kommissionen bör undersöka om s.k. punktbevakning av de våldsverkande männen är möjlig och lämplig i kombination med andra metoder som skyddar utsatta kvinnor och hur en sådan punktbevakning i så fall skulle kunna utformas.

Kommissionen bör undersöka om det går att få fram ytterligare kunskapsunderlag som belyser eventuella samband mellan våldspornografi och våld mot kvinnor.

Övrigt

Kommissionen bör undersöka i vilken utsträckning frågor om våld mot kvinnor tas upp i grundutbildning m.m. för de yrkesgrupper som i sin verksamhet berörs av dessa frågor. Det gäller att kartlägga om inslagen i dessa frågor i t.ex. grundutbildningen för jurister och poliser, läkar-, sjuksköterske-, psykolog- och socionomutbildningarna samt fortbildningen för berörda yrkesgrupper är tillfredsställande samt överväga hur eventuella brister i detta hänseende skall kunna rättas till.

Kommissionen bör inhämta erfarenheter från verksamheterna med akut skydd (larm m.m. samt livvaktsskydd) för kvinnor som leds av Rikspolisstyrelsen.

Kommissionen bör vidare inhämta erfarenheter från den verksamhet som bedrivs av kvinnojourerna liksom från kvinnoforskningen.

Kommissionen bör studera internationella erfarenheter på området.

Kommissionen bör samråda med utredningen (S 1993:03) om prostitutionen i Sverige (Dir. 1993:31).

Jag vill också framhålla att uppdraget är mycket omfattande. Det är självfallet angeläget att undvika dubbelarbete och förseningar på områden där ett utredningsarbete redan bedrivs eller planeras eller där det i övrigt redan finns eller inom kort kommer att finnas tillräckligt underlag för ställningstaganden.

Kommissionen bör med beaktande härav ha stor frihet att lägga fram förslag till åtgärder och påpeka brister i lagstiftningen. Kommissionen bör också ha stor frihet i sitt val av arbetsmetoder.

För kommissionens arbete gäller de allmänna tilläggsdirektiv som utfärdats den 16 februari 1984 till samtliga kommittéer och särskilda utredare (Dir.

1984:5). Kommissionen skall särskilt beakta vad som sägs i tilläggsdirektiven om att förslag från kommittéerna inte får öka de offentliga utgifterna eller minska statsinkomsterna. Vidare skall kommissionen beakta vad som sägs i Dir. 1988:43 om EG-aspekter i utredningsverksamheten.

Kommissionen kan vid behov fortlöpande avrapportera sitt arbete. Vad avser frågan om att inrätta en eller flera s.k. våldtäktskliniker bör ett förslag redovisas senast den 30 november 1993. En slutrapport skall avlämnas före utgången av år 1994.

Hemställan

Med hänvisning till vad jag nu anfört hemställer jag att regeringen bemyndigar chefen för Socialdepartementet

att tillkalla en kommission - omfattad av kommittéförordningen (1976:119) - med högst 7 ledamöter med uppdrag att utifrån ett kvinnoperspektiv göra en översyn av frågor som rör våld mot kvinnor och föreslå åtgärder för att motverka sådant våld,

att utse en av ledamöterna att vara ordförande,

att besluta om sakkunniga, experter, sekreterare och annat biträde åt kommissionen.

Vidare hemställer jag att regeringen beslutar

att kostnaderna skall belasta femte huvudtitelns anslag Utredningar, utveckling, samverkan m.m.

Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och bifaller hans hemställan.

(Socialdepartementet)

Bilaga 2

Förenta Nationerna

Deklaration om avskaffande av våld mot kvinnor¹

antagen vid 85:e plenarmötet den 20 december 1993, A/RES/48/104

GENERALFÖRSAMLINGEN

som inser det trängande behovet av allmän tillämpning på kvinnor av alla människors rättigheter principer såvitt avser jämlikhet, trygghet, frihet, integritet och värdighet,

som konstaterar att dessa rättigheter och principer är innefattade i internationella överenskommelser som den universella förklaringen om de mänskliga rättigheterna,² den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter,³ den internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter,³ konventionen om avskaffande av all slags diskriminering mot kvinnor,⁴ och konventionen mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning⁵

som inser att faktisk tillämpning av konventionen om avskaffande av all slags diskriminering mot kvinnor skulle bidra till avskaffandet av våld mot kvinnor och att deklARATIONEN om avskaffande av våld mot kvinnor, som läggs fram i denna resolution, kommer att stärka och fullständiga denna utveckling,

som är orolig över att våldet mot kvinnor är ett hinder för uppnåendet av jämställdhet, utveckling och fred, vilket uppmärksammas i Nairoidokumentets

¹ Antagen vid 85:e plenarmötet den 20 december 1993, A/RES/48/104

² Resolution 217 A (III)

³ Se resolution 2200 A (XXI), bilaga

⁴ Resolution 34/180, bilaga

⁵ Resolution 39/46, bilaga

framåsyftande strategier för att förbättra kvinnors ställning,⁶ där en serie åtgärder för att bekämpa våld mot kvinnor rekommenderades, liksom för ett fullständigt förverkligande av konventionen om avskaffande av all slags diskriminering mot kvinnor,

som hävdar att våld mot kvinnor utgör en kränkning av kvinnors rättigheter och grundläggande friheter och skadar eller upphäver deras åtnjutande av dessa rättigheter och friheter och som är orolig över det långvariga misslyckandet med att skydda och främja dessa rättigheter och friheter vad gäller våld mot kvinnor,

som inser att våld mot kvinnor är ett uttryck för historiskt ojämlika maktförhållanden mellan män och kvinnor, vilka har lett till mäns dominans över och diskriminering av kvinnor och förhindrat kvinnors fulla möjligheter till framsteg och att våld mot kvinnor är en av de avgörande sociala mekanismer genom vilka kvinnor tvingas in i en underordnad ställning gentemot män,

som är oroad över att vissa grupper av kvinnor såsom kvinnor tillhörande minoritetsgrupper, infödda kvinnor, flyktingkvinnor, migrerande kvinnor, kvinnor som bor på landsbygden eller i avlägsna samhällen, utblottade kvinnor, kvinnor på institutioner eller i arrest, minderåriga flickor, kvinnor med funktionshinder, äldre kvinnor och kvinnor under tillstånd av väpnad konflikt är särskilt utsatta för våld,

som erinrar om slutsatsen i punkt 23 i bilagan till Ekonomiska och sociala rådets resolution 1990/15 av den 24 maj 1990 att insikten om att våld mot kvinnor i familjen och i samhället är utbredd och skär genom inkomstgränser, klass och kultur måste bemötas med brådskande och effektiva åtgärder för att hindra dess utbredning,

som även erinrar om Ekonomiska och sociala rådets resolution 1991/18 av den 30 maj 1991, där rådet rekommenderade utarbetandet av en stomme till en internationell överenskommelse som uttryckligen skulle behandla frågan om våld mot kvinnor,

som välkomnar den roll som kvinnorörelserna spelar när det gäller att dra större uppmärksamhet till arten av, allvaret i och omfattningen av problemet med våld mot kvinnor,

som är oroad över att kvinnors möjligheter att uppnå juridisk, social, politisk och ekonomisk jämlikhet i samhället är begränsade, bland annat genom fortgående och traditionellt våld som är specifikt för ett visst område,

som är övertygad om att det mot bakgrund av ovanstående finns behov av en klar och tillräckligt omfattande definition av våld mot kvinnor, ett otvetydigt uttalande om de rättigheter som gäller för att säkerställa avskaffandet av våld

⁶ Rapport från FN:s Världskonferens för granskning och utvärdering av framstegen av Förenta nationernas kvinnoårärtionde i jämställdhet, utveckling och fred, Nairobi 15-26 juli 1985 (Förenta nationernas publikation, försäljningsnummer E85.IV.10), kap. I, avdelning A.

mot kvinnor i alla dess former, ett åtagande från staterna med avseende på deras ansvar och ett åtagande från det internationella samfundet i dess helhet för avskaffandet av våld mot kvinnor,

kungör högtidligt följande deklaration om avskaffande av våld mot kvinnor och ivrar för att alla ansträngningar görs för att den skall bli allmänt känd och respekterad:

Artikel 1

I denna deklaration avses med uttrycket "våld mot kvinnor" varje könsbetingad våldshandling som resulterar i eller sannolikt kommer att resultera i fysisk, sexuell eller psykisk skada eller sådant lidande för kvinnor innefattande hot om sådana handlingar, tvång eller godtyckligt frihetsberövande vare sig det sker offentligt eller privat.

Artikel 2

Våld mot kvinnor skall anses omfatta men inte vara begränsat till följande:

a) fysiskt, sexuellt och psykiskt våld som förekommer inom familjen, innefattande misshandel, sexuellt utnyttjande av minderåriga flickor i hushållet, våld relaterat till hemgift, våldtäkt inom äktenskapet, kvinnlig könsstympning och andra traditionella seder som är skadliga för kvinnorna, våld utövat av annan än make och våld i samband med utnyttjande,

b) fysiskt, sexuellt och psykiskt våld som förekommer ute i samhället inklusive våldtäkt, sexuellt utnyttjande, sexuellt ofredande och hotelser i arbetet, inom utbildningsinstitutioner och på andra platser, handel med kvinnor och tvångsprostitution,

c) fysiskt, sexuellt och psykiskt våld förövat eller tolererat av staten, varhelst det förekommer.

Artikel 3

Kvinnor har rätt till lika åtnjutande och skydd av alla mänskliga rättigheter och grundläggande friheter inom de politiska, ekonomiska, sociala, kulturella och medborgerliga områdena eller varje annat område. Dessa rättigheter innefattar bland annat

- a) rätten till liv⁷
- b) rätten till jämlikhet⁸
- c) rätten till frihet och personlig säkerhet⁹
- d) rätten till lika skydd av lagen¹⁰
- e) rätten att inte utsättas för någon form av diskriminering⁸
- f) rätten till den högsta uppnåeliga standarden vad avser fysisk och mental hälsa¹⁰
- g) rätten till rättvisa och gynnsamma arbetsförhållanden¹¹
- h) rätten att inte utsättas för tortyr eller annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning.¹²

Artikel 4

Staterna bör fördöma våld mot kvinnor och bör inte åberopa någon sed, tradition eller någon religiös hänsyn för att undvika sina åtaganden vad gäller dess avskaffande. Staterna bör med alla lämpliga medel och utan dröjsmål bedriva en politik som syftar till att avskaffa våld mot kvinnor och bör för detta ändamål

- a) överväga, i de fall de inte redan har gjort det, att ratificera eller ansluta sig till konventionen om avskaffande av all slags diskriminering mot kvinnor eller dra tillbaka reservationer mot denna konvention,
- b) avstå från att inlåta sig på våld mot kvinnor,
- c) med vederbörlig uthållighet verka för att förhindra, undersöka och, i enlighet med nationell lagstiftning, bestraffa våldsgärningar mot kvinnor, vare

⁷ FN:s universella förklaring om de mänskliga rättigheterna, artikel 3 och Internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter, artikel 6.

⁸ Internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter, artikel 26.

⁹ FN:s universella förklaring om de mänskliga rättigheterna, artikel 3 och Internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter, artikel 9.

¹⁰ Internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, artikel 12.

¹¹ FN:s universella förklaring av de mänskliga rättigheterna, artikel 23, och den internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, artiklarna 6 och 7.

¹² FN:s universella förklaring om de mänskliga rättigheterna, artikel 5, den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter, artikel 7, samt konventionen mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning.

sig dessa gärningar förövas av staten eller av privatpersoner,

d) utarbeta straffrättsliga, medborgerliga, arbetsrättsliga och administrativa sanktioner i den nationella lagstiftningen för att bestraffa och gottgöra de oför-rätter som tillfogats kvinnor vilka utsatts för våld. Kvinnor som utsatts för våld bör ges tillgång till rättsmekanismerna och till rättvis och fullgod gottgörelse enligt den nationella lagstiftningen för den skada som de har lidit. Staterna bör också underrätta kvinnorna om deras rättigheter att söka gottgörelse genom sådana mekanismer,

e) överväga möjligheten att utarbeta nationella handlingsplaner för att främja skyddet av kvinnor mot varje form av våld eller att inlemma bestämmelser i detta syfte i redan befintliga planer, när så är lämpligt med beaktande av den samverkan som kan erhållas från icke-statliga organisationer, särskilt sådana som är engagerade i frågan om våld mot kvinnor,

f) allsidigt utveckla förhållningssätt som förebygger våld mot kvinnor och alla åtgärder av juridisk, politisk, administrativ och kulturell natur som främjar skyddet av kvinnor mot varje form av våld och säkerställa att kvinnor inte på nytt görs till offer på grund av lagar som är könsblinda, på grund av tillämpningspraxis eller andra ingripanden,

g) arbeta för att i görligaste mån mot bakgrund av tillgängliga resurser och, i mån av behov, inom ramen för internationell samverkan, säkerställa att kvinnor som utsatts för våld, och i tillämpliga fall deras barn, får tillgång till specialiserat stöd, såsom rehabilitering, hjälp med omsorg och försörjning av barn, behandling, rådgivning, hälsovård och sociala förmåner, hjälpmedel och program, likaväl som försörjningsstöd och bör vidta alla andra lämpliga åtgärder för att främja deras säkerhet och fysiska och psykiska rehabilitering,

h) anslå tillräckliga resurser i den statliga budgeten för verksamhet som syftar till att avskaffa våld mot kvinnor,

i) vidta åtgärder för att se till att poliser och statstjänstemän ansvariga för genomförandet av handlingsprogram för att förebygga, undersöka och straffa våld mot kvinnor får utbildning som gör dem lyhörda för kvinnors behov,

j) besluta om alla lämpliga åtgärder, särskilt på utbildningsområdet, för att förändra kvinnors och mäns sociala och kulturella beteendemönster och avskaffa fördomar, hävdvunna bruk och alla andra seder som grundar sig på föreställningen om det ena könets underlägsenhet eller överlägsenhet och på stelnade roller för kvinnor och män,

k) främja forskning, insamla uppgifter och sammanställa statistik, särskilt beträffande våld i hemmet, som avser utbredningen av olika former av våld mot kvinnor samt uppmuntra forskning om orsakerna, arten, allvarligheten och följderna av våld mot kvinnor och om hur verksamma de åtgärder är som genomförts för att förhindra och gottgöra våld mot kvinnor (denna statistik och dessa forskningsresultat kommer att offentliggöras),

- l) besluta om åtgärder riktade mot avskaffande av våld mot kvinnor som är särskilt utsatta för våld,
- m) inbegripa information om våld mot kvinnor och åtgärder som vidtagits för att sätta denna deklaration i verket när de lämnar in rapporter enligt Förenta nationernas tillämpliga överenskommelser om mänskliga rättigheter,
- n) uppmuntra utarbetandet av lämpliga riktlinjer som kan bidra till ett genomförande av de principer som presenteras i denna deklaration,
- o) erkänna kvinnorörelsens och icke-statliga organisationers betydelsefulla roll över hela världen när det gäller att väcka medvetenhet om och lindra problemet med våld mot kvinnor,
- p) underlätta och främja kvinnorörelsens och icke-statliga organisationers arbete och samarbeta med dem på de lokala, nationella och regionala nivåerna,
- q) uppmuntra mellanstatliga regionala organisationer, i vilka de är medlemmar, att inlemma avskaffandet av våld mot kvinnor i sina program där så är lämpligt.

Artikel 5

Organisationer inom Förenta nationernas system och FN:s fackorgan bör inom sina respektive kompetensområden bidra till erkännandet och förverkligandet av de rättigheter och principer som läggs fram i denna deklaration och bör därför bland annat

- a) främja internationellt och regionalt samarbete i syfte att fastställa regionala strategier för att bekämpa våld, utbyta erfarenheter och finansiera program för avskaffandet av våld mot kvinnor,
- b) stödja möten och seminarier i syfte att skapa och väcka medvetenhet bland alla människor om problemet med avskaffande av våld mot kvinnor,
- c) främja samordning och utbyte mellan FN-systemets organ för fördragen om de mänskliga rättigheterna för att angripa frågan om våld mot kvinnor på ett effektivt sätt,
- d) i analyser av sociala trender och problem utarbetade av organisationer och organ inom Förenta nationernas system inkludera en undersökning av utvecklingen av våld mot kvinnor, exempelvis i periodiska rapporter om den sociala situationen i världen,
- e) uppmuntra samordning mellan organisationer och organ inom FN-systemet för att inlemma frågan om våld mot kvinnor i pågående program, i synnerhet med avseende på grupper av kvinnor som är särskilt utsatta för våld,
- f) stödja utformningen av riktlinjer eller handböcker som avser våld mot kvinnor med beaktande av de åtgärder som omnämns i denna deklaration,
- g) beakta frågan om avskaffande av våld mot kvinnor i samband med att de fullgör sina uppdrag avseende förverkligandet av överenskommelsen om de mänskliga rättigheterna, där så är lämpligt,

h) samarbeta med icke-statliga organisationer när det gäller att angripa frågan om våld mot kvinnor.

Artikel 6

Ingenting i denna deklaration påverkar någon bestämmelse i en stats lagstiftning eller i en internationell konvention, ett internationellt fördrag eller någon annan överenskommelse i kraft i en stat, som bättre främjar avskaffandet av våld mot kvinnor.

1870

1871

1872

1873

1874

1875

1876

1877

1878

1879

1880

1881

1882

1883

1884

1885

1886

1887

Bilaga 3

Europarådet

Tredje europeiska ministermötet om jämställdhet mellan kvinnor och män (Rom den 21-22 oktober 1993)

Deklaration om strategier för att bekämpa våld mot kvinnor i ett demokratiskt Europa

1. Ministrarna i de stater vilka deltar i det tredje europeiska ministermötet om jämställdhet mellan kvinnor och män (Rom den 21-22 oktober 1993),

2. *som erinrar* om att principerna för en pluralistisk demokrati, rättssäkerhet och respekt för mänskliga rättigheter - vilka är Europarådets ledande principer - utgör grunden för deras samarbete,

3. *som erinrar* om de åtaganden som gjorts av Europarådets medlemsstater enligt Europakonventionen om mänskliga rättigheter och i deklARATIONEN om jämställdhet mellan kvinnor och män den 16 november 1988,

4. *som hävdar* att kvinnors faktiska åtnjutande av grundläggande rättigheter och friheter på jämställd fot med män är en väsentlig princip i demokratiska samhällen,

5. *som beaktar* det fysiska, sexuella och psykiska våld som utövas av män mot unga och vuxna kvinnor inom familjen, på arbetsplatsen eller i samhället, bland annat misshandel, incest, könsstympning, sexuellt ofredande, sexuellt utnyttjande, handel med kvinnor och våldtäkt,

6. *som hävdar* att sådant våld mot kvinnor utgör en kränkning av offrets rätt till liv, säkerhet, frihet, värdighet och integritet och följaktligen är ett hinder för funktionen hos ett demokratiskt samhälle, grundat på rättssäkerhet,

7. *som fördömer* utövande av våldtäkt under väpnade konflikter, i synnerhet när våldtäkt används i strategiska syften, som en särskilt allvarlig kränkning av mänskliga rättigheter och ett svårt brott mot internationell humanitär rätt,

8. *som* i detta sammanhang *erinrar om* Förenta nationernas program för förebyggande av brott och om straffrätt, Nairobidokumentets framåtsyftande strategier för att förbättra kvinnors ställning och Förenta nationernas utkast till deklARATION om avskaffande av våld mot kvinnor,

9. *som även erinrar om* dokumentet från Europeiska säkerhetskonferensens

Moskvamöte om den mänskliga dimensionen (1991), slutdeklarationen från den första ministerkonferensen om fysiskt och sexuellt våld mot kvinnor (Bryssel, mars 1991), Europaparlamentets resolution om våld mot kvinnor (1986) och den resolution om skydd för kvinnors och mäns värdighet i arbetslivet som antogs av Europeiska gemenskapernas råd 1990, Europeiska gemenskapernas kommissions rekommendationer och förfaranderegler till skydd för kvinnors och mäns värdighet i arbetslivet (1991) såväl som Europarådets rekommendationer om våld inom familjen (1985 och 1990) och om principerna för distribution av videokassetter med ett innehåll av våldsamt, brutal och pornografisk karaktär (1989),

10. *som* med djup oro *konstaterar* att våld mot kvinnor är en allmänt utbredd förekomst som förekommer inom alla sociala skikt och alla samhällen oberoende av utvecklingsnivå, politisk stabilitet, kultur eller religion och vars omfattning först nu håller på att bli synlig,

11. *som* i detta sammanhang *konstaterar* framväxten av europeiska nätverk för handel med kvinnor,

12. *som understryker* att sådant våld på grund av dess inverkan inte endast på offren utan även på samhället i dess helhet, utgör ett allvarligt politiskt problem för europeiska länder,

13. *som framhåller* att våld mot kvinnor, däri inbegripet vägran av rätten att fritt välja moderskap, kan betraktas som ett medel att kontrollera kvinnor, vilket härrör från det ojämlika maktförhållande som fortfarande råder mellan män och kvinnor och därför är ett hinder för uppnåendet av verklig jämställdhet mellan kvinnor och män,

14. *som* med hänsyn härtill *anser* att varje handlingsprogram för att bekämpa våld mot kvinnor därför måste utgöra en väsentlig del av jämställdhetspolitik och utbildning i mänskliga rättigheter med huvudvikten lagd på attityder, beteende och personligt ansvar,

15. *som framhäver* medias ansvar i det nutida samhället med avseende på våld mot kvinnor, i deras egenskap av bärare och skapare av föreställningar om samhället, och understryker den nödvändiga balans som bör råda i ett demokratiskt samhälle mellan yttrandefrihet och respekt för grundläggande mänskliga rättigheter,

16. *som* särskilt *betonar* medias ansvar vad gäller produktion, reproduktion och distribution av produkter med ett innehåll av våldsamt, brutal eller pornografisk karaktär,

17. *som* i detta sammanhang *understryker* den positiva uppgift som media kan åta sig genom att avstå från en mediabehandling av exploaterande och sensationell natur och sätta ljuset på problemet med våld och användning av våldtäkt mot kvinnor i vardagslivet eller under förhållanden som innebär konflikt eller spänning,

18. *som konstaterar* att staterna har ansvar för våldshandlingar som utförs av

statstjänstemän och att Staterna även kan komma att stå till svars för våldshandlingar utförda av privatpersoner, om inte staten vidtar tillräckligt kraftfulla åtgärder för att förhindra kränkningen av rättigheter eller undersöker våldshandlingar för att straffbelägga dem och ge stöd åt offren,

19. *som erkänner* den betydelsefulla roll som kvinnorörelsen, icke-statliga organisationer och regeringar spelar genom att föra upp problemet med våld mot kvinnor på den politiska dagordningen,

20. *som hävdar* att genomförandet av ett omfattande gemensamt handlingsprogram och en intensifiering av internationellt samarbete för att bekämpa våld mot kvinnor är en ofrånkomlig uppgift för Europarådet för att det helt och fullt skall ta på sig sin speciella uppgift att skydda och främja de mänskliga rättigheterna,

21. FÖRDÖMER högtidligen våld mot kvinnor, vilket utgör en kränkning av de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna,

22. BESLUTAR ATT BEKÄMPA våld mot kvinnor - varhelst det förekommer, inom familjen, på arbetsplatsen eller i samhället och utan hänsyn till om det förövas eller tolereras av statstjänstemän eller ej - genom ett angeläget förverkligande av ett gemensamt handlingsprogram med utnyttjande av politiska, rättsliga, administrativa, utbildningsmässiga kulturella och andra medel,

23. ÅR ENIGA OM att de strategier som skall användas i detta handlingsprogram måste utvecklas i nära samverkan med program som syftar till att åstadkomma verklig jämställdhet mellan kvinnor och män,

24. ÅR VIDARE ENIGA OM att detta handlingsprogram skall omfatta en rad gemensamma åtgärder med avseende på forskning, förebyggande åtgärder, utbildning, skydd mot institutionaliserat våld eller våld inom familjen, hjälp och stöd åt offer, repressiva åtgärder, uppfordran till rättsliga åtgärder, liksom kriminalisering av våldshandlingar begångna inom äktenskapet (en lista som antyder typen av åtgärder bifogas denna deklaration),

25. BESLUTAR att vid genomförande av detta program ägna särskild uppmärksamhet åt de kvinnor som är mest försvarslösa gentemot våld,

26. HÄVDAR betydelsen av internationellt samarbete, särskilt vad gäller sammanställning av statistik, utbyte av data och jämförelse av erfarenheter,

27. BESLUTAR att intensifiera sitt samarbete inom Europarådet och inför andra internationella fora,

28. REKOMMENDERAR Europarådets ministerkommitté att vidta alla nödvändiga åtgärder för att uppnå de mål som uppställs i denna deklaration, särskilt

a) att utarbeta ett eventuellt protokoll till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna vilket innefattar kvinnors och mäns grundläggande rätt till jämställdhet,

b) att utarbeta och genomföra ett gemensamt handlingsprogram för att bekämpa våld mot kvinnor, som innefattar utarbetandet av lämpliga rättsliga

överenskommelser,

c) att uppmuntra medlemsstaterna att vidta nödvändiga åtgärder för att fullt ut förverkliga de mänskliga rättigheterna så som de framställs i relevanta internationella överenskommelser så att alla former av våld mot kvinnor fördöms och beläggs med straff,

d) att stödja den verksamhet som bedrivs av icke-statliga organisationer vilka arbetar mot samma mål,

e) att främja självsanering inom media,

f) att förstärka arbetet med jämställdhetspolitiken inom Europarådets ram.

Bilaga

Områden och strategier för ingripande som skall ingå i ett handlingsprogram för att bekämpa våld mot kvinnor.

I. FORSKNING OCH UTVÄRDERING

a) Uppmuntran av och stöd till forskning i ämnet (särskilt vad gäller sammanställning av tillförlitlig och aktuell statistik över omfattningen, arten av, formerna för, allvaret i och följderna av våld mot kvinnor, förövarna och själva företeelsen).

b) Utvärdering på nationell och europeisk nivå (multilateral utvärderingsöversikt) av gällande lagstiftning, genomförda program och vidtagna åtgärder för att avskaffa våld mot kvinnor.

c) Åtgärder för att främja en dialog mellan forskare och berörda organisationer i de olika länderna och för att underlätta spridningen av forskningsresultaten.

II. LAGSTIFTNINGSSASPEKTER, RÄTTSLIGA OCH POLISIÄRA ASPEKTER

a) Straff-, offentlig- och privaträttsliga påföljder för olika former av våld mot kvinnor, vilka bör betraktas som brott. Våld mot kvinnor inom familjen (inklusive våldtäkt inom äktenskapet) måste behandlas lika strängt som våld utanför familjen.

b) Erkännande i nationell lagstiftning av offrets psykologiska och sociala behov och studium av de verksammaste åtgärderna för gottgörelse inklusive alternativ till åtal och fängelse för våldsverkarna.

c) Ständig uppdatering av den nationella lagstiftningen i linje med de strängare normer som antagits på den internationella nivån.

d) Möjlighet till kostnadsfri juridisk hjälp för offren.

e) Tillfredsställande behandling av fall av våld mot kvinnor från polisens sida (mottagning av kvinnliga polistjänstemän) och hjälp åt offren: obligatorisk registrering av anmälan, en positiv attityd mot offret, information till offren om deras rättigheter och möjligheter till hjälp, möjlighet till snabbt och effektivt ingripande (till exempel genom att flytta förövaren av våldet från det gemensamma hemmet).

f) Rättsligt förfarande som garanterar skydd för offrets värdighet och privatliv.

g) Utarbetande av lämpliga nationella rättsliga påföljder och intensifiering av internationellt samarbete mellan polis och rättskipande myndigheter i syfte att lagligen beivra och göra slut på transnationella nätverk för handel med kvinnor.

III. FÖREBYGGANDE ÅTGÄRDER OCH UTBILDNING

a) Åtgärder för att underlätta förändring av kvinnors och mäns socio-kulturella attityder och beteenden och för att öka medvetenheten om problem som sammanhänger med våld mot kvinnor.

b) Information och kampanjer genom myndigheternas försorg för att väcka allmänheten till medvetenhet om och vinna dess stöd för åtgärder i avsikt att bekämpa företeelsen.

c) Utbildning av unga människor, vuxna och personal inom offentliga verk och inrättningar som sysslar med kvinnovåldsproblemet.

d) Höjning av mäns medvetenhet i syfte att uppmuntra dem till att analysera och rasera våldsmekanismerna och försöka hitta alternativa beteendesätt, särskilt i konfliktsituationer.

e) Ökning av kvinnors medvetenhet i avsikt att få dem att rapportera de våldshandlingar för vilka de blir offer, så att åtgärder kan vidtas.

f) Utbildning av dem som möter problemet med våld mot kvinnor i sitt arbete (stats-tjänstemän ansvariga för tillämpningen av regler och praxis på området, läkare, socialarbetare, polisen) i metoder att upptäcka fall och förhindra upprepning.

g) Göra medierna medvetna om den roll de kan spela i förebyggande syfte (främja en positiv bild av kvinnor) och deras ansvar vad gäller fortbeståndet av attityder som föder våld. Uppmuntra till att yrkeskodexar införs inom området.

h) Åtgärder för att förbättra säkerheten för allmänheten, särskilt i samband med stadsplanering (belysning, installation av telefonkiosker etc.).

i) Utarbeta och genomföra principer och praxis inom den offentliga sektorn, som kan tjäna som exempel för den privata sektorn, i syfte att få slut på och bestraffa våld på arbetsplatserna.

j) Utbildningsprogram för föräldrar som medel att förebygga våld.

k) Medling i familjekonflikter som ett medel att förebygga våld.

IV. HJÄLP OCH STÖD

a) Tillbörlig uppmärksamhet och social, ekonomisk och psykologisk hjälp från myndigheterna (inklusive kommunala myndigheter) åt kvinnor som har utsatts för våld.

b) Samarbete och samordning mellan de olika organ som är engagerade i hjälpen (rättskipande myndigheter, personal inom läkar- och socialvård, poliskåren, stödorganisationer) för att tillgodose offrens olika behov.

c) Materiellt stöd och stöd i andra former från myndigheterna för att inrätta och driva en akuthjälpsverksamhet (tillflyktsort för misshandlade kvinnor, stödgrupper) och åt frivilligorganisationer som hjälper offren och förövarna av våld.

Bilaga 4

Europarådet

Tredje europeiska ministermötet om jämställdhet mellan kvinnor och män (Rom den 21-22 oktober 1993)

Resolution om våldtäkt och sexuellt utnyttjande av kvinnor

1. Ministrarna i de stater som deltog i det tredje europeiska ministermötet om jämställdhet mellan kvinnor och män i Rom den 21-22 oktober 1993,

2. *som anser* att våldtäkt och sexuellt utnyttjande fortfarande, i dag likaväl som i det förflutna, används av män för att tvinga kvinnor till underkastelse och skrämja dem,

3. *som erinrar om* och stöder de deklARATIONER och uttalanden med fördömande av den systematiska användningen av våldtäkter på kvinnor som ett led i krigsföring och etnisk rensning, vilka nyligen gjorts av det internationella samfundet,

4. *som anser* att sådana deklARATIONER och uttalanden har bidragit till att väcka den allmänna opinionen till medvetenhet om dessa särskilt allvarliga kränkningar av mänskliga rättigheter,

5. *som tror* att det är lika viktigt att väcka den allmänna opinionen till medvetande om det stora antalet våldtäkter och fall av sexuellt utnyttjande av många slag som förekommer i samhället,

6. *som konstaterar* att kvinnor under exceptionella förhållanden kan vara särskilt utsatta, såsom under tillstånd av väpnad konflikt, i situationer som är en följd av politiskt och ekonomiskt förfall (flyktingar, migrerande och tvångsförflyttade kvinnor etc.) eller när de berövats sin frihet,

7. *som fäster* uppmärksamheten på omfattningen av våldtäkter och sexuellt utnyttjande av kvinnor både inom och utanför familjen,

8. *som anser* det nödvändigt att bryta den tystnad som omger sådana handlingar,

I. HÄVDAR att våldtäkt och sexuellt utnyttjande av kvinnor

a) alltid är en kränkning av kvinnors värdighet, frihet och integritet som har allvarliga sociala, psykologiska och andra följder,

b) och därför utgör allvarliga brott mot mänskliga rättigheter och grundläggande friheter och som sådana bör straffbeläggas av nationella och internationella domstolar,

c) när dessa handlingar är en följd av statstjänstemäns missbruk av sina maktbefogenheter, är en angelägenhet för staterna enligt internationella överenskommelser om mänskliga rättigheter,

II. VÄDJAR till de deltagande staterna att vidta åtgärder av förebyggande natur för att utrota våldtäkt och sexuellt utnyttjande av kvinnor, att aktivt uppmuntra kvinnor att rapportera fall av våldtäkt och sexuellt utnyttjande och att vidta kraftfulla åtgärder så att sådana handlingar beläggs med effektiva straff och så att stöd ges åt offren,

III. REKOMMENDERAR att ledamöter i nationella och internationella rättsinstanser som skall handlägga fall av våldtäkt och sexuellt utnyttjande ges särskild utbildning och att i sådana rättsinstanser ingår ett tillbörligt antal kvinnliga ledamöter,

IV. ÄR ÖVERENS OM att intensifiera sitt samarbete för detta ändamål både inom Europarådet och andra europeiska och internationella fora.

Bilaga 5

Kommunenkät

Kvinnovåldskommissionens enkät till landets kommuner beträffande socialtjänstens insatser för kvinnor som utsatts för våld

Allmänt om enkäten

I direktiven till Kvinnovåldskommissionen anförs, såvitt avser socialtjänsten och våld mot kvinnor, att kommissionen bör kartlägga i vilken omfattning och i vilka situationer socialtjänsten kommer i kontakt med kvinnor som utsätts för våld. Vidare anförs att kommissionen bör göra en inventering av de olika insatser som socialtjänsten i dag erbjuder utsatta kvinnor. Samarbetet mellan socialtjänsten och kvinnojourerna bör särskilt beaktas i det sammanhanget, anförs det också. Uppmärksamhet bör även ägnas åt frågan om vilket stöd kvinnor kan få av socialtjänsten under förundersökning och eventuell rättegång liksom socialtjänstens möjligheter att i en akut situation ordna boende för kvinnor.

Vi har på flera olika sätt tagit del av socialtjänstens erfarenheter och resurser för att hjälpa och stödja kvinnor som utsatts för våld. Sålunda anordnade vi våren 1994 en hearing med socialtjänstemän som särskilt engagerat sig i frågor med anknytning till våld mot kvinnor. Vi har också gjort ett flertal studiebesök där vi träffat socialtjänstföreträdare på olika nivåer av socialtjänstens organisation. För att få ytterligare bakgrund till våra ställningstaganden har vi också tillställt samtliga kommuner i landet en enkät med frågor genom vilka vi avsett att få belyst dels vilka insatser socialtjänsten vanligtvis använder för att bistå

våldsutsatta kvinnor, dels vilka socialtjänstens samarbetspartners är i dessa ärenden, men också i vilken utsträckning kommunernas socialtjänst är anträffbar för kvinnorna under s.k. jourtid.

För ändamålet tillsatte vi en arbetsgrupp som utarbetade ett frågeformulär innehållande ett tiotal frågor. Frågorna var i huvudsak av sluten karaktär, där "ja-svar" skulle besvaras med en särskild markering. Det fanns dock utrymme för den som besvarade enkäten att komplettera med egna synpunkter i anslutning till flertalet frågor. I enkäten fanns, som nämnts ovan, även frågor om socialtjänstens tillgänglighet under jourtid. Kommuner med socialjour eller socialberedskap ombads besvara vissa kompletterande frågor angående denna verksamhet.

Enkäten utsändes till alla kommuner i landet, vid tidpunkten för enkäten 286 stycken. Ett antal kommuner är delade i kommundelar och har ansvaret för socialtjänsten (individ- och familjeomsorgen) delegerat till kommundelen. Enkäten adresserades till cheferna för individ- och familjeomsorgen i kommunerna och, i förekommande fall, kommundelarna. Enkäten skickades till totalt 425 mottagare.

Enkäten sändes ut i juni 1994 med skriftliga påminnelser i juli 1994 och augusti 1994. När endast ett mindre antal kommuner i början av hösten 1994 ännu inte hade besvarat enkäten påmindes enkätmottagarna per telefon. Vid tiden för bearbetningen av enkäten hade 280 av 286 kommuner besvarat enkäten. Bortfallet 2,1 procent kan anses försumbart.

Kommissionens sakkunniga, avdelningsdirektören vid Brottsförebyggande rådet Monika Olsson, och utredningens sekretariat har stått för bearbetning av enkäten. Vid bearbetningen har delsvaren från kommunerna med kommundelar sammanförts till ett gemensamt svar för hela kommunen. Därvid har samråd skett angående tolkningen av svaren med någon centralt placerad företrädare för kommunens socialtjänst.

Som framgår av betänkandets del A (se bl.a. Kapitel 9 Samverkan mellan myndigheter och organisationer för att motverka våld mot kvinnor) har under åren 1992-1995 ett särskilt projekt - Myndighetssamarbete vid kvinnomisshandel - bedrivits i fem län med Socialstyrelsen som samordnare av projektet. Vi har vid utvärdering av enkäten försökt belysa i vilken utsträckning det föreligger skillnader mellan de kommuner för vilka en särskild satsning gjorts när det gäller våld mot kvinnor och övriga kommuner i landet. De särskilda projektlänerna har varit Stockholms, Södermanlands, Blekinge, Skaraborgs och Kopparbergs län.

Enkätresultaten

Av enkäten framgår att ekonomiskt bistånd och stödjande samtal är de insatser som oftast erbjuds kvinnor som utsatts för misshandel. Skyddat boende och

allmän rådgivning erbjuds också i stor utsträckning. Att socialtjänsten förordnar en kontaktperson är förhållandevis frekvent. Samtalsgrupper används däremot i mycket begränsad utsträckning. Ungefär en femtedel av kommunerna brukar bistå med en stödperson under förundersökning och rättegång.

Kommunerna har tillfrågats om det inom deras socialtjänst finns någon person specialiserad inom området kvinnomisshandel. I 44 kommuner har man en sådan person. Bland de kommuner som har ingått i projektet Myndighetssamarbete vid kvinnomisshandel är detta vanligare.

Kvinnojourerna är den klart vanligaste samarbetspartnern i ärenden som gäller våld mot kvinnor. Knappt tio procent av kommunerna ingår i samråds- eller arbetsgrupp för frågor som har anknytning till våld mot kvinnor. Av kommunerna som ingått i projektet Myndighetssamarbete vid kvinnomisshandel har knappt en femtedel av kommunerna svarat att de ingår i någon sådan grupp. Detta kan tyckas anmärkningsvärt, eftersom socialtjänsten i alla kommuner i de nämnda fem länen har ingått i samverkansprojektet. Det bör dock noteras att samverkansgrupperna började formeras under framför allt år 1994. En annan förklaring kan vara att de som deltagit i samverkansgrupper inte fört sina erfarenheter vidare till t.ex. sina chefer, dvs. till dem som i huvudsak besvarat vår enkät.

Knappt hälften av kommunerna (43,9 %) har egen jourbostad som kan ställas till en misshandlad kvinnas förfogande. Det vanligaste torde vara att socialtjänsten vänder sig till kvinnojouren när jourbostad behöver ordnas för en utsatt kvinna. 90 % av kommunerna har svarat att man vänder sig dit. Hotell måste ofta tillgripas som inkvartering (57,9 %). Det förekommer att kommunerna köper resurser även från andra kommuner.

En mycket utsatt grupp är kvinnor med missbruksproblem som utsätts för våld. De ideellt arbetande kvinnojourerna anser sig i allmänhet inte ha möjligheter att ta emot våldsutsatta kvinnor som dessutom har missbruksproblem, i vart fall inte när missbruket är i en aktiv fas. Trots detta visar vår enkät att hälften av kommunerna vänder sig till kvinnojourerna för att ordna ett akut boende för dessa kvinnor. En dryg tredjedel av kommunerna har särskilda jourbostäder som kan användas för misshandlade kvinnor med missbruksproblem.

Det kan i vissa situationer vara viktigt för en kvinna som utsatts för våld att i en akut situation, dvs. under helger och nätter, kunna nå de sociala myndigheterna. Enkäten innehöll därför vissa frågor om kommunens sociala jour och beredskap. Socialjour definierades i enkätformuläret som en fristående verksamhet som utgår från en arbetsplats, medan social beredskap skulle anses föreligga när någon form av schemalagd beredskap upprätthålls av en socialarbetare i sitt hem. En femtedel av Sveriges kommuner (56 av 280 svarande) har inte någon som helst form av social beredskap under jourtid. Mindre än en femtedel av kommunerna - 45 kommuner - har svarat att de har socialjour, ytterligare 75 att de har social beredskap. I 91 kommuner har polis, SOS alarmering eller motsvarande tillgång till telefonnummer till någon politiker i socialnämnden

eller till någon tjänsteman inom socialtjänsten. 17 kommuner delar eller köper jourtjänster från en annan kommun. Svaret att man delar med eller köper från någon annan utgjorde dock extra information, som endast lämnades av tre fjärdedelar av kommunerna.

Som framgått ovan ställdes kompletterande frågor till kommuner som har socialjour eller social beredskap. 120 av totalt 280 svarande kommuner har alltså sådan verksamhet. Verksamheten har i de flesta fall funnits ganska länge, dvs. mer än fem år (105 kommuner). Fyra kommuner har haft jour/beredskap i mindre än ett år. I något fall angavs att man tidigare haft sådan verksamhet men att den upphört under det senaste året.

Vi efterfrågade också på vilket sätt allmänheten kan kontakta den sociala jouren/beredskapen. I ca en tredjedel av kommunerna med jour eller beredskap kan kommuninnevånarna kontakta verksamheten direkt. Detta motsvarar 15 % (44 av 280) av alla kommuner i landet. Hälften av kommunerna med social beredskap (en fjärdedel av samtliga svarande kommuner) kan nås via telefonnumret 90 000 och ytterligare ca 6 % (2,5 % av alla) genom andra myndigheter/organisationer, t. ex. genom polisen eller sjukvården. Vi frågade även efter hur det bekantgörs för kommuninnevånarna att kommunen har social jour eller social beredskap. Tre fjärdedelar av kommunerna med jour/beredskap (92 av 120) har något slag av utåtriktad information om sin verksamhet. 69 kommuner har låtit ta med uppgifter i telefonkatalogen, 24 har tagit med dem i en särskild broschyr. 15 % (18 kommuner) informerar inte utåt om den verksamheten.

Social jour eller social beredskap under all tid utanför kontorstid finns i 33 kommuner, och i ytterligare 20 kommuner kan jouren/beredskapen nås varje kväll fram till kl. 24.00 (i vissa fall till kl. 02.00). I 55 kommuner fungerar jouren/beredskapen endast under helger, i 25 av dessa under hela helgen, i resten endast mellan vissa klockslag. I ett litet antal kommuner är jouren eller beredskapen tillgänglig endast under s.k. storhelger.

Kommunerna med socialjour eller social beredskap ombads även besvara en fråga om hur ofta jourverksamheten har kontakt med kvinnor som utsatts för våld. Två kommuner (Stockholm och Göteborg) möter varje dag kvinnor som utsatts för våld. 42 kommuner med jour/beredskap möter utsatta kvinnor någon eller några gånger i månaden. 58 kommuner som ha socialjour eller social beredskap har kontakt med kvinnor som utsatts för våld högst någon eller några gånger per år. Fyra kommuner har svarat att de aldrig under jourtid har kontakt med kvinnor som utsatts för våld.

Kommuner	Antal	Andel
Svarande kommuner	280	97,9
Kommuner i projektlän	71	24,8
Ej svarande kommuner	6	2,1
Kommuner i projektlän	0	0,0
Totalt	286	100,0

Totalt har Sveriges alla 286 kommuner fått enkäten och ombetts besvara dem. 280 svarade. Bortfallet på 2,1% är försumbart. 71 kommuner - 25% - ligger i ett projektlän. Alla dessa har besvarat enkäten. Senare följer en specialredovisning för dessa kommuner.

Det externa bortfallet om sex kommuner kommer i fortsättningen inte att redovisas.

FRÅGA 1 - Vilka insatser brukar socialtjänsten i Er kommun erbjuda misshandlade kvinnor?

Fråga 1 (flera alternativ kan anges)	Samtliga kommuner (N=280)		Kommuner i projektlän (N=71)	
	Antal	Andel	Antal	Andel
Ekonomiskt bistånd	260	92,9	68	95,8
Boende	247	88,2	62	87,3
Stödsamtal	264	94,3	68	95,8
Rådgivning	237	84,6	65	91,5
Kontaktperson	175	62,5	45	63,4
Samtalsgrupp för misshandlade kvinnor	4	1,4	1	1,4
Stödperson under förundersökning o dyl	53	18,9	20	28,2
Annat - Hemmahosgrupp	4	1,4	0	0,0
Annat - Annan samtalsgrupp	14	5,0	2	2,8
Annat - Förmedlar kontakt med kvinnojour o dyl	42	15	8	11,3
Annat - Förmedlar kontakt med psykvård el särskild mottagn inom sjukvården	4	1,4	1	1,4
Annat - Förmedlar kontakt med åklagare eller annan jurist	6	2,1	2	2,8
Annat - Familjesamtal, familjerådgivning annat än hemmahos-grupp	5	1,8	0	0,0

FRÅGA 2 - Har socialtjänsten i Er kommun någon person specialiserad inom området kvinnomisshandel?

Fråga 2	Samtliga kommuner (N=280)		Kommuner i projektlan (N=71)	
	Antal	Andel	Antal	Andel
Ja, det finns en specialiserad person	44	15,7	26	36,6
Nej, ingen specialiserad person	236	84,3	45	63,4
Totalt	280	100,0	71	100,0

FRÅGA 3 - Med vilka samarbetar socialtjänsten i Er kommun i frågor om våld mot kvinnor?

Fråga 3 (flera alternativ kan anges)	Samtliga kommuner (N=280)		Kommuner i projektlan (N=71)	
	Antal	Andel	Antal	Andel
Med kvinnojour	230	82,1	62	87,3
Med annan, t.ex. i samråds- eller arbetsgrupp	25	8,9	13	18,3
Med annan - brottsofferjour	7	2,5	2	2,8
Med annan - ospecificerat	96	34,3	31	43,7
Med annan - enbart i individuella fall	4	1,4	0	0,0
Totalt något samarbete över huvud taget	247	88,2	70	98,6
Inget direkt samarbete	33	11,8	1	1,4

FRÅGA 4 - Hur löses idag en misshandlad kvinnas akuta behov av logi?

Fråga 4 (flera alternativ kan anges)	Samtliga kommuner (N=280)		Kommuner i projektlän (N=71)	
	Antal	Andel	Antal	Andel
Kommunen har egen jourbostad	123	43,9	34	47,9
Hotell	162	57,9	40	56,3
Barnhem	37	13,2	12	16,9
"Köper" från annan kommun	18	6,4	4	5,6
Kvinnojour	246	87,9	65	91,5
Sjukvården	42	15,0	4	5,6
Annan - kvinnans släkt el vänner	23	8,2	7	9,9
Annan - övriga kategorier av jourbostad, t.ex. för flyktingar el missbrukare	10	3,6	1	1,4
Annan - kontaktpersoner	9	3,2	0	0,0
Annan - kvinnan måste själv ordna bostad	10	3,6	0	0,0
Inget alternativ har angetts	4	1,4	1	1,4
Totalt som angett minst ett alternativ	276	98,6	70	98,6

FRÅGA 6 - Vilken form av akutboende kan socialtjänsten i Er kommun erbjuda missbrukande kvinnor som misshandlas?

Fråga 6 (flera alternativ kan anges)	Samtliga kommuner (N=280)		Kommuner i projektlän (N=71)	
	Antal	Andel	Antal	Andel
Kommunen har egen jourbostad	106	37,9	27	38,0
Hotell	114	40,7	24	33,8
Barnhem	18	6,4	7	9,9
"Köper" från annan kommun	12	4,3	5	7,0
Kvinnojour	144	51,4	33	46,5
Sjukvården	20	7,1	4	5,6
Annan - kvinnans släkt el vänner	12	4,3	3	4,2
Annan - övriga kategorier av jourbostad, t.ex. för flyktingar el missbrukare	52	18,6	17	23,9
Annan - kontaktpersoner	10	3,6	2	2,8
Annan - kvinnan måste själv ordna bostad	4	1,4	1	1,4
Inget alternativ har angetts	37	13,2	9	12,7
Totalt som angett minst ett alternativ	243	86,8	62	87,3

FRÅGA 7 - Kommunen har

Fråga 7	Samtliga kommuner (N=280)		Kommuner i projektlän (N=71)	
	Antal	Andel	Antal	Andel
Ingen typ av beredskap	56	20,0	12	16,9
Socialjour	45	16,4	11	15,5
Social beredskap	75	26,8	20	28,2
Annan form - allmänheten har tillgång till tel.nr. till politiker el tjänsteman	13	4,6	2	2,8
Annan form - polis, SOS alarmering o likn har tillgång till sånt tel.nr	91	32,5	26	36,6
Totalt	280	100,0	71	100,0

EXTRAINFORMATION FRÅN FRÅGA 7 - Om kommunen köper tjänsten av annan kommun eller "delar" på juren eller beredskapen

Fråga 7 - extrainformation	Samtliga kommuner (N=280)		Kommuner i projektlän (N=71)	
	Antal	Andel	Antal	Andel
Ingen verksamhet finns	160	57,1	40	56,3
Egen verksamhet	32	11,4	8	11,3
Delar eller köper	17	6,1	2	2,8
Ingen uppgift	71	25,4	21	29,6
Totalt	280	100,0	71	100,0

FRÅGA 8 - Socialjour / social beredskap har funnits i

Fråga 8	Samtliga kommuner (N=280)		Kommuner med socialjour el social beredskap (N=120)	
	Antal	Andel	Antal	Andel
Ingen verksamhet finns	160	57,1	--	--
Mindre än ett år	4	1,4	4	3,3
Mellan ett och tre år	4	1,4	3	2,5
Mellan tre och fem år	2	0,7	2	1,7
Mer än fem år	107	38,3	105	87,5
Ingen uppgift	3	1,1	6	5,0
Totalt	280	100,0	120	100,0

FRÅGA 9 - Kan allmänheten vända sig direkt till socialjouren / social beredskap utan att först gå genom annan myndighet, t.ex. polisen?

Fråga 9	Samtliga kommuner (N=280)		Kommuner med socialjour el social beredskap (N= 120)	
	Antal	Andel	Antal	Andel
Ingen verksamhet finns	160	57,1	--	--
Direkt kontakt	44	15,7	44	36,7
Genom 90 000	63	22,5	63	52,5
Genom andra myndigheter/organisationer	7	2,5	7	5,8
Ingen uppgift	6	2,2	6	5,0
Totalt	280	100,0	120	100,0

FRÅGA 10 - Vilka dagar och tider har verksamheten öppet? (Ange öppettid som t.ex. 17.00 - 02.00)

Fråga 10	Samtliga kommuner (N=280)		Kommuner med socialjour el social beredskap (N=120)	
	Antal	Andel	Antal	Andel
Ingen verksamhet finns	160	57,1	--	--
All tid utom kontorstid	33	11,8	33	27,5
Alla kvällar till ca 24.00	18	6,4	18	15,0
Alla kvällar fram till 02.00	2	0,7	2	1,7
Fredag kväll - måndag morgon, huvudsakligen dagtid	9	3,2	9	7,5
Lördag och söndag morgon	1	0,4	1	0,8
Fredag kväll - måndag morgon, huvudsakligen kväll och natt	7	2,5	7	5,8
Fredag och lördag kväll	13	4,7	13	10,8
Fredag kväll - måndag morgon, dygnet runt	25	8,9	25	20,9
Vissa storhelger	8	2,9	8	6,7
Ingen uppgift	4	1,4	4	3,3
Totalt	280	100,0	120	100,0

FRÅGA 11 - Om socialjouren / den sociala beredskapen har begränsat öppethållande - finns någon annan form av beredskap när verksamheten inte är öppen? Om ja, vilken typ av beredskap?

Fråga 11	Samtliga kommuner (N=280)		Kommuner med socialjour el social beredskap (N=120)	
	Antal	Andel	Antal	Andel
Ingen verksamhet finns	160	57,1	--	--
Jouren är alltid öppen	24	5,6	24	20,0
Beredskap i hemmet	17	6,1	17	14,2
Viss tjänsteman eller politiker	23	8,2	23	19,2
Kvinnojouren	1	0,4	1	0,8
Ingen bakjour finns	41	14,6	41	34,1
Ingen uppgift	14	5,0	14	11,7
Totalt	280	100,0	120	100,0

FRÅGA 12 - Hur informerar kommunen om den sociala jouren / beredskapen?

Fråga 12 (flera alternativ kan anges)	Samtliga kommuner (N=280)		Kommuner med socialjour el social beredskap (N=120)	
	Antal	Andel	Antal	Andel
Ingen verksamhet finns	160	57,1	--	--
Tidningar	9	3,2	9	7,5
Telefonkatalog	69	24,6	69	57,5
Broschyrer	24	8,6	24	20
Annat - kommunens telefonsvarare	5	1,8	5	4,2
Annat - info ges till enskilda i behov	7	2,5	7	5,8
Ingen uppgift	9	3,2	10	8,3
Någon sorts information, totalt	92	32,9	92	76,7
Ingen info alls	19	6,9	18	15,0

FRÅGA 13 - Hur ofta har jourverksamheten kontakt med misshandlade kvinnor?

Fråga 13	Samtliga kommuner (N=280)		Kommuner med socialjour el social beredskap (N=120)	
	Antal	Andel	Antal	Andel
Ingen verksamhet finns	160	57,1	--	--
Dagligen	2	0,7	2	1,7
Varje vecka	7	2,5	7	5,8
Varannan vecka	9	3,2	9	7,5
Månatligen	26	9,3	26	21,7
Några gånger per år	22	7,9	22	18,3
Årligen	36	12,9	36	30,0
Aldrig	4	1,4	4	3,3
Ingen uppgift	14	5,0	14	11,7
Totalt	280	100,0	120	100,0

Kvinnjouren i	Medl	Anställda	Anslag kommunen	Anslag annat	Antal samtal från hjälpsök kvinnor	Antal boende kvinnor	Antal boende barn	Antal nätter kvinnor o barn	Antal kvinnor som polis-anmält
Alingsås-Lerum	42	2	576000		77	26	21	652	10
Arboga	75		90000		27	1		56	12
Avesta	52		75000	20000	30	2		25	5
Boden	15	1	105000	180293	158	10	2	660	
Bollnäs	58		105000		72	7	10	258	2
Borlänge	58	2,5	355000		110	12	6	366	11
Borås	23	1	153156			33	24	767	
Boxholm									
Bålsta									
Dals Långed									
Eksjö									
Enköping									
Eskilstuna	179	2	82825	2000	92				51
Fagersta	38		61000		26	5	4	56	4
Falkenberg	10		150000		20	10	7	630	5
Falköping	217		36200	33994		5	8	188	1
Falun	85	1,25	402000	20700	101	25	19	332	26
Filipstad									
Gislaved	80		56000		35	6	13	65	1
Gotland	45				78	10	9	84	4
Gävle	223	2	665800		233	38	28	1378	51
Göteborg, Ada	30	2,1	335000	30000		26	12	1507	8
Göteborg, V Frö	50	2,6	500000	81000	100	41	39	1549	19
Göteborg	71	2	175000	11067	206	9	16	276	4
finska kv j									
Hagfors	25		hyra, el, tel	7000	14	7	5	47	3

Kvinnoujoren i	Medl	Anställda	Anslag kommunen	Anslag annat	Antal samtal från hjälpsök kvinnor	Antal boende kvinnor	Antal boende barn	Antal nätter kvinnor o barn	Antal kvinnor som polis-anmält
Halmstad	71	1,75	405440	23000	400	35	48	1537	
Haninge	35		69000		35	13	23	622	10
Haparanda	43	1	89544	90%lön	30	7	4	15	1
Hedemora	15		70000		30	10	7	305	4
Helsingborg	80	3,25	575000	57000	203	25	21	2754	
Hofors	80	1	381466	11760	65	13	10	170	2
Huddinge	134		165000	10000	100	38	48	1822	12
Hudiksvall	111	1,05	290000	50000	366	8	3	229	1
Hultsfred	8			40000	70	21	21		
Hämösand	100	1	75000		36	14	16	154	2
Järfälla	125	0,5	375000	30000	165	30	27	1080	35
Kalix									
Kalmar	115	0,5	110000	111033	105	22	19	313	12
Karlshamn									
Karlskoga/Degerf.	159	2	220000	227879	108	24	9	475	20
Karlskrona									
Karlstad	146	1	165000	59000	238	27	12	823	14
Katrineholm-Vingå	85		75000	10000	60	7	9	62	2
Kinna/Mark	11	1	125000	10%lön		14	11	330	5
Kiruna	30	1	88450	148800	63	11	15	140	9
Kristianstad	48		190000	32000	203	6	10	334	29
Kristinehamn	73		135000		82	15	19	623	6
Kungsbacka	15		75000	5000	22	8	15	204	1
Kungsör	47		10000		10	5	5	35	2
Kungälv	56	1	135000	45000	60	35	12	795	3
Köping	39	1	238200	3000	111	14	10	584	6
Landskrona	75		132000			12	9	108	
Leksand									
Lidköping	22		12000	43000	77	8	7	301	
Linköping	70	1	150000		70	16	17	465	8
Ljungby	61	0,75	80000	35000	47	10	3	218	8
Ljusdal	110	1	82600	18000	97	31	19	224	14
Ludvika	115		275000		165	6	6	120	10
Luleå	28	2	378955	362580		35	24	599	
Lund	72	0,12	102000	5000	148	19	10		6
Lycksele	18		27000	50000	10	4	1	189	4
Malmberget	120	1	60000		146	3	5	35	4
Malmö	50	2	789000	127000	867	18	14	1880	
Malung	105		48000	18179	100	6	2	14	

Kvinnojouren i	Medl	Anställda	Anslag kommunen	Anslag annat	Antal samtal från hjälpsök kvinnor	Antal boende kvinnor	Antal boende barn	Antal nätter kvinnor o barn	Antal kvinnor som polis-anmält
Mariestad	68		62721		70	4	7	25	5
Mora									
Motala	25		68000	11000	240	29	32	222	3
Möndal	104	1,5	460000	150000	315	22	18	925	42
Norrköping									
Norrälje	100		115000		65	5		19	14
Nyköping	62	2	555000	183801	124	39	31	994	
Olofström									
Osby-Östra Göinge	26		10000	15000	37	1			3
Oskarshamn	10		5000	500	11	4		133	
Pajala									
Piteå	147	2	175000			19	17	213	13
Ronneby	16		20000	3400	50	12	6	53	
Sala-Heby	66	0,5	110000	95388	46	11	16	315	5
Sandviken	131		445000		110	24	18	505	
Sigtuna	32	0,5	83500	90%lön	60	17	7	106	13
Simrishamn					37				
Skellefteå		0,5	30000	60000	156	32	16	288	12
Skinnskatteberg	48		tel+hyra		3	2	6	18	1
Skövde	52		76490			14	17	453	8
Sollefteå	40		5000	1500	25	14	10	151	4
Sollentuna	55		140000		35	3	2	266	2
Solna	49	1	333015	60000	450	27	19	1611	15
Sorsele									
Stenungsund	15	0,5	185000	17000	240	8	8	250	1
Stockholm, AKH	675	4,1	2091000	135000	1618	49	39	2888	20
Stockholm, Stödc	750	1,5	343000	650000	724				
Strängnäs									
Sundsvall	128	1,75	450000	50000	176	26	16	896	18
Sveg									
Svenljunga	10	1		20000	625	10	10	112	12
Säffle-Åmål	62		60000		22	6	4	42	
Söderhamn	235	1	215000		200	22	19	330	10
Tierp-Älvkarleby	82		46435		30	13	7	107	4
Torsby	37	1	164000	32320	21	12	18	141	6
Tranås	60		60000	13000	30	4	8	65	2
Trollhättan	100	1,5	780000	80000	473	23	28	928	3
Tyresö	63		98000		74	18	36	966	7

Kvinnjouren i	Medl	Anställda	Anslag kommunen	Anslag annat	Antal samtal från hjälpsök kvinnor	Antal boende kvinnor	Antal boende barn	Antal nätter kvinnor o barn	Antal kvinnor som polis-anmält
Uddevalla	50		160000	28500	51	9	9	280	2
Umeå	59	1,75	320000	100000		31	24		8
Upplands-Bro	9				7	1	3	220	1
Uppsala	35	1,5	720000	251147	149	21	12	935	8
Varberg	13		112000		20	8	10	252	
Vetlanda	28		80000		16	11	8	274	7
Vänersborg									
Vännäs									
Värnamo	15		60000		15	7	6	300	2
Västervik									
Västerås	130	2,5	650000		130	16	15	1564	9
Växjö	102		170000	55500	240	9	9		1
Ängelholm	150	1,5	90000	47000	44	15	3	136	
Älmhult									
Älvsbyn									
Örebro	175	2	475000	215000	259	32	31	3084	
Örnsköldsvik	120		30000	21500	40	20	11	330	2
Östersund	130	1,85	616200		134	36	21	1183	23
Östhammar	47		74000		50	8	1	28	5
Summa	8159	74,82	20.864.997	4.204.841	12.890	1.537	1.292	48.063	738

Där uppgift ej finns har vi ej kunnat få fram denna.

ROKS kansli har dessutom tagit emot ca 400 journalsamtal.

Bilaga**Antal kvinnor som kontaktat vården för fysisk eller psykisk ohälsa:**

45 jourer har svarat att 251 kvinnor har kontaktat vården för fysisk ohälsa.
45 jourer har svarat att 237 kvinnor har kontaktat vården för psykisk ohälsa.

Antal kvinnor som uppgivit att gärningsmannen använder pornografi:

18 jourer har svarat att 200 kvinnor uppgivit att gärningsmannen använder pornografi.

Antal utåtriktade informationstillfällen som jouren haft under året:

82 jourer uppger att de har haft 1.738 informationstillfällen.

Alla in- och utgående kontakter, såsom kvinnor, soc.tjänst, advokat, polis m m.

86 jourer har haft 72.015 kontakter.

Regler om förundersökning och åtal i brottmål

Enligt 1 kap. 1 § 1 och 2 §§ Brottsbalken (BrB) ska åtal väckas av åklagaren om en gärning är straffbar och bevisningen tillräckligt stark för att kunna ligga till grund för en fällande dom. Detta innebär att åklagaren har ett ansvar att utreda alla sådana brott som kan föreligga. Detta ansvar innebär att åklagaren ska utreda alla sådana brott som kan föreligga, även om de inte är straffbara enligt BrB. Detta ansvar innebär att åklagaren ska utreda alla sådana brott som kan föreligga, även om de inte är straffbara enligt BrB.

Rättegången i brottmål bygger på den s.k. ackusatoriska principen, som bl.a. innebär att domstolen, med vissa undantag, inte på eget initiativ kan ta upp en fråga om ansvar för brott. Talan anhängiggörs i stället av någon utanför domstolen, i regel åklagaren, som i målet yrkar att den tilltalade fälls till ansvar för en preciserad gärning. Detta yrkande utgör i huvudsak ramen för vad domstolen har möjlighet att pröva. Åtal kan väckas av åklagare (allmänt åtal) eller i vissa fall av den som blivit utsatt för brott, dvs. målsäganden (enskilt åtal).

1 Åklagarens åtalsplikt, m.m.

Brott som hör under allmänt åtal kan åtalas av en åklagare. De flesta brott hör under allmänt åtal. Rätten för åklagare att väcka åtal är i princip förenad med en plikt att åtala när vissa förutsättningar föreligger. På motsvarande sätt är polisen i princip skyldig att utreda alla sådana brott.

Absolut åtalsplikt innebär att åklagaren är skyldig att väcka åtal om en gärning är straffbar och bevisningen tillräckligt stark för att kunna ligga till grund för en fällande dom. Vid relativ åtalsplikt ges åklagaren en rätt att utifrån förhållandena i det enskilda fallet pröva om åtal är påkallat. Svensk rätt utgår från en absolut åtalsplikt, även om denna har försetts med betydande undantag. Reglerna om undantag från åtalsplikten är framför allt av två slag, nämligen särskild åtalsprövning och åtalsunderlåtelse.

För att åklagaren skall vara skyldig att åtala skall det föreligga tillräckliga skäl. Åklagaren måste ta ställning till om den föreliggande gärningen innefattar ett brott och skall därvid beakta alla omständigheter som hänför sig till gärningens objektiva och subjektiva sida. Även omständigheter som kan utesluta

eller upphäva straffbarhet måste beaktas, t.ex. nödvärn eller nöd. Gärning som har begåtts av någon som inte uppnått 15 års ålder och därför inte får dömas till påföljd, skall inte föranleda åtal. Brott som är preskriberat skall inte heller föranleda åtal. Vidare skall åklagaren pröva styrkan av den bevisning som finns för att den misstänkte begått gärningen. Bevisningen måste vara tillräckligt stark för att åklagaren på objektiva grunder skall kunna förvänta sig en fällande dom.

1.1 Särskild åtalsprövning

Beträffande vissa brott råder inskränkningar i åklagarens åtalsplikt. Brott där allmänt åtal får väckas först efter särskild åtalsprövning är - såvitt nu är i fråga - hemfridsbrott, som inte är grovt, samt ofredande, som inte förövats på allmän plats. Vid dessa brott får åtal väckas endast om målsäganden anger brottet till åtal (målsägandeangivelse) eller om åtal är påkallat ur allmän synpunkt.

Någon viss form för hur angivelsen skall gå till är inte föreskriven, utan denna kan göras såväl skriftligen som muntligen. Angivelsen dokumenteras av polisen i samband med att en anmälan tas upp eller i samband med den fortsatta utredningen. Vid bedömningen av om åtal är påkallat ur allmän synpunkt tas hänsyn såväl till brottets art och straffets syfte som till omständigheterna vid brottets begående. Hänsyn till målsäganden vägs in i bedömningen och kan tala för att åtal inte skall väckas. Inte sällan kan dock åtal vara påkallat i de fall målsäganden inte vågar ange brottet till åtal. Om åklagaren överväger att väcka åtal för ett angivelsebrott utan att angivelse har skett bör skälen för att målsäganden inte angett brottet till åtal noga beaktas.

1.2 Åtalsunderlåtelse

Den andra huvudtypen av inskränkningar i åklagarens åtalsplikt utgörs av bestämmelserna om åtalsunderlåtelse. Åklagaren medges rätt att under vissa givna förutsättningar underlåta att åtala. Reglerna om åtalsunderlåtelse är generella till skillnad från reglerna om särskild åtalsprövning och gäller således allmänt för vissa i lagstiftningen angivna typfall.

Åklagare (dvs. därtill behörig åklagare) får i följande fall besluta att underlåta åtal för brott (åtalsunderlåtelse) under förutsättning att något väsentligt allmänt eller enskilt intresse inte åsidosätts:

- om det kan antas att brottet inte skulle föranleda annan påföljd än böter,
- om det kan antas att påföljden skulle bli villkorlig dom och det finns särskilda skäl för åtalsunderlåtelse,
- om den misstänkte begått annat brott och det utöver påföljden för detta brott inte krävs påföljd med anledning av det föreliggande brottet, eller
- om psykiatrisk vård eller vård i specialsjukhus eller i vårdhem för vuxna enligt 35 § lagen (1967:940) angående omsorger om vissa psykiskt ut-

vecklingsstörda eller insatser enligt lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade kommer till stånd.

Åtal får vidare - efter beslut av överåklagare - underlåtas om det av särskilda skäl är uppenbart att det inte krävs någon påföljd för att avhålla den misstänkte från vidare brottslighet och att det med hänsyn till omständigheterna inte heller av andra skäl krävs att åtal väcks.

Reglerna om åtalsunderlåtelse gäller oavsett gärningsmannens ålder. För ungdomar som vid tiden för brottet inte fyllt arton år finns särskilda regler om åtalsunderlåtelse.

Ett beslut om åtalsunderlåtelse innefattar ett konstaterande från åklagarens sida att den misstänkte gjort sig skyldig till ett visst brott. I princip förutsätts därför att brottsutredningen är fullständig och att det är klarlagt att den misstänkte begått brottet. Normalt fordras att den misstänkte erkänt. Åtalsunderlåtelse får inte meddelas om skuldfrågan inte är klarlagd. Ett beslut av åklagaren att underlåta att åtala får återkallas om det inte längre finns skäl för beslutet. Beslut om åtalsunderlåtelse berövar inte målsäganden dennas åtalsrätt.

2 Förundersökningen

Med förundersökning menas en utredning i brottmål genom vilken det bl.a. utreds vem som kan misstänkas för ett brott. Utredningen utgör underlag för beslut i åtalsfrågan och eventuell rättegång. Förundersökning skall i regel inledas så snart det finns anledning att, på grund av anmälan eller annat skäl, anta att ett brott som hör under allmänt åtal förövats. Gränsen har satts lågt, men kravet på att det skall finnas anledning anta att ett brott förövats innebär i och för sig att en i någon mån preciserad brottsmisstanke måste föreligga. Gärningsmannen kan dock vara okänd och bevisning av nämnvärd styrka behöver inte finnas. Kännedom om brottet kan ha erhållits genom anmälan, genom spaning eller på annat sätt. Beslut att inleda en förundersökning fattas av polismyndigheten eller åklagaren.

2.1 Förundersökningsledning

Har förundersökning inletts av polismyndighet och är saken inte av enkel beskaffenhet skall ledningen av förundersökningen övertas av åklagare så snart någon skäligen kan misstänkas för brottet. Åklagare skall även i andra fall ta över ledningen av förundersökningen om det är påkallat av särskilda skäl. När förundersökningen leds av åklagaren sköts utredningsarbetet av polisen.

Riksåklagaren och Rikspolisstyrelsen har i samråd fastställt anvisningar beträffande vissa frågor som har samband med förundersökningsledningen. Anvisningarna finns i Riksåklagarens cirkulär RÅC I:95, det s.k. Fördelningscirkuläret (se bilaga 7a). Som brottmål där saken anses vara av enkel beskaffen-

het anses bl.a. misshandel som inte är grov, hemfridsbrott och ofredande. Även om ett brottmål skall anses vara av enkel beskaffenhet, skall åklagare i vissa fall inträda som förundersökningsledare. Detta är fallet när fråga uppstår om användning av vissa tvångsmedel, såsom anhållande och häktning, när åtgärd av domstol erfordras under förundersökningen, såsom förordnande av målsägandebiträde eller offentlig försvarare, när särskild åtalsprövning är föreskriven eller när den misstänktes sinnesbeskaffenhet kan antas avvika från det normala och svårare straff än böter kan följa på brottet. Även när målet är svårbedömt eller det annars är påkallat med hänsyn till utredningens art eller omfattning skall åklagaren inträda som förundersökningsledare.

2.2 Förundersökningens bedrivande

Syftet med förundersökningen är bl.a. att samla erforderligt material för åklagarens bedömning av åtalsfrågan, att förbereda brottmålet inför huvudförhandlingen i domstolen samt att ge den misstänkte inblick i åklagarens bevismaterial och möjliggöra för honom att få materialet justerat eller berikat.

Förundersökningen skall bedrivas så skyndsamt som omständigheterna medger, och den skall präglas av objektivitet. Den bör inte drivas längre än vad som är motiverat av sakliga skäl. Enligt den s.k. objektivitetsprincipen skall såväl de omständigheter som talar mot den misstänkte som de som är gynnsamma för honom beaktas. Utredningen skall bedrivas på ett sådant sätt att den inte onödigtvis medför olägenheter för dem som berörs av den.

En person som kallats eller medtagits till polisen för förhör är skyldig att kvarstanna under högst sex timmar eller, om det är av synnerlig vikt att den som kan misstänkas för brottet är tillgänglig för fortsatt förhör, under högst tolv timmar. Vid polisförhör skall om möjligt ett förhörs vittne vara närvarande. Under förhöret bör den förhörde få tillfälle att avge en sammanhängande berättelse om sina iakttagelser eller om vad han haft för sig.

När någon blivit skäligen misstänkt för brottet skall denne erhålla kännedom därom. Samtidigt med underrättelsen skall förhørsledaren informera den misstänkte om att han har rätt att anlita försvarare. Om förutsättningar föreligger för förordnande av offentlig försvarare skall åklagaren göra en framställning om detta till rätten. Den som är skäligen misstänkt för ett brott har rätt att fortlöpande ta del av bevismaterialet, dock med den inskränkningen att det skall kunna ske utan men för utredningen. När "slutförhör" hållits med den misstänkte har han en ovillkorlig rätt att få del av hela det föreliggande bevismaterialet innan åklagaren avgör åtalsfrågan. Vid förhör inför polisen har försvararen rätt att närvara om det kan ske utan men för utredningen. Den misstänkte kan begära att utredningen kompletteras. Sedan åklagaren beslutat att väcka åtal har den misstänkte rätt att få del av protokollet från förundersökningen.

Målsäganden får åtföljas av en stödperson vid förhör under förundersökningen.

Denna har rätt att närvara vid förhör som sker med målsäganden om det kan ske utan men för utredningen. Likaså har målsäganden rätt att åtföljas av en stödperson under rättegången.

När förundersökning har inletts skall i vissa fall ett särskilt biträde för målsäganden (målsägandebiträde) förordnas. Detta gäller vid sexualbrott enligt sjätte kapitlet brottsbalken, om det inte är uppenbart att målsäganden saknar behov av målsägandebiträde. Det gäller också vid brott mot liv och hälsa samt frihet och frid enligt tredje och fjärde kapitlen brottsbalken, om fängelse kan följa på brottet och om det med hänsyn till målsägandens personliga relation till den misstänkte eller andra omständigheter kan antas att målsäganden har behov av biträde. Under vissa omständigheter skall ett målsägandebiträde förordnas även vid vissa andra brottsbalksbrott. Målsägandebiträdet skall ta till vara målsägandens intressen i målet samt lämna stöd och hjälp till målsäganden. Målsägandebiträdet har en ovillkorlig rätt att närvara vid förhör med målsäganden.

2.3 Förundersökningens avslutande

En förundersökning avslutas genom nedläggande eller genom beslut i åtalsfrågan. Finns det inte längre anledning att fullfölja förundersökningen skall den läggas ned. Har en fullständig förundersökning utförts skall åklagaren besluta i åtalsfrågan.

En förundersökning kan läggas ned av flera skäl. Utredningen kan visa att något brott inte förekommit eller att brott inte kan styrkas. Brottet kan vara preskriberat. Någon misstänkt gärningsman har kanske inte påträffats. En vanlig grund för nedläggande eller s.k. negativt åtalsbeslut är att bevisningen för att den misstänkte begått brottet inte är tillräcklig.

Även reglerna om s.k. förundersökningsbegränsning möjliggör i vissa fall ett nedläggningsbeslut. Åklagaren får besluta att inte inleda förundersökning om man kan förutse att, för det fall en fullständig utredning skulle företas, åtal skulle komma att underlåtas till följd av någon regel om åtalsunderlåtelse eller inte väckas på grund av att särskild åtalsprövning är föreskriven. Har förundersökning inletts får åklagaren under samma förutsättningar lägga ned denna. En förundersökning får vidare efter beslut av därtill behörig åklagare läggas ned om utredningen skulle kräva oproportionerligt höga kostnader och påföljden i händelse av lagföring skulle bli böter.

När polis eller åklagare, beroende på vem som är förundersökningsledare, fattar beslut om att lägga ned förundersökningen sker detta genom ett avskrivningsbeslut. Om målsäganden begär prövning av polismyndighetens beslut att inte inleda eller att nedlägga förundersökningen skall prövningen göras av åklagare.

När förundersökningen har slutförts och den misstänkte slutligt underrättats om utredningen skall förundersökningen inte läggas ned utan åklagaren skall då

ta ställning i åtalsfrågan. Om åklagaren beslutar att inte väcka åtal (negativt åtalsbeslut) sker också detta i form av ett avskrivningsbeslut. Prövning av åklagarens beslut kan under samtliga stadier av förundersökning och åtalsprövning göras av överåklagaren och/eller riksåklagaren genom s.k. överprövning på begäran av målsäganden eller annan.

Riksåklagaren har i cirkuläret RÅC I:107 (se bilaga 7b) uttalat sig om utformningen av avskrivningsbeslut. Följande standardformuleringar bör enligt cirkuläret användas vid åklagarens avskrivningsbeslut.

Allmänna avskrivningsgrunder:

- gärningen ej brott
- brott kan ej styrkas
- misstänkt avviken och kan inte förväntas bli anträffad
- misstänkt har lämnat landet och kan inte förväntas återvända
- misstänkt avliden
- misstänkt oskyldig
- preskription
- kan ej dömas enligt svensk lag

De särskilda avskrivningsgrunderna tar framför allt sikte på bestämmelserna om särskild åtalsprövning.

Övriga standardformuleringar tar sikte på åtalsunderlätelser enligt 20 kap. 7 § rättegångsbalken samt övrig förundersökningsbegränsning enligt 23 kap. 4 a § rättegångsbalken.

3 Målsägandens åtalsrätt

Vid brott som hör under allmänt åtal har målsäganden en subsidiär åtalsrätt. Två förutsättningar måste vara uppfyllda. Målsäganden skall hos åklagare eller polismyndighet ha gett uttryck åt en önskan att brottet skall beivras. Vidare skall åklagaren ha fattat ett beslut som innebär att åtal inte kommer att väckas. Den subsidiära åtalsrätten innefattar också en befogenhet för målsäganden att fullfölja talan i högre rätt.

Bilaga 7aFördelnings-
cirkuläret**Riksåklagarens författningssamling**

Utgivare: Byråchefen Arne Wikström

RÅFS 1979:1

RÅC I:95

Utkom från trycket den 10 januari 1980

Riksåklagarens anvisningar angående vissa frågor rörande ledningen av förundersökning i brottmål

meddelade den 21 december 1979.

1 Allmänt

Enligt 23 kap. 3 § första stycket rättegångsbalken inleds förundersökning i brottmål av polismyndighet eller åklagare. Har den inletts av polismyndighet och är saken ej av enkel beskaffenhet, skall ledningen av förundersökningen övertas av åklagare så snart någon person är skäligen misstänkt för brottet. Åklagaren skall även eljest överta ledningen av förundersökningen om det är påkallat av särskilda skäl. Vidare gäller enligt andra stycket i samma paragraf att åklagaren, när undersökningen ledes av polismyndighet, får meddela anvisningar rörande undersökningens bedrivande.

Om åklagaren ej inträder som undersökningsledare, slutförs utredningen av polismyndigheten.

Riksåklagaren och rikspolisstyrelsen har i samråd fastställt följande anvisningar beträffande vissa frågor i samband med förundersökningsledning.

2 Brottmål av enkel beskaffenhet

Mål avseende i bilaga 1 upptagna brott anses som regel vara av enkel beskaffenhet.

2.1 Polismyndighet leder förundersökning

Förundersökningsledningen skall, med de undantag som anges i avsnitt 2.2 a-g, åvila polismyndigheten när fråga är om brott som är upptagna i bilaga 1.

Har anmälan om brott inkommit till åklagarmyndighet och har åklagare beslutat att förundersökning skall inledas, äger åklagaren överlämna till polismyndighet att leda förundersökningen om saken är av enkel beskaffenhet.

Uppstår mellan polismyndighet och åklagare delade meningar om saken är enkel eller ej, skall åklagaren vara undersökningsledare.

2.2 Åklagare leder förundersökning

Beträffande brott som avses i bilaga 1 skall i följande fall åklagare inträda som undersökningsledare:

- a) När fråga uppstår om användande av tvångsmedel och det ankommer på undersökningsledare att jämlikt 24-28 kapitlen rättegångsbalken besluta därom

Undantag:

- Husrannsakan som ej är av större omfattning (RB 28:4 1 st)
 - Avspärning, förbud m.m. för säkerställande av utredning om brott (RB 27:15)
 - Kroppsvisitation och kroppsbesiktning
 - Beslag. Polismyndighet skall dock överlämna förundersökningsledningen till åklagare senast 15 dagar från dagen för beslaget i de fall åtal skall väckas inom en månad (RB 27:7).
- b) När åtgärd av domstol erfordras under förundersökningen, t.ex. förordnande av offentlig försvarare, utseende av sakkunnig eller föreläggande eller prövning enligt RB 23:19 (jfr dock 3.1 första stycket).
 - c) När särskild åtalsprövning är föreskriven.
 - d) När anmälan eller påstående om brott avser polisman eller annan arbetstagarer inom polisväsendet och målet enligt föreskrifter i RÅFS 1977:2 (RÅC I:90) skall handläggas med åklagare som undersökningsledare.
 - e) När brottet avser våld, hot eller förgripelse mot polisman.

- f) När den misstänktes sinnesbeskaffenhet kan antas avvika från det normala och svårare straff än böter kan följa på brottet.
- g) När målet är svårbedömt eller det eljest är påkallat med hänsyn till utredningens art eller omfattning.

3 Underrättelse till åklagare i vissa fall

3.1 När polismyndighet är undersökningsledare

Har den misstänkte erkänt och är brottet sådant som avses i 3 § andra stycket lagen (1964:542) om personundersökning i brottsmål, åligger det polismyndigheten att utan dröjsmål göra anmälan härom till åklagaren om ej särskilda skäl är däremot. Sådan anmälan föranleder i och för sig icke att åklagaren övertar ledningen av förundersökningen. Var den misstänkte vid brottets begående under aderton år, får som regel särskilda skäl anses föreligga att icke underrätta åklagaren.

När förundersökningen avser brott av särskilt allvarlig beskaffenhet (mord, mordbrand etc.), skall polismyndigheten genast lämna meddelande om brottet till åklagaren samt fortlöpande hålla denne underrättad om förundersökningens gång.

3.2 När åklagare är undersökningsledare

Förekommer, sedan åklagare inlett förundersökning eller övertagit ledningen av förundersökningen beträffande vissa brott, anledning antaga att den misstänkte gjort sig skyldig även till annat brott, skall polismyndigheten utan dröjsmål bereda åklagaren tillfälle att överta förundersökningsledningen även beträffande detta brott. Motsvarande gäller om annan person misstänks ha begått brott som står i samband med förstnämnda brott.

3.3 Övrigt

I ärenden av sådan beskaffenhet (grova skattebedrägerier, grova valutabrott och andra typer av s.k. ekonomiska brott) att tidigt åklagareinträde bör ske med hänsyn till brottets juridiska svårighetsgrad eller annan särskild omständighet skall polismyndigheten underrätta överåklagare eller chef för länsåklagarmyndighet, när fråga uppkommer om att inleda förundersökning. Beslutar åklagaren att förundersökning skall inledas, skall åklagaren inträda som undersökningsledare.

4 Prövning av polismyndighets beslut

När målsägande eller annan person, som enligt 20 kap. RB eller särskild författning är att anse som målsägande, begär prövning av polismyndighets beslut att icke inleda eller att nedlägga förundersökning, skall sådan prövning göras av åkagare.

Dessa anvisningar skall tillämpas fr.o.m. den 1 januari 1980, då riksåklagarens cirkulär A 23 upphör att gälla.

MAGNUS SJÖBERG

/Uno Hagelberg

FÖRTECKNING

Bilaga 1

1979-12-21

Brottmål där saken anses vara av enkel beskaffenhet

Misshandel (ej grov)	BrB 3:5	ÅP
Vållande till annans död i samband med trafikolycka	3:7	
Vållande till kroppsskada eller sjukdom i samband med trafikolycka	3:8	ÅP
Hemfridsbrott och olaga intrång	4:6	ÅP
Ofredande	4:7	ÅP
Otuktigt beteende (BrB 6:6 andra stycket)	6:6, 2 st	
Stöld	8:1	ÅP
Snatteri	8:2	ÅP
Bodräkt	8:3	ÅP
Grov stöld	8:4	
Tillgrepp av fortskaffningsmedel	8:7	ÅP
Egenmäktigt förfarande	8:8	ÅP
Självtäkt	8:9	ÅP
Olovlig kraftavledning	8:10	ÅP
Bedrägligt beteende	9:2	ÅP
Häleri och häleriförseelse när förbrottet består av tillgreppsbrott enligt ovan	9:6-7	ÅP
Undandräkt	10:2	ÅP
Olovlig brukande	10:7	ÅP
Skadegörelse, dock icke genom brand	12:1	
Åverkan	12:2	ÅP
Tagande av olovlig väg	12:4	ÅP
Brott mot griftefrid	16:10	
Falskt larm och missbruk av larmanordning	16:15	
Förargelseväckande beteende	16:16	
Våld eller hot mot tjänsteman	17:1	
Förgripelse mot tjänsteman	17:2	
Våldsamt motstånd	17:4	
Överträdelse av myndighets bud och hindrande av förrättning	17:13	
Brott mot trafikbrottslagen (1951:649)		

ÅP = Särskild åtalsprövning skall i vissa fall göras av åklagare.

Bilaga 7b**Riksåklagarens cirkulär**

Utgivare: Byråchefen Arne Wikström

RÅC I:107

Utkom från tryck den 1 nov. 1985

Utformningen av avskrivningsbeslut

Allmänna råd meddelade av riksåklagaren den 26 juni 1985.

Med avskrivningsbeslut avses här beslut som innebär att förundersökning inte inleds eller nedläggs eller att åtal eller annan talan inte väcks.

1 Gränsdragningen mellan olika beslutsformer**1.1 Bakgrund**

Gränsdragningen mellan avskrivningsbeslut i form av beslut om nedläggande av förundersökning och beslut att inte väcka åtal (negativt åtalsbeslut) har länge diskuterats i skilda sammanhang. Olika meningar har därvid kommit till uttryck. Riksåklagaren har tidigare (se bl.a. cirkulär C 62) som grundregel rekommenderat att avskrivningsbeslut ges formen av negativt åtalsbeslut i fall där någon under förundersökningen har underrättats om misstanke om brott. Från grundregeln har emellertid gjorts undantag i ett flertal olika typfall, för vilka sålunda avskrivningsformen nedläggande av förundersökning rekommenderats trots att viss person delgetts brottsmisstanke.

Den i cirkulär C 62 förordade ordningen har visat sig svår att tillämpa i praktiken. Trots att utformningen av avskrivningsbeslut fortlöpande uppmärksamats i tillsynsverksamheten föreligger fortfarande stora brister i enhetlighet både mellan olika åklagarmyndigheter och inom många myndigheter.

Svårigheterna att upprätthålla en enhetlig praxis har ökat genom tillkomsten år 1982 av institutet förundersökningsbegränsning (RB 23:4a). Avskrivning förutsätts här ske i form av nedläggande av förundersökning även i fall där någon underrättats om misstanke om brott. Utrymmet för förundersökningsbegränsning har nu vidgats avsevärt genom de nya regler om åtalsunderlåtelse m.m. som trätt i kraft den 1 april 1985 (se SFS 1985:13, jfr cirkulär RÅC

1:105).

Enligt RB 20:8 får målsäganden inte väcka åtal för brott som hör under allmänt åtal om han inte angett brottet och åklagaren beslutat att åtal ej skall äga rum. Beslut att nedlägga förundersökning och beslut att inte inleda förundersökning har i praxis ansetts uppfylla det krav som här ställs på avskrivningsbeslut eftersom beslutens innebörd är att allmänt åtal inte kommer att väckas.

1.2 Ändrad gränsdragning mellan beslutsformerna

För att få till stånd en större enhetlighet i fråga om avskrivningsbeslutens utformning och underlätta åklagarens val av beslutsform i olika beslutssituationer är det nödvändigt att finna en klarare och mera entydig princip än den hittills tillämpade för gränsdragningen mellan beslut att nedlägga förundersökning och beslut att inte väcka åtal. En ändamålsenlig lösning är att låta det vara avgörande för valet av beslutsform om avskrivningsbeslutet meddelas före eller efter det slutdelgivning skett med den misstänkte enligt RB 23:18, 1 st. Det är i det enskilda målet lätt att konstatera om denna punkt passerats eller inte - jfr 12a § förundersökningskungörelsen (1947:948). Först när slutdelgivning skett får åtal beslutas. Det kan med hänsyn härtill synas naturligt att ett avskrivningsbeslut ges formen av negativt åtalsbeslut först om prövningen skett på detta stadium. Vidare är en sådan ordning i linje med reglerna om förundersökningsbegränsning. Enligt dessa kan en förundersökning nedläggas så länge någon förundersökningsåtgärd ännu återstår att företa. Sedan slutdelgivning skett torde därför normalt inte finnas förutsättningar för beslut om förundersökningsbegränsning.

Av anförda skäl bör åklagarna fortsättningsvis tillämpa den ordningen att avskrivningsbeslut ges formen av negativt åtalsbeslut i de fall där den misstänkte slutligt underrättas om utredningen enligt RB 23:18. Det är här fråga om tillämpning av bestämmelsen i RB 23:20 enligt vilken förundersökningen avslutas med beslut huruvida åtal skall väckas. I andra fall bör avskrivningsbeslut meddelas i form av beslut att nedlägga förundersökningen eller i förekommande fall beslut att inte inleda förundersökning.

En speciell situation föreligger i fall där enligt RB 23:22 förundersökning inte erfordras. Som regel rör det sig här om bötesförseelser som redovisas från polismyndigheten till åklagaren endast i form av en polisrapport av vilken skall framgå huruvida den misstänkte erkänner eller förnekar gärningen (jfr 25 § förundersökningskungörelsen). Oftast kan en prövning av åtalsfrågan ske på grundval av polisrapporten. Om åklagaren därvid beslutar att avskriva målet bör detta således ske i form av ett negativt åtalsbeslut. Om åklagaren däremot finner underlaget otillräckligt för ett ställningstagande till åtalsfrågan men beslutar avskriva saken utan ytterligare utredning bör det ske i form av ett beslut att inte inleda förundersökning.

2 Motivering av avskrivningsbeslut

2.1 Motiveringskyldighet

Någon författningsmässig skyldighet för åklagare att motivera avskrivningsbeslut finns inte. Det är emellertid sedan länge stadgad praxis att så sker. I riksåklagarens anvisningar om diarieföring m.m. (RÅC II:52) föreskrivs att beslut att inte inleda förundersökning, beslut att nedlägga förundersökning och beslut att inte väcka åtal skall redovisas i brottmålsdiariet med, förutom själva slutet, en kortfattad motivering.

Sammanfattningsvis kan alltså fastslås att en motiveringskyldighet i praktiken ansetts föreligga. En sådan ordning bör alltså iakttagas.

2.2 Motiveringens omfattning och utformning

Ett huvudkrav är att beslutet får en sådan avfattning att det blir begripligt och att ingen osäkerhet uppkommer om dess närmare innebörd. Detta förutsätter bl.a. att klar åtskillnad görs mellan själva slutet och motiveringen.

Av beslut om åtalsunderlåtelse skall klart framgå vilka gärningar beslutet avser.

Motiveringen bör inte göras vidlyftigare än sakens beskaffenhet föranleder. I de allra flesta fall är det tillräckligt med standardformuleringar av det slag som anges i det följande avsnittet 2.3. Det är inte erforderligt och inte heller önskvärt att avskrivningsbeslut motiveras på det mera ingående sätt som ofta sker i domstolsavgöranden. Några referat av vad olika under förundersökningen hörda personer uppgett bör normalt inte tas in i ett avskrivningsbeslut. Inte heller bör motiveringen innefatta någon direkt redogörelse för hur utsagor som lämnats av olika personer avvägs mot varandra eller hur åklagaren sett på frågan om olika inblandade personer trovärdighet.

Uttalanden som framhäver en kvardröjande brottsmisstanke mot viss person bör undvikas.

I mera komplexa fall det vara nödvändigt att precisera beslutsskäl närmare, exempelvis genom att ange vilket objektivt eller subjektivt rekvisit som med hänsyn till bevisläget eller av annan grund inte anses uppfyllt. Detsamma gäller även i övrigt fall där det kan vara risk för att målsäganden eller annan som berörs av beslutet missförstår grunden för avskrivningsbeslutet om denna endast anges mera allmänt. Om åklagaren exempelvis funnit att det subjektiva rekvisitet inte går att styrka kan det någon gång vara påkallat att direkt ange detta eftersom enbart motiveringen "brott kan ej styrkas" erfarenhetsmässigt ibland missförstås och uppfattas som uttryck för att målsägandens uppgifter i sak inte bedömts som trovärdiga. Om ett beslut innefattar komplicerade rättsliga bedömningar kan en närmare redovisning av dessa ibland vara önskvärd. Undantagsvis kan starka allmänna hänsyn eller hänsyn till enskilda personers intresse

kräva att åklagaren närmare redogör för sitt ställningstagande i saken. Om en utredning väckt stor uppmärksamhet kan det någon gång vara påkallat att även utgången redovisas mera fylligt än vad som i allmänhet brukar ske.

I ett avskrivningsbeslut skall inte beröras andra frågor än sådana som det ankommer på åklagaren att ta ställning till. Uttalanden om hur åklagaren ser på frågor om disciplinansvar eller på lämpligheten av ett visst beteende får t.ex. inte göras. Förkastelsesdomar eller uttryck för ogillande hör självfallet inte heller hemma i ett avskrivningsbeslut.

Sekretess enligt 9 kap. 17 § första stycket sekretesslagen (1980:100) gäller inte beslut huruvida åtal skall väckas, beslut om att förundersökning inte skall inledas eller beslut om att förundersökning skall läggas ned (9:18, 1 st. SekrL). Sådana beslut omfattas därför i allmänhet inte av någon sekretess till skydd för enskildas intressen. Vid avfattningen av avskrivningsbeslut bör viss försiktighet iaktas i fråga om redovisning av förhållanden av personlig eller eljest för dem som berörs särskilt känslig natur. I sammanhanget kan anmärkas att, i fall där ett avskrivningsbeslut avser viss misstänkt person, uppgift om vem denne är torde på sådant sätt utgöra en del av beslutet att uppgiften blir offentlig i samma utsträckning som beslutet i övriga delar.

2.3 Standardformuleringar

De allra flesta brottmål är av rutinbetonad karaktär och kräver som regel endast en kortfattad motivering. Skälen kan i dessa fall lämpligen anges i en koncentrerad telegramstil. Förutom andra fördelar medför detta att motiveringen lätt kan få plats på förundersökningsprotokollet eller annan lämplig handling i målet och i brottmålsdiariet.

I många fall kan samma korta formulering också användas på blanketter, avsedda för underrättelser till misstänkta och målsägande. Särskilt i fall där standardformuleringen endast återger viss lagrumsbeteckning måste dock ett avskrivningsmeddelande förtydligas genom att avskrivningsgrunden anges i klartext. Även i övrigt finns det skäl att ägna formuleringen av avskrivningsmeddelandena särskild uppmärksamhet i syfte att underlätta för mottagaren att förstå beslutets innebörd.

I det följande upptas standardformuleringar av de vanligaste avskrivningsgrunderna. Dessa formuleringar bör normalt användas när de är tillämpliga i den mån mera ingående motivering inte erfordras i det enskilda fallet.

Avskrivningsbeslut enligt 1 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare behandlas inte här.

Vid några större åklagarmyndigheter används för internt bruk i rationaliseringssyfte kods-system, vari de vanligaste och enklaste avskrivningsgrunderna åsatts en kodbeteckning. För enhetlighetens skull bör sådana förteckningar över

avskrivningsgrunderna i förekommande fall anpassas efter de följande standardformuleringarna.

Allmänna avskrivningsgrunder

- Gärningen ej brott
- Brott kan ej styrkas. Formuleringen brott ej styrkt bör inte användas
- Misstänkt avviken och kan inte förväntas bli anträffad
- Misstänkt har lämnat landet och kan inte förväntas återvända
- Misstänkt avliden
- Misstänkt oskyldig
- Preskription
- Kan ej dömas enligt svensk lag

Som motivering till beslut att inte inleda förundersökning kan i allmänhet, när beslutet inte grundas på 23:4a RB, följande formulering användas: Enär det inte finns anledning att anta att brott förövats.

Särskilda avskrivningsgrunder

Angivelse, särskild åtalsprövning, m.m.

- Målsägandebrott
- Ej angivet av målsäganden När alternativa förutsättningar för åtal är uppställda (se t.ex. BrB 8:13) måste åklagarens ställningstagande till samtliga framgå av avskrivningsbeslutet
- Åtalsmedgivande föreligger inte
- Åtal ej påkallat ur allmän synpunkt
- Åtal ej av särskilda skäl påkallat ur allmän synpunkt
- 31 § lagen (1981:1243) om vård av missbrukare i vissa fall (LVM)
- 6 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL)

Åtalsunderlåtelse

- Enligt RB 20:7 1 st. 1 p.
- Enligt RB 20:7 1 st. 2 p.
- Enligt RB 20:7 1 st. 3 p.
- Enligt RB 20:7 1 st. 4 p.
- Enligt RB 20:7 2 st.

Observera den särskilda behörighetsregeln

Förundersökningsbegränsning

- Enligt RB 23:4a 1 st. 1 p.
- Enligt RB 23:4a 1 st. 2 p. jämförd med ...
- Enligt RB 23:4a 1 st. 2 p. enär åtal ej är påkallat (alt. ej är av särskilda skäl påkallat) ur allmän synpunkt

Observera den särskilda behörighetsregeln

Ange tillämplig regel om åtalsunderlåtelse, t.ex. RB 20:7 1 st. 1 p.

Detta cirkulär skall tillämpas fr.o.m. den 1 juli 1985. Samtidigt upphävs cirkulär C 62.

MAGNUS SJÖBERG

/Uno Hagelberg

Bilaga 8

Kvinnomisshandel och våldtäkt i rättsmaskineriet

Kvinnovåldskommissionens statistiska undersökning

Vid polisanmälningar om misshandel och våldtäkt mot kvinnor i nära relationer finns oftast en misstänkt gärningsman. Trots detta skrivs ett stort antal ärenden, som rör våld mot kvinnor i nära relationer av, utan att brotten blir föremål för rättslig prövning. En förklaring till att en så stor andel av anmälningarna om våldsbrott mot kvinnor skrivs av och inte leder till åtal kan vara att det vid dessa brott ofta finns bevissvårigheter i det enskilda fallet, men även andra förklaringar kan finnas.

Vi har gjort en statistisk undersökning avseende beslut och handläggningstider för anmälda brott, som syftar till att få mer kunskap om rättsvårdande myndigheters hantering av ärenden som rör anmälda fall av våldtäkt och misshandel mot kvinnor för de statistiska kategorier där man oftast återfinner brott där kvinnan och gärningsmannen har eller har haft en nära relation till varandra. Statistiska centralbyrån (SCB) har på kommissionens uppdrag tagit fram uppgifter om polisanmälda brott år 1992 avseende dels misshandel (grov misshandel och annan misshandel) inomhus av bekant person mot kvinna 15 år eller äldre (s.k. kvinnomisshandel), dels våldtäkt (fullbordat brott inomhus mot en person 15 år eller äldre). SCB har samkört dessa uppgifter med uppgifter om de beslut som beträffande respektive anmälan fattats i förundersökningsfrågan samt motiveringen till besluten. De anmälda brotten följdes upp t.o.m. utgången av år 1993. Kommissionen fick resultatet av SCB:s databearbetning i tabellform. Ytterligare databearbetning, analys och presentation har gjorts av kommissionens sakkunniga, avdelningsdirektören vid Brottsförebyggande rådet Monika

Olsson, och kommissionens sekretariat.

Totalt anmäldes 10 585 kvinnomisshandelsbrott under år 1992. Av dessa var 945 brottsutredningar inte avslutade vid utgången av år 1993. Bortfallet är sju ärenden, eller 0,1 %, vilket saknar betydelse för resultaten. Antalet anmälda våldtäktsbrott uppgick till 905. Av dessa hade 119 brottsutredningar inte blivit avslutade vid utgången av år 1993. Undersökningsresultatet framgår av följande tabeller och figurer.

Tabell 1. Typ av beslut för de studerade misshandels- och våldtäktsbrotten (misshandel mot kvinna inomhus som begåtts av en för henne bekant person samt fullbordad våldtäkt inomhus mot en person femton år eller äldre, som anmälts under år 1992). Antal och andel av samtliga anmälda brott av respektive typ samt andel av samtliga anmälda och inom den studerade tidsperioden "avslutade" brott av respektive typ.¹

Typ av beslut	Misshandel			Våldtäkt		
	Antal	Andel	Andel av avslutade	Antal	Andel	Andel av avslutade
<i>Lagföring</i>	3 987	37,7	41,4	250	27,6	31,8
Åtal (inkl en överlämnad till utländsk myndighet)	3 739	35,3	38,8	250	27,6	31,8
Strafföreläggande	179	1,7	1,9	0	0,0	0,0
Åtalsunderlåtelse	69	0,7	0,7	0	0,0	0,0
enl RB 20:7 1st 1p	21	*	*	--	--	--
enl RB 20:7 1st 2p	1	*	*	--	--	--
enl RB 20:7 1st 3p	33	*	*	--	--	--
enl RB 20:7 1st 4p	9	*	*	--	--	--
enl LUL 1§	5	*	*	--	--	--
<i>Gärningen ej brott</i>	403	3,8	4,2	31	3,4	3,9
på personblad	260	2,5	2,7	13	1,4	1,6
på brottsanmälan	143	1,4	1,5	18	2,0	2,3
<i>Angivelse saknas eller återkallad</i>	137	1,3	1,4	1	0,1	0,1
på personblad	35	*	*	0	--	--
på brottsanmälan	102	*	*	1	--	--
<i>Brott preskriberat</i>	16	0,2	0,2	0	0,0	0,0
på personblad	11	*	*	--	--	--
på brottsanmälan	5	*	*	--	--	--
<i>Misstänkt avliden</i>	22	0,2	0,2	0	0,0	0,0
på personblad	10	*	*	--	--	--
på brottsanmälan	12	*	*	--	--	--
<i>Åtal ej påkallat</i>	13	0,1	0,1	0	0,0	0,0

¹ Med "avslutade" brott förstås här brott för vilka det fattats ett beslut med innebörden att förundersökning inte inleddes, att förundersökning nedlades eller ett beslut i åtalsfrågan.

* = har ej beräknats

-- = ej relevant

Tabell 1. Fortsättning

Typ av beslut	Misshandel			Våldtäkt		
	Antal	Andel	Andel av avslutade	Antal	Andel	Andel av avslutade
<i>Förundersökning nedlagd eller inleds ej enl RB</i>	81	0,8	1,0	0	0,0	0,0
enl RB 23:4A 1st 1p - på personblad	1	*	*	--	--	--
enl RB 23:4A 1st 2p jmf m RB 20:7 1st 1p - på personblad	24	*	*	--	--	--
enl RB 23:4A 1st 2p jmf m RB 20:7 1st 2p - på personblad	1	*	*	--	--	--
enl RB 23:4A 1st 2p jmf m RB 20:7 1st 3p - på personblad	16	*	*	--	--	--
enl RB 23:4A 1st 2p jmf m RB 20:7 1st 4p - på personblad	9	*	*	--	--	--
enl RB 23:4A 1st 1p - på brottsanmälan	2	*	*	--	--	--
enl RB 23:4A 1st 2p - på brottsanmälan	22	*	*	--	--	--
enl RB 23:4A 2st - på brottsanmälan	6	*	*	--	--	--
<i>Annan nedläggning eller "annat"</i>	405	3,8	4,3	47	5,2	6,0
Annan nedläggning - på personblad	139	1,3	1,4	23	2,5	2,9
"Annat" - på brottsanmälan	266	2,5	2,8	24	2,7	3,1
<i>Brott kan ej styrkas</i>	4 516	42,7	46,9	446	49,3	56,7
på personblad	3 491	33,0	36,2	374	41,3	47,6
på brottsanmälan	1 025	9,7	10,6	72	8,0	9,2
<i>Misstänkt oskyldig</i>	17	0,2	0,2	9	1,0	1,2
<i>Misstänkt minderårig</i>	29	0,3	0,3	2	0,2	0,3
<i>Rapporteftergift</i>	7	0,1	0,1	0	0,0	0,0
<i>Ej avslutade</i>	945	8,9	--	119	13,2	--
Totalt	10 578	100,0	100,0	905	100,0	100,0

* = har ej beräknats

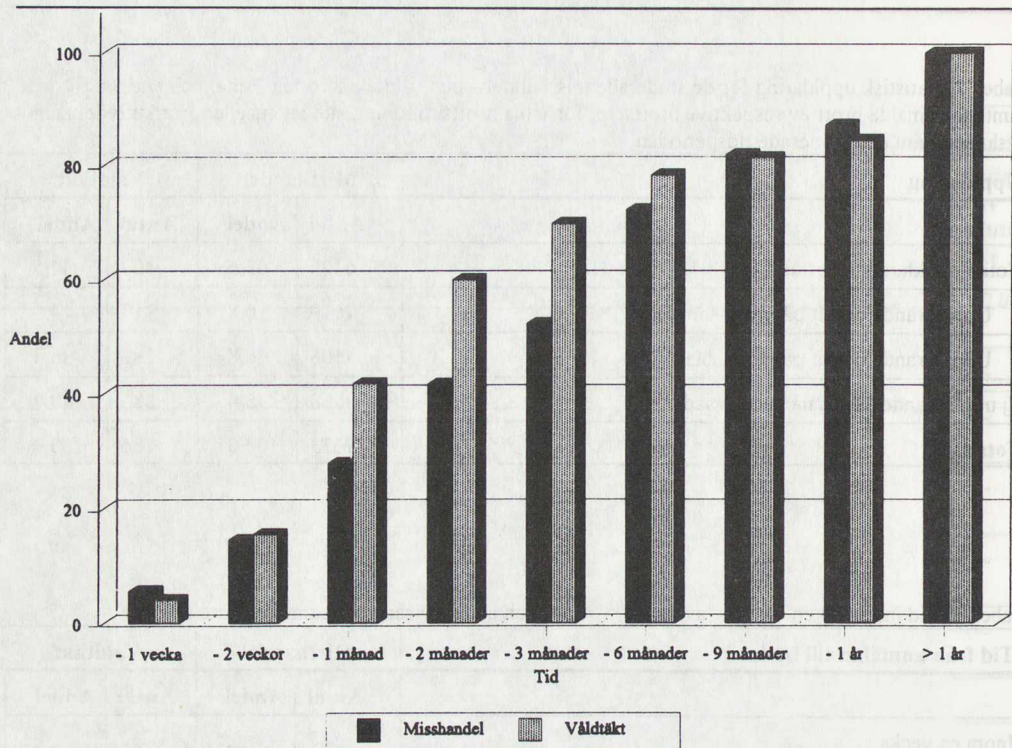
-- = ej relevant

Tabell 2. Statistisk uppkläring för de studerade misshandels- och våldtäktsbrotten. Antal och andel av samtliga anmälda brott av respektive brottstyp, för vilka brottsutredning inte inletts eller brottsutredningen avslutats inom den studerade tidsperioden.

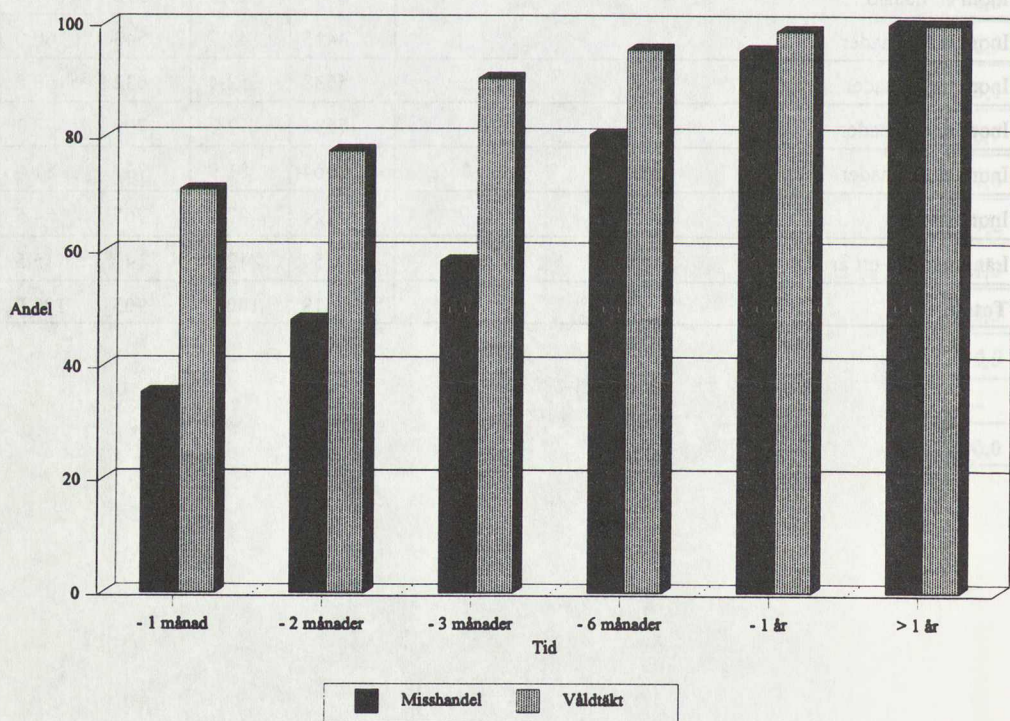
Uppklaring	Misshandel		Våldtäkt	
	Antal	Andel	Antal	Andel
Totalt uppklarande beslut	6125	63,6	403	44,5
Uppklarande beslut på brottsanmälan	1619	16,8	117	14,9
Uppklarande beslut på personblad	4506	46,8	286	36,4
Ej uppklarande beslut på personblad	3508	36,4	383	48,7
Totalt	9633	100,0	786	100,0

Tabell 3. Tid inom vilken brottet "avslutats"². Antal och andel av samtliga anmälda brott

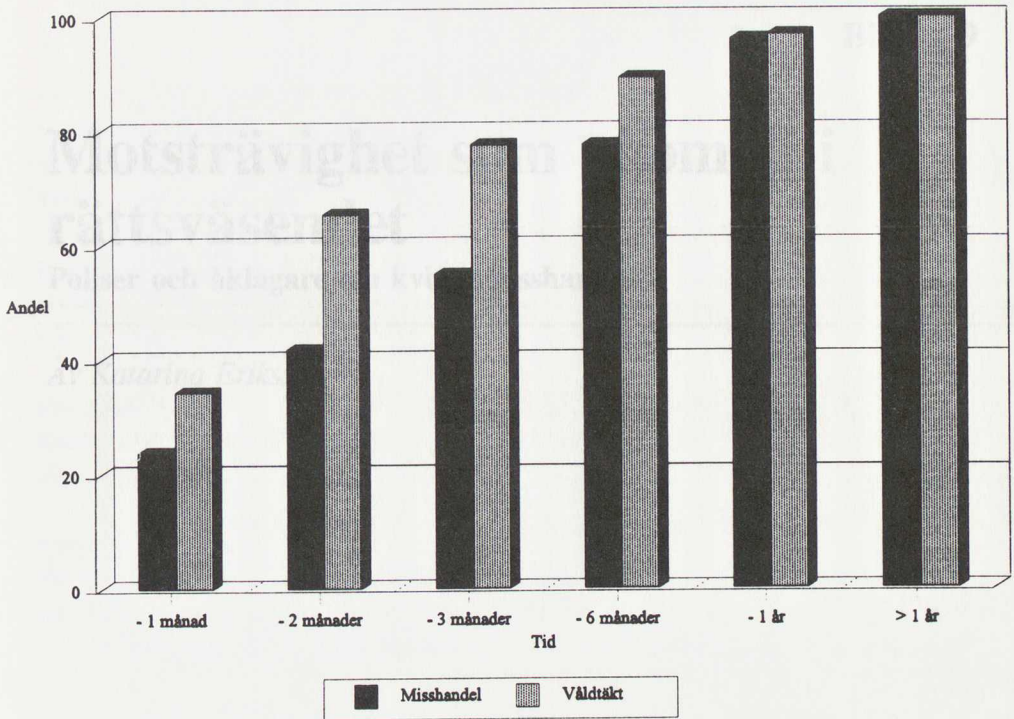
Tid från anmälan till beslut	Misshandel		Våldtäkt	
	Antal	Andel	Antal	Andel
Inom en vecka	587	5,5	37	4,1
Inom två veckor	1532	14,5	140	15,5
Inom en månad	2949	27,9	378	41,8
Inom två månader	4415	41,7	543	60,0
Inom tre månader	5538	52,4	632	69,8
Inom sex månader	7637	72,2	709	78,3
Inom nio månader	8664	81,9	737	81,4
Inom ett år	9224	87,2	765	84,5
Längre tid än ett år	1354	12,8	140	15,5
Totalt	10578	100,0	905	100,0

Figur 1. Tid från anmälan till beslut. Andel av respektive brottstyp. N Misshandel = 10 578, N Våldtäkt = 905.

Figur 2. Tid för åtalsbeslutet. Andel av åtalsbesluten för respektive brottstyp. N Misshandel = 3 738, N Våldtäkt = 250.

Figur 3. Tid till beslutet att brottet ej kan styrkas. Andel av samtliga sådana beslut för respektive brottstyp. N Misshandel = 4 516, N Våldtäkt = 446.

Bilaga 9

Motsträvighet som anomali i rättsväsendet

Poliser och åklagare om kvinnomisshandel

Av Katarina Eriksson

Förord

På uppdrag av Kvinnovåldskommissionen har föreliggande rapport skrivits under handledning av docent Malin Åkerström, ordförande för Kriminalvetenskapligt Nätverk vid Lunds universitet. Kommissionens ledamöter och sakkunniga samt dess ordförande, Britta Bjelle, har bidragit med fruktbara synpunkter under arbetets gång. I synnerhet har rådman Agneta Claesson Norell, avdelningsdirektör Monika Olsson (Brottsförebyggande rådet) och länspolismästare Lars Svärd fungerat som inspirerande samtalspartners och bistått med information och idéer. Ett särskilt tack till initiativtagaren till studien, Monika Olsson.

På NSfK's (Nordisk Samarbeidsråd för Kriminologi) kontaktseminarium "Seksualiserat våld og straffeskjerpelse", september 1994, ventilerades olika infallsvinklar på problematiken kring våld mot kvinnor vilka ledde till givande diskussioner av betydelse för denna studie.

Avslutningsvis vill jag rikta mitt varmaste tack till de polismän och åklagare som välvilligt låtit sig intervjuas. De har delat med sig av dyrbar tid och värdefulla erfarenheter samt tålmodigt låtit mig följa med på deras arbetspass. Utan dem, ingen rapport.

Katarina Eriksson, december 1994

Innehåll

1 Inledning

Metod och urval

Metoddiskussion

Disposition

2 Klargörande utgångspunkter

Kvinnomisshandel i teori och praktik

Gräsrotsbyråkrater och klienter

3 Föreställningar om kvinnomisshandel

Lägre samhällsskikt, invandrarfamiljer och alkoholkonsumtion

Följetonger

Angivna förklaringar till parternas agerande

Varför slår mannen?

Varför stannar kvinnan?

Orsaker, ansvar och lösningar

4 Polismän om kvinnomisshandel som ärende

Krav på korrekta ingripanden

Retoriska möjligheter

Hur definieras resultat?

Kvinnomisshandel som Dirty Work och "riktigt" polisarbete

5 Polismän om den misshandlade kvinnan

Förhållningssätt till motsträvighet

Att förutsätta motsträvighet

Att inte förutsätta motsträvighet

Övertalning och förebyggande av motsträvighet

Praktisk polistjänst: övertalning bör ge resultat

Den misshandlade kvinnan som offer

6 Åklagare om kvinnomisshandel

Att tekniskt förebygga motsträvighet

Målsägandens berättelse - nödvändig men inte tillräcklig

Att väcka åtal mot kvinnans vilja?

"En misshandel med kvalitet"

Motsträvighet baserad på hot

*Ska motsträvighet respekteras?
Stor arbetsbörda som avskrivningsgrund?*

Den motsträviga målsäganden - en juridisk anomali
Domen som rättesnöre

7 Sammanfattning

Litteratur

1 Inledning

Under det senaste årtiondet har våld mot kvinnor kommit att diskuteras alltmer i både massmedia och politiska sammanhang. Åtgärder har vidtagits för att motverka denna form av brottslighet samt lindra dess verkningar. Ny lagstiftning har införts samtidigt som många befintliga lagar reviderats. Vidare har man bl.a. satsat på förebyggande åtgärder och på förbättringar av skyddet för de kvinnor som har utsatts eller riskerar att utsättas för våld. Ytterligare åtgärder anses dock nödvändiga varför en kommission om våld mot kvinnor tillsatts. Kommissionens uppgift är bl.a. att göra en utvärdering och allmän översyn av rättsväsendets tillämpning av regler som gäller sexualbrott, kvinnomisshandel och därmed närbesläktade brott (Kommittédirektiv 1993:88).

En av de ovan nämnda åtgärderna är 1981 års beslut om ändrade åtalsregler för misshandel på enskild plats. Innan ändringen krävdes att målsäganden uttryckligen angav brottet till åtal när det gällde ringa misshandel och misshandel av normalgraden. Fr.o.m. 1982 förlades däremot all misshandel under allmänt åtal, oavsett om den förövas på enskild eller allmän plats och oavsett om misshandeln är grov eller ringa. Förändringen innebar att en misshandlad kvinnan framtogs ansvaret för det många gånger svåra beslutet att initiera ett åtal mot en närstående. Det främsta syftet med att ändra åtalsreglerna var dock att få till stånd en normbildande effekt då "...det bestämt slås fast att misshandel inom familjen är ett brott som är minst lika straffvärt som andra former av misshandel." (Prop. 1981/82:43, s 11). Remissinstanser vilka välkomnade förslaget om ändrade åtalsregler grundade bifallet främst på förändringens principiella värde - att samhällets inställning till våld klart bör markeras. Förslagets praktiska konsekvenser bedömdes däremot bli ringa.

Det har visat sig att endast en tredjedel av antalet anmälningar om kvinnomisshandel idag leder till lagföring och dom. När det gäller grov misshandel lagförs runt hälften av anmälningarna. Resterande anmälningar skrivs av p.g.a. att förundersökning inte inleds eller läggs ned, alternativt att åtal inte väcks. En vanlig motivering till avskrivningsbesluten är att brott inte kan styrkas (Kommittédirektiv 1993:88). Med anledning av uppfattningar om att en stor andel anmälningar skrivs av¹ har Kvinnovåldskommissionen sett behov av en kvalitativ studie på området för att s.a.s. klä siffrorna i ord. Därav föreliggande rapport. Kommissionens önskemål var att få mer kunskap om vad som ligger bakom den höga andelen avskrivningar av anmälningar om kvinnomisshandel samt att få insyn i bakomliggande resonemang till motiveringen "brott kan ej styrkas".

Syftet med föreliggande studie är att analysera polismäns och åklagares resone-

¹ Uppfattningarna baseras på de ovan angivna beräkningarna som emellertid bedöms vara relativt osäkra varför dessa närmare ska granskas av Kvinnovåldskommissionen.

mang kring dels kvinnomisshandel som fenomen och dels kvinnomisshandel som ärende. Hur uppfattar och beskriver polismän och åklagare kvinnomisshandel? Hur förhåller man sig till eventuella problem som är kopplade till ett dylikt ärende? Berörda yrkesgruppers föreställningar och tolkningar gällande kvinnomisshandel är av betydelse för de bedömningar man sedermera gör. Det är likaså av intresse att ta del av hur poliser och åklagare resonerar kring bevisbarhet - en term som kan erbjuda ett visst tolkningsutrymme. En av anledningarna till att ändrade åtalsregler gällande misshandel misstänktes få begränsade praktiska konsekvenser i form av ökat antal åtal, var just farhågor om bevissvårigheter. En remissinstans - Föreningen Sveriges länspolischefer och Föreningen Sveriges polischefer - kommenterade förslaget enligt följande:

"Det anförda får dock inte undanskymma det faktum att - även om angivelse ej skulle erfordras - polisens och åklagarens insatser står och faller med målsägandens inställning till om rättsliga åtgärder skall vidtas. Miss-handel i hemmet av hustru och sammanboende sker ju mestadels utan närvaro av vittnen, varför ett åtal kan leda till fällande dom endast om den misshandlade är benägen att vid förundersökning och inför rätta lämna en med eventuell teknisk undersökning underbyggd redogörelse för händelseförloppet."

(Prop. 1981/82: 43, s. 20).

Med 1982 års åtalsändring har nu åklagare möjlighet att väcka åtal trots att kvinnan inte samtycker till detta, förutsatt att brottet kan styrkas. Ett annat sätt att uttrycka förändringen är att all misshandel på enskild plats är belagd med åtalsplikt, såtillvida brott kan styrkas. När det gäller polismännen handlar det om möjligheten att upprätta en anmälan oberoende av kvinnans vilja eller, annorlunda uttryckt, skyldighet att rapportera när brott under allmänt åtal kommer till polisens kännedom. Hur ser polismän och åklagare idag på möjligheten eller, om man så vill, skyldigheten att föra ett kvinnomisshandelsärende genom rättsmaskineriet?

Metod och urval

Den föreliggande studien är baserad på kvalitativa, ostrukturerade intervjuer med polismän och åklagare verksamma i Malmö. Intervjuerna varade mellan en till två timmar och spelades in på band. Som "vägledare" användes en semi-standardiserad intervjuguide (Berg, 1989) och intervjuerna hade i huvudsak en samtalsliknande form. De sammanlagt tjugo intervjupersonerna kan delas in i tre grupper om sju åklagare, fem utredningsmän vid våldshoteln och åtta ordningspoliser. Fem intervjupersoner är kvinnor - tre åklagare och två utredningsmän. Bland ordningspoliserna är bara män representerade.

Utöver intervjuerna har även en liten mängd observationsdata inkluderats.

Materialet utgörs av sammanlagt sju nätters observation av ordningspolisers arbete. Syftet med att följa med en patrull i radiobil var att få en aning insyn i polismännens arbetsrutin och likaså gavs möjligheten att ställa en hel del frågor kring kvinnomisshandel. Vidare kom då också ett antal kvinnliga ordningspoliser att inkluderas i materialet. Under observationstiden förmedlades totalt fyra ärenden av kvinnomisshandel eller därtill relaterade brott/situationer.

Utredningsmän och åklagare försåg mig i möjligaste mån med förundersökningsprotokoll² över såväl avslutade som pågående ärenden. Dessa fungerade huvudsakligen som ett studiematerial över hur poliser och åklagare arbetar och har inte blivit föremål för en regelrätt dokumentanalys. Under vissa intervjuer var förundersökningsprotokollen däremot till stor hjälp beträffande strävan att få intervjupersonerna att konkretisera sina resonemang genom att relatera dem till ett specifikt ärende. Observationstillfällena och förundersökningsprotokollen bidrog till kontakter med fler åklagare och polismän utöver de intervjuade vilket gav möjlighet till mer informella samtal av betydelse för studien.

Sammanfattningsvis bör om metodvalet sägas att då analysen främst baseras på intervjuer ligger betoningen mindre på hur poliser och åklagare i praktiken gör bedömningar och mer på hur de säger att de gör (Gans, 1982). Fördelen med intervjuer är emellertid att intervjupersonerna får tillfälle att motivera och resonera kring det bedömningsarbete man dagligen ägnar sig åt. Intervjun erbjuder möjligheter att skygga intervjupersonens egna kategoriseringar och med vilken logik han eller hon ser på sin verklighet (McCracken, 1991).

Kontakt med åklagare och utredningsmän förmedlades främst via Anders Nord på våldshoteln och Birgitta Müller vid åklagarmyndigheten. Intervjuerna med ordningspoliserna har genomförts av Magnus Lundberg - liksom en del av observationerna - inom ramen för ett examensarbete i sociologi. Dessa intervjupersoner förmedlades främst via kriminalkommissarie Leif Hallberg. De önskemål som framfördes till kontaktpersonerna var att få intervjua "vanliga" poliser och åklagare - det förelåg alltså inget krav på särskild kompetens för hantering av kvinnomisshandelsärenden. Ett mindre antal åklagare och utredningsmän ansågs dock av kontaktpersonerna vara lämpliga just p.g.a. deras intresse för och erfarenhet av dylika ärenden. I dessa fall kan för övrigt nämnas att intervjupersonen nästan alltid visade sig vara en kvinna. Att kontaktpersonerna föreslog vilka vi skulle intervjua kan givetvis ha styrt urvalet, t.ex. i

² Ett förundersökningsprotokoll sammanställs av utredningsmannen innan åklagaren tar ställning till om åtal ska väckas eller inte. Det innehåller bl.a. anmälan, förhör med målsäganden, den misstänkte, eventuella vittnen, läkarundersökning, teknisk utredning. Protokollat är m.a.o. en sammanställning över utredningen och innehåller allt som är relevant för ärendet ifråga. Ett förundersökningsprotokoll är en offentlig handling så snart åtal väckts. I den mån jag fick tillgång till nedlagda förundersökningar, såg man till att stryka över namnen på målsäganden, den misstänkte och eventuella vittnen.

riktning mot poliser och åklagare som kan ha ansetts bära "de rätta" uppfattningarna och attityderna gentemot misshandlade kvinnor. Jag fick dock ingen uppfattning om att kontaktpersonernas val av intervjupersoner skulle ha baserats på sådana "strategiska" grunder. Det tycktes istället handla om en för dem naturlig hjälpsamhet - man var mån om att jag skulle få ut så mycket som möjligt av intervjutillfällena och personer som hade särskild erfarenhet av kvinnomisshandel ansågs därför vara goda informanter. Då de "särskilt lämpliga" intervjupersonerna var få till antalet, samt att vi inte enbart var hänvisade till de personer kontaktpersonerna valde ut, torde det vara rimligt att anta att vi huvudsakligen talat med "vanliga" poliser och åklagare. Intervjupersoner som inte förmedlades via kontaktpersonerna kom jag i kontakt med på olika sätt, t.ex. genom namnuppgifter på åklagare och utredningsmän i förundersökningsprotokoll. För Magnus Lundbergs del innebar en tidigare studie om polisaspiranter (Lundberg, 1994) att han kunde kontakta "sina egna" polismän för intervjuer, utöver de ordningspoliser han blev hänvisad till.

Som brukligt är, har de intervjuade utlovats anonymitet. Anonymitetsgarantier brukar vara ett övertygande argument för att använda bandspelare. Tidigare erfarenheter från intervjuande har givit mig åtskillig träning i att övertala intervjupersoner att acceptera bandspelare. Därför blev jag till en början mycket förvånad över polisernas och åklagarnas ofta likgiltiga axelryckning när jag försiktigt kom med min förfrågan. Det var inte många gånger jag behövde nyttja alla mina övertalningsargument. Några poliser och åklagare hänvisade till att de genom sina arbetsuppgifter var vana vid bandinspelning och att det därför inte bekom dem att jag spelade in intervjun. En ordningspolis var dock helt emot inspelning, men han var också den enda intervjupersonen som inte tillät bandspelare. I den mån namn på personer och vissa platser förekommer i texten är dessa p.g.a. anonymitetsgarantier ändrade. När jag i texten illustrerar och exemplifierar med observationsdata har jag ibland tagit mig friheten att ändra eller utesluta vissa detaljer som skulle kunna vara avslöjande. Detta är dock inte något som förändrar exemplets innehåll.

En teknisk anvisning angående intervjuцитat: då intervjupersonen gör en tankepaus markeras detta med ..., medan /---/ innebär att en eller flera meningar är strukna ur intervjun. IP står för intervjuperson medan I är intervjuaren.

Metoddiskussion

Poliser och åklagare är två yrkesgrupper som trots många gånger gemensamma mål, skiljer sig åt i flera avseenden. Individer som rekryteras till respektive yrkesgrupp har vanligtvis olika bakgrunder och de två "semiautonoma" myndigheterna har olika struktur och arbetskultur (Feeley & Lazerson, 1983). Åklagarens arbetsuppgifter upptas troligen mer av skrivbordsarbete än interaktion med målsäganden och den misstänkte. För polismännen torde det vara

rimligt att tala om det omvända förhållandet. Kanske kan de många olikheterna hos poliser och åklagare förklara att de som intervjupersoner också upplevdes vara olika. Det visade sig nämligen vara förhållandevis svårt att intervjua åklagare. Med svårt avses bl. a. den kvalitativt inriktade intervjuarens önskan om att intervjupersonen ska tala så fritt som möjligt för att intervjun inte ska bli en enkätliknande situation. Medan polismännen vanligtvis "kom igång" med en inledande fråga, verkade åklagarna förvänta sig en "fråga-svar"-modell. Vidare tycktes flera åklagare uppfatta intervjusituationen som ett studiebesök där de hade till uppgift att informera mig om kvinnomisshandel i förhållande till juridiska lagar och regler. Den objektiva informationen är givetvis en förutsättning för att förstå arbetsrutinen men mitt främsta intresse för mer subjektiva upplevelser gjorde nog några åklagare lite fundersamma. Vissa tycktes ställa sig tveksamma till om det över huvud taget var relevant att veta vilka personliga reflektioner de själva hade. Resonemang som av mig upplevdes vara särskilt signifikanta och av stort intresse inleddes t.ex. med smått ursäktande reservationer som "nu är det min personliga uppfattning". En åklagare berättade att några av de intervjuade hade upplevt att mina frågor var svåra att svara på; att vi hade helt olika utgångspunkter och saknade ett gemensamt perspektiv. Med andra ord menade man att det var tydligt att jag inte resonerade som en jurist.

En viktig metodaspekt är hur polismännen och åklagarna uppfattade mig och mitt syfte med såväl intervjuer som observationer. I den inledande kontakten informerades intervjupersonerna alltid om att materialet skulle ingå i en studie på uppdrag av Kvinnovaldscommissionen. Till en början var jag därför en aning oroad att jag eventuellt skulle komma att uppfattas som en kontrollant och att intervjupersonerna skulle känna implicita krav på att visa upp en välputsad front - t.ex. genom att göra "korrekta" uttalanden och visa upp önskvärda attityder så som det definieras av statsmakterna och massmedia. Både åklagare och poliser, men kanske främst de senare, är ju trots allt yrkesgrupper som gärna ägnas uppmärksamhet och granskning. Min uppfattning är dock att, generellt sett, såväl åklagare som poliser gav "uppriktiga" beskrivningar av deras verksamhet, bedömningar och syn på kvinnomisshandel³. Indikationer på att jag förhoppningsvis uppfattat saken rätt är givetvis det faktum att intervjupersonerna emellanåt berättade om avsteg från formella regler. Likaså kunde särskilt med tanke på bl. a. kvinnojourers ideologi - mindre "korrekta" uttalanden göras; t.ex. den åklagare som kommenterade ett lågprioriterat ärende som en "skitmisshandel".

En annan metodfråga som kan vara på sin plats att diskutera, är min roll som observatör. Inom sociologin talar man om "deltagande observation" men i det

³ En förklaring till att intervjupersonerna i allmänhet inte upplevdes "korrigera" sina uppfattningar och beskrivningar om den praktiska arbetsrutinen kan givetvis vara att man inte alls upplevde spørsmålet som särskilt kontroversiellt.

här fallet låg en stark betoning på observation. Att följa polismännen en hel natt utan att kommentera eller bli indragen i olika situationer är dock en oerhört svår uppgift. Vi är ju alla, som bekant, sociala varelser. Ett exempel på svårigheten i att göra sin närvaro obetydlig var i samband med ett "lägenhetsbråk" där mannen blev gripen. Dagen efter händelsen tog jag kontakt med den åklagare som skulle leda utredningen för att få lyssna till hans resonemang kring ärendet. Samtalet slutade istället med att åklagaren använde mig som en informationskälla för att få vissa otydligheter i anmälan klarlagda. Vad värre var, jag hade dessutom noterat några omständigheter som polismännen inte antecknade⁴. Skulle jag uppmärksammat dem på det? Skulle jag informerat åklagaren? Med tanke på den begränsade observationstiden och det fåtal ärenden av direkt koppling till mitt främsta intresseområde, inträffade dylika situationer endast vid ett fåtal tillfällen. Jag försökte då förlita mig på sunt förnuft och respekt för de poliser som välvilligt lät mig ta del av deras arbete.

Disposition

De analytiska utgångspunkter som legat till grund för studien diskuteras i nästkommande kapitel. Här poängteras bl.a. skillnaden mellan den socialt konstruerade bilden av kvinnomisshandel och den verklighet poliser och åklagare möter. Vidare förklaras vilken betydelse begreppet kvinnomisshandel har i denna studie. I kapitel tre återges de föreställningar om kvinnomisshandel som tycks vara mest framträdande hos de intervjuade polismännen och åklagarna. Under vilka förhållanden menar man att kvinnomisshandel förekommer och vilka är dess orsaker? De följande kapitlen är indelade efter yrkestillhörighet. Kapitel fyra och fem berör polismännens, främst ordningspolisen, syn på såväl kvinnomisshandel som ärende samt den misshandlade kvinnan som klient. I det förra kapitlet diskuteras bl.a. huruvida kvinnomisshandel betraktas som "riktigt" polisarbete eller inte. Det senare kapitlet berör olika förhållningssätt till en s.k. motsträvig misshandlad kvinna och hur man arbetar för att få henne samarbetsvillig. Kapitel sex behandlar teman som är mer specifika för åklagarna. Hur ser man på bevisfrågan när det gäller kvinnomisshandel? Vilka andra faktorer än bevisvärderingen per se kan tänkas ha betydelse för hur ett ärende bedöms? Här diskuteras också upplevelsen av arbetssituationen i förhållande till den misshandlade kvinna som uppträder motsträvigt till den rättsliga processen.

Kapitelindelningen i de två grupperna poliser och åklagare ska inte uppfattas som alltför definitiv - många gånger erfar intervjupersonerna samma problem och hyser liknande funderingar. Det föreföll dock mest begripligt att presentera

⁴ Dessa omständigheter visade sig lyckligtvis vara mindre betydelsefulla för ärendets utgång.

materialet på dylikt sätt främst p.g.a. yrkesgruppernas skiftande arbetsuppgifter och följaktligen olika erfarenheter. Utredningsmännens arbetsuppgifter kan sägas likna - grovt uttryckt - en blandning av den skrivbordsarbetande åklagarens och den praktiskt orienterade ordningspolisens. Dessas uppfattningar och tolkningar förekommer därför genom hela rapporten och inget "eget" kapitel har avsatts för dem. Vissa avsnitt som hänförts till polis- respektive åklagarkapiteln kan sannolikt vara gällande för båda yrkesgrupperna. Detta gäller särskilt avsnitten om "Den misshandlade kvinnan som offer" och "Domen som rättesnöre".

2 Klargörande utgångspunkter

Till att börja med ska här redogöras för några övergripande resonemang vilka tagits som utgångspunkt för föreliggande studie. Nedan diskuteras den huvudsakliga ram inom vilken datamaterialet analyserats.

Kvinnomisshandel i teori och praktik

Under 70-talet uppmärksammade framför allt kvinnorörelsen ett "nytt" socialt problem: kvinnomisshandel. Att definiera något som ett socialt problem innebär inte bara att vissa missförhållanden påtalas utan inbegriper också ett krav på socialt ansvar - att problemet ska lösas (Gusfield, 1989). Det var i synnerhet feminister som ställde krav på att rättsliga och sociala åtgärder skulle vidtas för att hjälpa den misshandlade kvinnan att lämna förövaren. Donileen R Loseke (1991) har beskrivit den sociala konstruktionen av den misshandlade kvinnan i USA. Claims-makers, i detta fall aktiva motståndare till kvinnomisshandel, presenterade en enkel social typ av misshandlad kvinna i syfte att få problemet uppmärksammat. Den standardiserade bilden av den misshandlade kvinnan har vuxit fram och förstärkts av såväl experters som veckotidningars definitioner (Loseke, 1989). Kraven på åtgärder gick inte obemärkt förbi - gränserna för kriminalitet kom så småningom att utvidgas till misshandelsbrott även innanför hemmets fyra väggar. I Sverige uttrycktes den förändrade synen på misshandel i hemmet just med att även misshandel på enskild plats fr.o.m. 1982 förlades under allmänt åtal.

Den socialt konstruerade bilden av den misshandlade kvinnan stämmer dock inte alltid överens med den situation polismän och åklagare ställs inför. Ärenden där en kvinna misshandlats av en närstående man inkluderas i den övergripande ärendekoden lägenhetsbråk. Detta kan innebära i stort sett vad som helst. Det kan röra en mycket högljudd argumentation, ett slagsmål mellan tre berusade män, en man eller kvinna som i vredesmod går bärsärkargång m.m. Vanligt är dock att det just handlar om kvinnomisshandel, men inte heller då behöver ärendet vara överensstämmande med de aktiva motståndarnas definition av

kvinnomisshandel. Utifrån Losekes (1991) beskrivning av kvinnomisshandel som social konstruktion och de verklighetsbeskrivningar intervjupersonerna i denna studie givit, kan en jämförande typologi se ut enligt följande:

Den socialt konstruerade kvinnomisshandeln

- o Våldet är extremt och frekvent.
- o Kvinnan är offer, mannen är förövare.
- o Kvinnan är passiv mottagare av slag, sparkar m.m.
- o Kvinnan vill att mannen ska gripas, om inte uttryckligen så åtminstone "innerst inne".

Lägenhetsbråk (kvinna/man)

- o Misshandel inkluderar allt från en örfil till mycket extremt våld.
- o Polisen måste på plats definiera förövaren, ej bestämt *a priori*.
- o Polisen kan inte alltid avgöra vem som blivit slagen då skadorna ibland är osynliga. Det förekommer att kvinnan själv slagit mannen.
- o Kvinnan vill inte alltid att mannen ska gripas.

Loseke (ibid.) menar att flera av de amerikanska rättsliga policybeslut som tagits angående kvinnomisshandel främst har grundat sig på den socialt konstruerade typen av en misshandlad kvinna. Den vänstra kolumnens beskrivning av kvinnomisshandel ger nämligen klara indikationer om att något annat än ett gripande av förövaren är otänkbart. Således har man i vissa delstater infört obligatoriskt gripande av mannen i alla kvinnomisshandelsfall (Gelles, 1993). Den högra kolumnen - en rimligare beskrivning av den verklighet polisen möter - ger istället belägg för att ett gripande inte alltid är möjligt och kanske inte alltid ses som det bästa för kvinnan. Konsekvensen, menar Loseke (1991), blir att sådana policybeslut är till fördel för den kvinna som bäst stämmer in på den socialt konstruerade bilden av en misshandlad kvinna. Andra misshandlade kvinnor kanske inte ens uppfattas befinna sig inom ramen för polisens ansvarsområde. Ett exempel skulle kunna vara den misshandlade kvinna som utan att anmäla mannen vill ha honom avlägsnad. Likaså har även vissa av de feminister som pläderat för kriminalisering av kvinnomisshandel blivit oroade för konsekvenserna av det nordamerikanska rättssystemets tuffare tag mot denna typ av brottslighet (Morley & Mullender, 1992). Feministerna pekar på en eventuell backfire mot den misshandlade kvinnan och menar att ett konsekvent gripande av mannen kan öka risken för våld. Man menar också att en relativt vanlig påföljd som böter, många gånger till syvende och sist straffar kvinnan (ibid.).

I föreliggande studie ska vi se hur situationer eller händelser som uppfyller de kriterier vilka socialt konstruerats för kvinnomisshandel upplevs vara mer eller mindre oproblematiska för poliser och åklagare. I ett dylikt ärende anses ett

gripande och åtal mot mannen vara självklara åtgärder. Ett ärende som liknar den vänstra kolumnens beskrivning av kvinnomisshandel bereder inga större svårigheter för att lotsas genom rättsmaskineriet. De flesta lägenhetsbråksärenden där en kvinna och en man är inblandade är dock inte lika "renodlade" kvinnomisshandelsfall. Ärenden som är "otydliga" erbjuder inte lika självklara åtgärdsval.

Ett annat problem med att använda den sociala konstruktionen av kvinnomisshandel som mall för verkligheten är att polisers och åklagares resonemang om och sätt att hantera dessa ärenden blir obegripliga. Med en dylik utgångspunkt framstår snart sagt varje uteblivet gripande av mannen och varje avskrivet ärende som direkta tjänstefel och ger därmed en skev och långtifrån rättvisande bild av dessa yrkesgruppers sätt att ta sig an kvinnomisshandelsärenden. Det är därför viktigt att ha i åtanke polismännens och åklagarnas beskrivningar av hur varierande dessa ärenden är i praktiken.

Polismännen inkluderar som sagt kvinnomisshandel i den övergripande ärendekoden lägenhetsbråk. Jag har dock valt att i stort sett genomgående använda benämningen "kvinnomisshandel" som ju inte heller är en befintlig juridisk term. Därför vill jag betona att när polismännen och åklagarna pratar om det jag kallar kvinnomisshandel innefattar benämningen allt från ringa till grov misshandel. Ibland kan intervjupersonerna även åsyfta därtill relaterade brott, så som olaga hot, ofredande, hemfridsbrott, våldtäkt, överträdelse av besöksförbud och olaga tvång. När det gäller ordningspoliserna, som ju skickas på ärenden under koden lägenhetsbråk, innebär det att de ibland syftar på situationer - t.ex. högljudda gräl - där inget brott har ägt rum.

Gräsrotsbyråkrater och klienter

Ambitionen med denna studie har varit att främst försöka relatera polisers och åklagares resonemang om kvinnomisshandel till såväl den formella som den informella arbetsstrukturen. Michael Lipskys "Street-level bureaucracy - dilemmas of the individual in public services" (1980) har tjänat som stöd för denna ansats. Framför allt polismännen, men också åklagarna, kan sägas tillhöra s.k. street-level bureaucrats som på svenska här benämns "gräsrotsbyråkrater". Lipsky (1980) menar att en byråkratis organisatoriska ramar får konsekvenser för yrkesutövandet och bemötandet av det klientel respektive organisation vänder sig till. Gräsrotsbyråkratens arbetsvillkor framkallar kognitiva rationaliseringar; stereotypifiering, kategorisering och liknande genvägar. För att hantera ansvarskraven i pressande arbetssituationer växer en informell organisationsstruktur fram där dessa byråkraters strategier emellanåt rent av kan motverka den officiella policyn. Icke desto mindre är just dessa strategier nödvändiga för organisationens överlevnad. Så kan t.ex. polismännens överordnade tvingas blunda för ett visst mått av polisvåld för att över huvud taget få ut poliserna på

gatorna där de utför ett inte helt riskfritt arbete. Lipskys (ibid: 27-28) definition av gräsrotsbyråkratens arbetsförhållanden ser i korthet ut enligt följande:

- o Regelbunden interaktion med medborgare.
- o Klienterna man arbetar med är vanligtvis "ofrivilliga" sådana.
- o Den enskilde gräsrotsbyråkraten har relativt hög grad av bestämmanderätt.
- o Kronisk brist på resurser i förhållande till målförväntningar.
- o En tilltagande efterfrågan på tjänster som tenderar att sluka utbudet.
- o Organisationens mål är vanligen vaga, tvetydiga eller konfliktfyllda.
- o Arbetsinsatser i relation till målpuppfyllelse är hart när omöjliga att mäta.

Det kan vara tveksamt att benämna relationen mellan polis/åklagare och målsäganden - dvs. den misshandlade kvinnan - som en "byråkrat-klient"-relation. Det ligger kanske närmare till hands att beteckna brottslingen som klient. Då en målsägande förutsätter en misstänkt och vice versa menar jag dock att båda parter kan betraktas som klienter till polismän och åklagare⁵. Båda parter agerande utreds och bedöms; båda parter måste bemötas och hanteras. Intervjupersonerna har främst berört förhållandet till den ena parten i kvinnomisshandelsärenden - målsäganden - varför "byråkrat-klient"-relationen i denna studie åsyftar polis/åklagare och den misshandlade kvinnan. Att den misshandlade kvinnan emellanåt benämns som en klient till poliser och åklagare baseras på en sociologisk begreppstradition. "Klient" används inte av intervjupersonerna själva.

Om vi beaktar Lipskys andra punkt enligt ovan, att gräsrotsbyråkratens klienter vanligen är ofrivilliga sådana, är en relativt självklar aspekt av detta att ingen av fri vilja utsätts för brott för att därigenom bli målsäganden. Däremot torde det vara rimligt att konstatera att det i allmänhet förväntas att målsäganden ska vara positivt inställd till polisens och åklagares ambitioner att lagföra den person som utsatt denna för ett brott. Så är dock inte alltid fallet när det gäller vissa misshandlade kvinnor och i så motto kan de, således i dubbel bemärkelse, beskrivas som ofrivilliga klienter. Eller, som i det föreliggande arbetet, motsträviga klienter.

Att bedömningar inom rättsväsendet kan präglas av ett visst godtycke är känt och föga överraskande. Som poliserna och åklagarna uttrycker det: "Vi är ju inte mer än människor". Det finns olika skäl till att det knappast är realistiskt att eliminera godtycke bland dessa yrkesgrupper. T.ex. är det omöjligt att reducera polisens och åklagares arbete till detaljerade instruktioner över hur intervention ska gå till i alla tänkbara fall. Emellertid ska poliser och åklagare sträva efter en likvärdig behandling av alla klienter samt likvärdiga bedömningar

⁵ Här används således en vidare definition av klientbegreppet än den som åsyftar människor vilka blir "föremål för en individuell prövning på rättslig grund av myndigheter" (Sahlin, 1994).

i likartade situationer. Samtidigt finns förväntningar om att gräsrotsbyråkraten inte ska vara alltför omedgörlig - något som uttrycks i önskemål om tillräckligt mycket flexibilitet för att individens eller situationens unika karaktär ska beaktas (ibid.). Exempel på en dylik uppmaning finner vi i propositionen om ändringen av åtalsreglerna gällande misshandel på enskild plats:

"Klart är samtidigt att inte varje form av fysiskt tvång på enskild plats som rättsligt kan hänföras till misshandel under alla förhållanden bör föranleda att rättsmaskineriet sätts igång. I linje med vad som framhölls i prop. 1978/79:67 om förbud mot aga (s. 6) skulle det t.ex. säkerligen vara olyckligt om det allmänna ingrep eller kunde ingripa mot varje överträdelse av förbudet mot aga som i och för sig faller inom gränsen för det straffbara området. /---/ Bestämmelsen /om åtalsunderlåtelse vid böter som påföljd och när åtal ej är påkallat ur allmän synpunkt/ ger också visst utrymme för att man skall kunna ta sociala hänsyn, bl.a. till målsäganden, i de fall då detta framstår som motiverat, och även i den delen måste den naturligtvis tillämpas med omdöme." (prop. 1981/82: 43, s. 12-13).

Gräsrotsbyråkratens yrkesutövning är praktiskt taget omöjlig att utföra enligt någon slags idealmodell då man arbetar mot diffusa och obestämda mål samt ständigt brottas med otillräckliga resurser. Lipsky (1980) betonar att den organisatoriska ram gräsrotsbyråkraten arbetar inom influerar dennes personliga attityder samt framkallar vissa arbetsmönster hos de individuella tjänstemännen. Därför kan det vara mer fruktbart att tolka polisens och åklagares sätt att resonera om kvinnomisshandel inom ramen för organisatoriska krav och förutsättningar, istället för som uttryck för individuella attityder hos den enskilda gräsrotsbyråkraten. Det senare perspektivet leder, inte helt överraskande, till rekommendationer om att anställa bättre utbildad personal eller att fortbilda de redan anställda. Värdet av dylika insatser ska inte förringas men bör inte ske på bekostnad av att aspekter på själva arbetsstrukturens tröghet glöms bort. Lipsky beskriver vikten av den utgångspunkt som här prioriterats:

"Taking a different view, the origins of bias in street-level bureaucracies may be sought in the structure of work that requires coping responses to job stress. Attitudinal developments that redefine the nature of the job, or the nature of the clientele to be served, function in this way. Considering the structure of work helps explain the persistence of biases and the difficulties inherent in interrupting them." (Lipsky, 1980: 141-142)

3 Föreställningar om kvinnomisshandel

I det följande ska de intervjuade polismännens och åklagarnas mer eller mindre gemensamma uppfattningar om fenomenet kvinnomisshandel presenteras. En dylik sammanställning kan dock vara vanskelig då intervjupersonerna i stor utsträckning har varierande intryck av kvinnomisshandel. Vissa uppfattningar tycktes dock vara mer representerade än andra av vilka de mest genomgående ska återges nedan.

Lägre samhällsskikt, invandrarfamiljer och alkoholkonsumtion

En vanlig uppfattning bland intervjupersonerna, såväl poliser som åklagare, är att kvinnomisshandel som socialt problem utspelas i samhällets lägre skikt. Man är förvisso överens om att misshandel även förekommer i övre socialgrupper men antar att detta sker i långt mindre utsträckning. En annan uppfattning är att dessa familjer sällan hamnar i det rättsliga maskineriet p.g.a. att mörkertalet är mycket stort bland övre socialgrupper. En åklagare protesterar lite smått när jag frågar om hon kunde se ett visst sammanhang framför sig när vi pratar om kvinnomisshandel, t.ex. var mannen och kvinnan bor. Åklagaren presenterar den bild som också medarbetare i kvinnojourer argumenterat för - att kvinnomisshandel förekommer som ett socialt problem i alla samhällsskikt (Åkerström, 1990). När sedan erfarenheten inte tycks stödja denna bild ges en rimlig förklaring till varför så ej är fallet:

IP: ...för misshandel, kvinnomisshandel, den sker alltså var som. Det spelar ingen roll om du bor i en lägenhet i Rosengård eller i en villa någonstans. Så att det skulle vara en speciell miljö det kan man inte tänka sig, utan det...det förekommer överallt.

I: Du brukar ha fall där det är alla socialgrupper representerade?

IP: Ja, sen är det väl så kanske att...eh, den som bor i en lägenhet kommer det oftare till polisens kännedom för att där blir grannar störda och tillkallar polis. Det blir man kanske inte om man bor i en villa med...(lätt skrott) där det är längre till grannarna. (kvinnlig åklagare)

Andra förklaringar till att misshandel bland väl-situerade par inte kommer till polisens kännedom är att kvinnan anser det vara genant inför grannarna att tillkalla polisen och, mer generellt, att i bostadsområden där polisen sällan syns till, är man mindre benägen att ringa efter dem. En person som ringer från ett område som vanligen frekventeras av polisen, anses med större sannolikhet påkalla polisens uppmärksamhet en gång för mycket än för litet. Dessa resonemang leder också, hos några poliser, till föreställningen om att ett allvarigare brott är begånget när man kallas till de "fina" bostadsområdena:

IP: ...när det kommer någonting från en sådan villa eller sådant område då betraktar man det liksom lite värre för det, för dom ringer ju inte utan anledning va' och det kan vara fråga om en grövre grej som har hänt.
(manlig ordningspolis)

Flertalet av studiens polismän och åklagare tycks dock mena på att misshandel i hemmet är mer frekvent i lägre samhällsskikt. Det handlar inte om en "vanlig Svenssonfamilj" utan oftast om familjer där missbruksproblem eller andra sociala problem finns. En åklagare ger först en tveksam förklaring i linje med intervjupersonerna ovan men korrigerar sig sen efter en kort fundering:

IP: Ja, det är ju vanligare, tycker ju jag, i dom lägre socialgrupperna om man nu ska klassa in det så. Dom andra kanske kan hålla det mer innanför hemmets väggar, det är möjligt...jag tror inte det förekommer så vanligt där heller faktiskt. Jag menar jag har ingen statistik på det men av dom jag har haft så är, tycker jag att det är missbruksfamiljer och lite sociala problem och så. (kvinnlig åklagare)

Alkoholkonsumtion betraktas i det närmaste som en självklar ingrediens i dessa sammanhang. I stort sett alla intervjupersoner beskriver alkoholpåverkan som karaktäristiskt för kvinnomisshandelsfall, antingen en berusad man eller att båda parter varit berusade vid tillfället. Alkohol ses som en för kvinnomisshandel utlösande faktor, ibland rent av som "roten till det onda": ingen alkohol, ingen kvinnomisshandel.

En annan välrepresenterad uppfattning bland polismännen och åklagarna är att invandrarkvinnor löper större risk för att utsättas för misshandel. Samma uppfattning finns bland kvinnojourers medarbetare, något man hänför till kulturella faktorer som att våld mot kvinnor är mer accepterat eller tillåtet i vissa kulturer (Åkerström, 1994). Intervjupersonerna i denna studie hänvisar likaså till kulturella skillnader i synen på kvinnan. Förklaringen handlar dock mindre om invandramannens "rätt" att slå och istället mer om kvinnans position i förhållande till övriga släkten och om hennes isolering från det svenska samhället. Man menar att dessa faktorer gör henne mindre benägen att anmäla och, om hon så gör, mer benägen att "hoppa av" utredningen p.g.a. sociala påtryckningar från en sammansvetsad släkt och vänskapskrets.

Följetonger

Ett annat grundantagande om kvinnomisshandelsärenden är att samma par ofta kommer igen. Vissa par blir s.k. "följetonger" eller "repriser" - något man berättar om med en lätt uppgiven ton:

IP: Vi anhåller mannen, häktar honom, han får några månaders fängelse. Kvinnan står ofta vid fängelsedörren och väntar och kör hem honom.

Lyckan är kanske inte fullständig men den spelar väl i några veckor. Nästa fest, nästa anhållande, nästa fängelsestraff. Så börjar man om igen. (manlig åklagare)

Under intervjuerna var det ofta överflödigt att ställa frågan om det är vanligt att misshandlade kvinnor "tar tillbaka" eller, för att använda ett mer korrekt språkbruk, ändrar sina uppgifter. Att den misshandlade kvinnan ofta är en, med juridiska mått mätt, motsträvig klient ses som ett signifikant fenomen för just dessa ärenden. Denna uppfattning var särskilt utbredd bland polismännen - en uppfattning som för övrigt noterats bland amerikanska poliser (Black, 1980; Brown, 1984; Ferraro, 1989; Smith, 1989). Vid ett fåtal tillfällen beskrev dock intervjupersonerna en upplevd förändring - att det är mindre vanligt nu för tiden att kvinnor inte "står på sig". Detta tycks dock endast gälla svenska kvinnor - invandrarkvinnor antas ha svårare att vidhålla sin första berättelse. Under en intervju med en kvinnlig åklagare säger denna plötsligt, med smått irriterat tonfall, att hon inte anser det vara särskilt vanligt att den misshandlade kvinnan inte vill "ställa upp" - "det händer då och då". Hon tycks vända sig mot mitt fortsatta frågande om detta och verkar inte betrakta kvinnans ovilja att medverka som ett typiskt problem för kvinnomisshandelsärenden; "det händer ju även i andra mål", säger åklagaren. Vanligast var dock att intervjuerna kom att kretsa kring den misshandlade kvinnans motsträvighet som ett grundläggande problem. Mer generella uttalanden varvades med verklighetsbaserade berättelser om kvinnor som backat ur och som en tid efter misshandelstillfället inte velat höra talas om några rättsliga ingripanden.

En anledning till att intervjupersonerna gärna uppehöll sig kring kvinnans ovilja att medverka kan vara att det endast i dylika fall blir ett problematiskt ärende. En kvinna som vill anmäla, står fast vid sin berättelse och dessutom har rättsintyg på sina skador utgör inget större problem för poliser och åklagare. Den motsträviga kvinnan ställer däremot till problem i intervjupersonernas yrkesutövning vilket kan förklara att man i stor utsträckning talade om just dessa fall av kvinnomisshandelsärenden.

Om vi hårdtrar polisens och åklagares föreställningar om misshandlade kvinnor finner vi en oerhörd misstänksamhet mot huruvida kvinnan är kapabel att avsluta förhållandet med den misshandlande mannen. Misstron återfinns i flera steg. Till att börja med antas endast ett fåtal kvinnor kontakta polisen självmant. Om de trots allt skulle ha gjort det, eller att brottet kommit till polisens kännedom på annat sätt, antas hon inte vilja göra en anmälan till polismännen på plats⁶. Skulle hon ändå göra en anmälan kan man misstänka att hon ångrar sig

⁶ Något som i detta sammanhang kan vara värt att notera är den amerikanska undersökning som jämfört misshandlade kvinnor med andra offer för misshandel (Brown om Oppenlander, 1984). Man fann att de senare inte heller är särskilt benägna att

redan nästa dag, under utredningen eller rent av under huvudförhandlingen. Om hon däremot vidhåller sin berättelse och mannen blir dömd antas det finnas en risk att hon trots detta går tillbaka till samma man. Lyckas hon, mot all sannolikhet, att bryta förhållandet med just denna man kan man slutligen misstänka att hon inom en snar framtid kommer att återfinnas i en ny misshandelsrelation. Denna föreställning, om än en smula tillspetsad, får givetvis konsekvenser för betraktandet och hanteringen av kvinnomisshandelsärenden vilket vi ska se längre fram.

Angivna förklaringar till parternas agerande

Som vi ovan sett beskrivs kvinnomisshandelsärenden som "följetonger". Att paren återkommer sägs bero på två av varandra avhängiga faktorer. Dels att kvinnan inte lämnar mannen och dels att om mannen slagit en gång så kommer han att slå igen. I detta avseende kan man uttrycka det som så att både mannen och kvinnan ses som "obotliga"; kvinnan lämnar inte mannen och mannen slutar inte att slå. En polisman hänvisar till sin erfarenhet och säger följande om den misshandlande mannen:

IP: ...men har man en gång slagit en kvinna, har man en gång slagit på sina barn (slår knogen hårt i bordet) så fortsätter det.../---/...har man inte den spärr-, den spärren ska ju finnas där hela livet oavsett va', både när det gäller kvinnor och barn va', har man slagit en gång och sen så fortsätter det... (manlig ordningspolis)

Att en kvinna som blir slagen av sin partner inte lämnar densamma kan tyckas egendomligt. Poliser och åklagare stöter flera gånger om året på kvinnor som ändrar sin berättelse när förundersökningen väl kommit igång eller kanske rent av under huvudförhandlingen - kvinnor som trots misshandeln stannar kvar hos mannen. Hur förklarar man detta? Flera intervjupersoner uppehöll sig kring olika förklaringar till både mannens och kvinnans agerande. Om man nu inte kan förstå problemet kan man åtminstone försöka finna rimliga förklaringar.

Varför slår mannen?

Under intervjuerna ägnades ingen större tid åt underliggande förklaringar till varför vissa män misshandlar kvinnor. Några generella förklaringar ansågs emellertid vara alkoholmissbruk, arbetslöshet och "känslomässig misär", som någon sa. Emellanåt försökte intervjupersonerna finna förklaringar till mannens

anmäla misshandeln. Det visade sig också att den misshandlade kvinnan t.o.m. i större utsträckning begärde att få mannen gripen och var villig att göra anmälan.

agerande i den specifika situationen trots att man för den sakens skull inte ansåg dennes handlingar vara försvarbara. Det föreföll som att man i vissa fall ville försöka sätta sig in i mannens situation och på så sätt bättre förstå hans handlande. En åklagare menar att kvinnans del i exempelvis ett gräl som föregår den anmälda misshandeln sällan kommer fram:

IP: Mm. Det är ju mycket som inte...hon säger. T.ex. hon säger inte att hon började tjata på honom, hon säger inte att hon slog också. Därför när hon slår så blir där ju inga märken, där blir ju oftast ingenting på en karl, inte. I varje fall så säger de ingenting om det. Så hon utelämnar ju ofta allt det hon själv har gjort. Mest är det det där tjtandet.

I: Är det mest det som föranleder bråket?

IP: Jag tror det, jag tror det. Säger man inte det att det är det som gör att karlar, män slår för att de har inte så mycket ord som kvinnor har⁷.

I: Till slut blir det för mycket och så tar man till händerna?

IP: Mm. Till slut när hon har stått där och traggat och traggat och traggat så klipper han till. Det är ingen ursäkt men det är en förklaring. Det är ju inte kriminaliserat att tjata. (skratt) (kvinnlig åklagare)

Det var inte alltid lätt för vissa intervjupersoner att tillstå att man kanske ibland kan tycka att vissa omständigheter förklarar mannens agerande. Den principiella uppfattningen är ju just att det alltid är fel att slå en annan människa. Intervjupersonen nedan försöker förklara denna ambivalens:

IP: Jag menar inte att, det är aldrig försvarbart att slå på folk och i synnerhet inte på kvinnor som kanske inte kan försvara sig eller nånting, men samtidigt så kan det ju vara mer eller mindre (skrattar till) oförsvarbart. För...eh, jag är ju medveten om och det är säkert du också, jag vet inte om du håller med mig, men att...man kan ju, folk kan ju bli provocerade av en annan person nånting helt otroligt. Eh...och såna provokationer det kommer liksom aldrig fram. /---/...man kan kanske förstå en eller två lusingar om de utdelas i ett visst sammanhang men är det i ett annat sammanhang så är det fullständigt förkastligt. Men det är ju inte försvarbart att slå på folk. (manlig utredningsman)

Anledningen till att man söker förklaringar till mannens beteende tycks vara sammankopplat med yrkeskrav på objektivitet. Åklagare och polismän ska bedriva en förundersökning på så vis att även omständigheter som talar till den misstänktes fördel kommer fram. Polismannen ovan resonerar så här:

⁷ Dylikt uttryck avfärdas å andra sidan av en manlig ordningspolis som "kvalificerat skitprat".

IP: För jag menar, även om han har begått ett brott va' så kan ju omständigheterna kring det här brottet, anledningen till att han begick det här brottet, det kan ju, där kan det ju finnas vissa förklaringar som, som...gör att rätten menar att det är förkastligt att bete sig på det viset men i den här situationen kan man kanske i viss mån förstå att han betedde sig så och sen kan det ju kanske ha betydelse för straffmätningen. Jag inbillar mig att det är på det sättet i alla fall. (manlig utredningsman)

När polismän och åklagare utreder ett enskilt ärende strävar man efter att vara så objektiv som möjligt varför eventuella omständigheter som kan förklara mannens brottsliga handlingar tycks framstå som viktigare. Det principiella och personliga ställningstagandet gentemot män som slår kvinnor är däremot fördömande. Särskilt tydligt blir det i samtalen med ordningspoliser som mer eller mindre upprörda beskriver mannen som "ett svin" eller "ett kräk". Trots att i stort sett samtliga ordningspoliser benämner mannen som "ett kräk" eller "ett svin" finns det en stor spännvidd vad gäller attityderna till skuldfrågan - är kvinnan delvis ansvarig för misshandeln eller helt "oskyldig"? Den ena extremen talar om att "det är alltid hon som bjuder upp till dans" medan den andra extremen belägger mannen med hela skulden. Den senare polismannen säger:

IP: ...många gånger så skäms jag ju över mitt eget kön. /---/ Ja, jag blir rent ut sagt förbannad på karlarna va', det måste jag säga. /---/...jag, jag tycker alltså att det är jobbigt va', att, att män bär sig så jävla illa åt rent ut sagt och att man sen ute i samhället hör de här klichéerna att det är inte ens fel att det är två som bråkar eller tjugatiga fruntimmer och det här, det är, jag blir så upprörd så att det är, jag har suttit på många kalas med släktingar och annat och rykt i luven på folk som håller ur sig... (manlig ordningspolis)

Flertalet av de övriga intervjupersonerna delar i stort ovanstående polismans uppfattning om att mannen ensam ska hållas ansvarig för sina handlingar men är, som vi sett ovan, mer benägna att i vissa fall finna förklarande omständigheter.

Varför stannar kvinnan?

Den misshandlade kvinnan beskrivs som oförmögen att lämna mannen som gör henne illa. Vilka förklaringar har polismännen och åklagarna till att kvinnan stannar i en misshandelsrelation? Många intervjupersoner hänvisade till att en misshandlad kvinnas självkänsla är nedbruten just p.g.a. misshandeln eller att hon p.g.a. en barndom präglad av våld och incest ständigt söker sig till ett liknande förhållande i det vuxna livet. Någon polisman trodde att vissa misshandlade kvinnor inbillar sig att de så småningom ska kunna "få fason" på mannen. En annan funderade kring om kvinnorna kanske rent av söker efter

något annorlunda, någon märklig form av spänning, eftersom somliga kan tyckas dras till "typer som bara en mor kan älska". Denna polisman var mycket förbryllad över hur de mest obegripliga "parkonstellationer" var möjliga - han syftade på att vanliga, skötsamma tjejer kunde återfinnas i en relation med en riktig buse till karl. En vanlig förklaring var för övrigt att kvinnan i rädsla för ensamhet väljer att stanna hos mannen. En polisman som påpekar att det ofta är alkoholmissbruk med i bilden säger följande:

IP: ...dessa kvinnor får då fatt i en man och även om han då...eh...slår på dom och bär sig åt så är det kanske den ende som någon gång visar henne, den här kvinnan, lite tillgivenhet. I många fall är det så enkelt att han är den enda som kommer hem med vinflaskan till henne t.ex. Och det gör att hon är rädd för att mista den lilla, lilla kontakten hon har med en annan människa va'. Så ändrar hon sig: "det var inte så farligt". (manlig utredningsman)

En kvinna som blir misshandlad av sin man borde rationellt sett lämna mannen. Polisers och åklagares erfarenheter och föreställningar säger att den misshandlade kvinnan långt ifrån alltid handlar på ett sådant sätt. Vissa förklaringar till detta "oförnuft" har dock en rationell prägel varför kvinnans agerande trots allt framställs som en smula förnuftigt, om än inte i den bemärkelse man primärt önskar sig. Ensamhet, menar en polisman, är så mycket mer smärtsam än misshandeln i sig:

IP: ...på nåt sätt så får jag för mig att de blir så beroende, de är så ensamma, de är så rädda för att bli övergivna så att de tar hellre de här smällarna va' för att ha någon vid sin sida... (manlig ordningspolis)

Liknande rationella förklaringar finns i föreställningen om att när misshandeln är "tillräckligt" svår så kommer kvinnan att göra slag i saken - dvs. anmäla och lämna mannen. Några av åklagarna menar just att anledningen till att kvinnan stannar kvar hos mannen hänger samman med hur pass allvarlig misshandeln är:

IP: Jag tror att det...för några år sen var det nån av mina kollegor som, av dom här yngre killarna, som sa att det följer...eh, marknadskrafterna det som allt annat. När en kvinna får så mycket stryk att det inte uppväger villan och bilen, då liksom anmäler hon och då flyttar dom, så det kommer till en balans där. Det är lite rätt uttryckt. /---/ Mycket rätt uttryckt men det ligger nog en del sanning i det. (kvinnlig åklagare)

Intervjupersonen är smått förfärad över resonemanget men tycks ändå frestas av erbjudandet om en smula logik i det obegripliga. En annan åklagare resonerar på liknande sätt när vi pratar om det önskvärda i att kvinnan lämnar mannen:

IP: Nej, där ligger ju problemet på att dom så att säga...att förklara för dom varför dom ska frigöra sig från mannen. För jag tror det ligger på, nu är det min personliga uppfattning, jag tror det ligger på ett psykologiskt plan så att säga. Det är inte förnuftsmässigt. Jag menar varje kvinna som blir misshandlad ständigt, gång på gång på gång borde vara, kan man ju inte, kan ju ingen förstå varför hon går tillbaka. Och då måste det helt enkelt vara så att hon får ut mer än...trots att hon får stryk så får hon ut mer av sitt förhållande än vad stryket (skrattar till lätt) så att säga kostar. Och det är då man måste bryta den värderingen, om sen den kan brytas eller...

I: Men du tror att det är så hon upplever det, att det är ändå mer värt att vara tillsammans?

IP: Ja, det är den enda förklaringen jag kan ge mig själv som jobbar med det här för annars skulle jag inte kunna stå ut med att gå hem och se att jag lyckas inte med dom här ärendena. Och då kan ju jag så att säga motivera det för mig om du förstår vad jag menar, att vederbörande, hon får ändå ut mer av det förhållandet än vad hon får ut av, det är bättre med ett dåligt förhållande än inget förhållande alls. Okey, det kanske är lite... (manlig åklagare)

Sista meningen antyder att inte heller denna åklagare till fullo är riktigt nöjd med denna förklaring. Den hjälper dock intervjupersonen att göra en oförnuftig handling förnuftig. Likaså utgör förklaringen ett skydd mot att betrakta dessa ärenden som åklagarens personliga misslyckande. Endast en intervjuperson, en kvinnlig åklagare, hänförde kvinnans agerande till hennes emotionella relation till mannen. Varför anmäler hon inte? "Det har ju just med att göra att de tycker de lämnar ut någon...som de ändå tycker om."

Polismännens och åklagarnas förklaringar till varför somliga kvinnor stannar kvar i en misshandelsrelation varierar som vi sett i stor grad. Vad som förefaller vara gemensamt för intervjupersonerna är dock att man inte upplever rädsla för repressalier vara den mest frekventa eller den enda anledningen till att kvinnan stannar hos mannen alternativt är motsträvig till den rättsliga processen. Rädsla tycks ses som en av många möjliga faktorer till kvinnans motsträvighet. En manlig åklagare säger så här efter att ha givit andra tänkbara förklaringar: "Sen kan man ju inte, får vi ju inte...utesluta att det är rädsla och hot."

Orsaker, ansvar och lösningar

Förslag till hur man ska förebygga kvinnomisshandel speglar uppfattningar om brottslighetens orsaker. Intervjupersonerna beskriver kvinnomisshandel som både ett socialt och strukturellt problem. Framför allt polismännen betonade strukturella villkors inverkan på förekomsten av kvinnomisshandel. En polisman säger:

IP: ...hur ska man komma åt ett sånt problem? Ja, ja, ge alla människor, ge alla människor ett intressant och omväxlande jobb (skrattar till), ge alla människor en bra bostad, ge alla människor ett kontaktnät med...goda vänner... Det är ett mycket, mycket tungt projekt det men, ja men fy fan, tänk dig att gå arbetslös va'. Det är inget fel på en egentligen det bara råkar vara så att du får inget jobb. (manlig ordningspolis)

Denna mer politiska definition av kvinnomisshandelns orsaker åsyftar att problemet inte kan "lösas" enbart med hjälp av lagändringar, rättsliga sanktioner och förändringar av berörda individers agerande. En polisman är t.ex. upprörd över de s.k. trygghetspaketen⁸ som i hans mening endast blir ett slags plåster på såren för den misshandlade kvinnan:

IP: Och nu, trygghetspaketen, väldigt, väldigt utbyggda. Men var hamnar trygghetspaketen? Jo, dom hamnar hos dom här kvinnorna som lever litegranna i mellanskiktet mellan medelsvensson och absoluta slummen. Och... istället för att göra nånting åt det va' så ger man dem ett trygghetspaket och så menar man att nu har man rätt ut problemet. Man skulle naturligtvis gå in och ta kvinnan, rycka upp henne ur den miljön hon befinner sig i och ge henne, alltså, flytta upp...

I: Flytta upp henne i den sociala hierarkin?

IP: Just det, flytta upp henne i den sociala hierarkin där hon inte behöver den här som går och slår på henne.

I: Bli av med sitt alkoholmissbruk och...

IP: ...precis, och hjälpa henne där i...men det är alldeles för jobbigt, det är alldeles för kostsamt och tar för mycket tid, för många människor måste bli inkopplade - nej, då ger man henne ett trygghetspaket va'. Det är det jag kallar kosmetikalag. Man angriper alltså inte det onda utan man tar fram en pudervippa och pudrar över lite snyggt. /---/ Men då kommer vi in på just det här med...arbetslösheten, alkoholismen och...den här otryggheten vi lever i hela världen och det är ju enormt, det är jättestort att greppa om. (manlig utredningsman)

De flesta intervjupersoner menar att en svårighet med att komma till rätta med denna typ av brottslighet är att kvinnan inte lämnar den man som misshandlar henne och att hon förhåller sig motsträvigt till den rättsliga processen. Trots hänsynstagande till strukturella faktorer i ett generellt sammanhang anser man således att det ändå måste vara upp till kvinnan att göra något åt "följetongsituationen". Utredningsmannen ovan som upprörs över trygghetspaketen, vill därför att den misshandlade kvinnan ska ta sin del av ansvaret beträffande dessa

⁸ Specialutrustade väskor innehållande bl.a. mobiltelefon och larmanordning för installation i hemmet.

ärendens relativt låga åtalskvot. Han säger: "Det ska ju inte bara skyllas på oss och åklagaren utan det måste ju även, kvinnan måste ju ta det ansvaret, va'." En åklagare säger:

IP: Och det...kvinnan...har kanske ofta en svår ställning som gör...barn och ekonomi som gör att hon känner sig tvingad att fortsätta i förhållandet men ändå behöva hjälp vid akuta situationer. Och där kan man ju ge, om det nu är en hjälp, att han åker in några månader. Men...ytterst är det ju hon själv som måste lösa sin situation. Jag menar problemet ligger ju i när han muckar från fängelsestraffet. Var ska han bo då? Och det är ju hon som avgör...eller...får ta ställning där. (manlig åklagare)

Att enbart med juridikens hjälp komma till rätta med kvinnomisshandel anses vara orealistiskt och dylika förväntningar tycks upplevas som en smula orättvisa. Somliga intervjupersoner menar att man har gjort så mycket man kan på juridisk väg genom förändringen från enskilt till allmänt åtal samt den utökade rätten till målsägandebitråde⁹. Istället tycks en ansvarsfördelning efterlysas - problemet anses inte kunna lösas enbart med juridikens hjälp. Eftersom det avgörande problemet hänförs till kvinnans benägenhet att inte vilja medverka under utredningen menar man att exempelvis kvinnojourer och sociala myndigheter har mycket att bidra med. Många anser att just kvinnojourernas arbete med att stödja kvinnan är av stor vikt och ibland av avgörande betydelse för att hon faktiskt står fast vid sin anmälan. Ibland kan dock irritation uppstå när de stödjande institutionerna upplevs övervärdera åklagarnas handlingsutrymme och möjligheter att stävja kvinnomisshandel. En åklagare säger:

IP: Folk har ofta en övertro på vad vi kan göra. Vi kan ju inte göra nånting, kvinnojourer och sånt tror att vi kan sätta in folk i fängelse för evigheter nästan men...det, det ser du ju av domar och så att det är ju inte så stränga straff, inte. Så ska dom ordna upp hela den sociala situationen medan han sitter i fängelse, precis som om det rör sig om månader. Men så är ju inte i verkligheten... (kvinnlig åklagare)

⁹ "Lagen (1988:609) om målsägandebitråde trädde i kraft den 1 juli 1988. Lagen innebar att målsägande fick rätt till ett eget juridiskt biträde vid förundersökning och rättegång vid vissa typer av brott... Rätt att få ett sådant biträde finns numera i princip i alla mål om sexualbrott. Vid övriga brott där målsägandebitråde kan komma i fråga, t.ex. i mål om misshandel och olaga hot, har reglerna blivit mer generösa." (Kommittédirektiv, 1993:88, s. 7). "Målsägandebiträdet skall ta till vara målsägandens intressen i målet samt lämna stöd och hjälp till målsäganden. Målsägandebiträdet skall bistå målsäganden med att föra talan om enskilt anspråk i anledning av brottet, om detta inte görs av åklagaren." (SFS 1994:59).

Samtidigt som vikten av kvinnojourers och sociala myndigheters "stöttningsarbete" framhålls kan samma institutioner således framkalla irritation när kraven på åklagaren uppfattas som orealistiska. Därför tycks man efterlysa ett slags ansvarsportionering där - utöver rättsväsendet - strukturella förändringar, den misshandlade kvinnans medgörlighet och andra myndigheters engagemang föreslås som viktiga komponenter för att motverka förekomsten av kvinnomisshandel.

4 Polismän om kvinnomisshandel som ärende

Efter en övergripande presentation av intervjupersonernas antaganden om kvinnomisshandel som fenomen ska rapporten fortsättningsvis koncentreras till polisens och åklagares syn på kvinnomisshandel som ärende liksom dessas syn på den misshandlade kvinnan som klient. Detta kapitel, samt det närmast följande, handlar främst om teman vilka framstår som specifika för polismännen, utan att för den sakens skull helt utesluta åklagarna.

Krav på korrekta ingripanden

Polisens hanterande av kvinnomisshandel har kritiserats åtskilligt i anglosaxisk forskning och förklaras gärna med attitydproblem som anses vara baserade på en traditionell uppfattning om relationen mellan kvinna och man (för exempel på dylika studier se Smith, 1989). Berk & Loseke (1980-81) menar dock att polismännens bedömningar genomsyras av mer komplexa processer där personliga fördomar är en faktor men också poliskultur, regler och det rättsliga systemets utformning. När poliserna i denna studie resonerade kring vilka åtgärder som vidtas när det gäller kvinnomisshandel återkom man ständigt till de bestämmelser som reglerar polismännens handlande. Manning (1988) har för övrigt noterat att polismän ägnar dessa frågor mycket tid. Hans studie avser symbolisk kommunikation bland brittiska och amerikanska polismän vilka arbetar på ledningscentraler med att förmedla ärenden till radiobilarna. Manning (ibid.) observerade därutöver att poliserna var mycket angelägna om att följa formella regler och procedurer till punkt och pricka. Man fasade för överordnades reprimander vid ett felskött ärende och föregrep konsekvenserna av ett misstag. Polismännen i denna studie tycks föreställa sig vilka förutsättningar ett ärende har att ta sig vidare i den rättsliga processen samt hur det egna ingripandet kommer att uppfattas av överordnade kollegor och åklagare. En åtgärd kan ju komma att ifrågasättas. Hur resonerar man då utifrån dessa regler när det gäller kvinnomisshandel?

När polismännen blir kallade till en plats för lägenhetsbråk måste de bedöma situationen och besluta om vilken åtgärd som ska vidtas. Är ett brott begånget? Är mannen förövare? Ska man medla mellan parterna? Ska den ena parten av-

hysas från hemmet? Finns det underlag för ett gripande? Det kan vara mer eller mindre uppenbart att ett brott begåtts varför en misshandel med klart synliga skador, ur denna synpunkt, är att "föredra". En allvarligare misshandel innebär också att utbudet av åtgärder krymper. En polisman säger: "Ser man att kvinnan har fått ordentligt med stryk så är det ingenting att snacka med mannen om, utan då grips han och så åker han in." För både poliser och åklagare innebär en allvarligare misshandel, dvs. tydliga fysiska skador, att förekomsten av tvetydigheter minskar. Man gör sig inte beroende av kvinnans berättelse i samma utsträckning utan kan "försvara" vidtagna åtgärder - att mannen grips och sedermera åtalas - på basis av de tydliga tecken en allvarlig misshandel lämnar efter sig. Inte bara synliga skador är av vikt för polismännens bedömning. Hela situationen tas med i beräkning. En polisman beskriver ett "solklart" fall där såväl mannens som kvinnans uppträdande ingår i bedömningen:

IP: Så han, den med finskan, det märkte man ju redan när man kom. Han mötte oss i trappan och skakade hand och 'hejsan, hejsan, kom in så ska jag berätta vad som verkligen har hänt och det har inte hänt...' Han försökte ju skylla över nånting. Och sen så stod hon där rädd och förskrämd i hallen med en sprucken läpp, det är ju inte mycket och, det är ju ganska klart redan från början vad som har hänt. (manlig ordningspolis)

Många "lägenhetsbråk", troligen de flesta, består sällan av en situation där det är självklart om ett brott är begånget, vem som är misstänkt och vem som är målsägande. Långt ifrån alltid finns vittnen till vad som försiggått innanför hemmets fyra väggar och paret ifråga vill inte alltid delge poliserna vad som inträffat - något som anses vara särskilt troligt när parets grannar kontaktat polisen och inte kvinnan själv. Dessa omständigheter gör att lägenhetsbråk ofta hanteras med hjälp av medling. Polismännen menar att medling är en åtgärd man använder om inget brott förekommit och om situationen bedöms som mindre allvarlig. Hit räknas häftiga gräl och eventuell åverkan på "döda ting", t.ex. att någon slagit sönder möbler eller saker i vredesmod. Även visst mått av handgripligheter tycks falla utanför polismännens definition av brottslighet, t.ex. en örfil, knuffar eller kanske ett slag som inte givit upphov till synliga skador. En situation med liknande förutsättningar skulle troligen kunna passera med medling som enda åtgärd, förutsatt att vissa andra faktorer uppfylls, t.ex. att både mannen och kvinnan "kommit till sans" och bedöms kunna och vilja reda ut problemen utan vare sig handgripligheter eller rättslig intervention. Det är dock uppenbart att medling inte föredras av polismännen och då handlar det inte bara om att medling kan upplevas som en icke-polisiär uppgift. Medling kan nämligen vara en vanskelig åtgärd. Polismännen föregriper ett ärendes utveckling genom att föreställa sig vilka konsekvenser deras åtgärdsbeslut kan få för den utsatta kvinnan men kanske främst för sig själva. Problemet med medling, menar flera polismän, är att det finns risk för att t.ex. ett gräl blossar upp igen

och att mannen då åsamkar kvinnan "rejäla" skador. Om något dylikt inträffar kan det innebära att polismännens första beslut att lämna paret efter medling kan komma att ifrågasättas. Ett sätt att gardera sig mot kritik av att man inte tagit upp någon anmälan är att skriva en minnesanteckning. Där noterar polismännen vad som har inträffat, mannens och kvinnans namn och uppträdande samt varför man inte vidtagit någon åtgärd eller enbart nöjt sig med medling. Syftet med en minnesanteckning är att om kvinnan i efterhand önskar göra en anmälan så finns uppgifterna nedtecknade, dock ej diarieförda som ett brott, på vilka man kan grunda en anmälan. Likaså används minnesanteckningar för att upplysa de sociala myndigheterna om problem i berörda familjer. Så som polismännen beskriver det är emellertid det viktigaste syftet med en minnesanteckning, för deras egen skull, att "skydda sin egen rygg". En polisman berättar:

IP: Alltså det har hänt mig att kvinnor sen, i ett senare läge va', har fått ytterligare stryk på kvällen va' och då ringer efter polis igen va' och då har det hänt att kvinnor har sagt att 'polisen har varit här innan ikväll med de gjorde ingenting utan dom bara körde härifrån', va'. Och då blir det ju genast väsen förstår du. Du vet att enligt polislagen så är en polisman skyldig att ta upp en anmälan om jag kan misstänka att ett brott har skett som lyder under allmänt åtal. Har jag inte gjort det utan jag har skrivit en minnesanteckning så kan jag gå in och peka på det att vi har varit här och det står noterat här varför vi inte har skrivit en anmälan och vad vi såg och vad vi iakttog, men dock så skrivs det ingen anmälan. Så det är ett stort, det är ett stort stöd för mig som polis och det är också ett stöd för kvinnan om hon vill senare, i ett senare skede, om hon ångrar sig och vill göra en anmälan... (manlig ordningspolis)

Just därför att medling kan vara en inte tillräcklig åtgärd vill polismännen helst "plocka bort mannen" - antingen genom att få iväg honom från hemmet eller genom att gripa honom. Dyliga åtgärder kan man dock inte vidta hur som helst. Flera polismän berättar om svårigheten att avlägsna mannen från hemmet denne själv bor i. Många gånger sägs kvinnan endast vilja få ut mannen ur hemmet utan att för den sakens skull vilja göra en anmälan. Utan en anmälan från kvinnan och utan andra uppgifter om att ett brott begåtts menar polismännen att de saknar befogenheter att avlägsna mannen från hans eget hem. Likaså kan man anse att ett i och för sig korrekt bedömt avlägsnande inte är tillräckligt - att mannen faktiskt bör gripas. För att inte göra sig skyldig till regelbrott kan man då ta till vissa knep som gör ingripandet korrekt inför överordnade:

IP: Vi kan ju inte ta honom inne i en lägenhet för till exempel fylla eller någonting annat, det skulle i så fall vara polislagens 13:e paragraf, då kan vi, om man då misstänker att han kommer till att fortsätta och provocera och slå henne, men då ska vi samtidigt, då ska vi ju gärna ha en anmälan i botten för det, annars blir det inte mycket, mycket bevänt, men, men sen

så samtidigt så har ju vi våra...knepp, om man säger så, våra användningar av lagar som vi formar till lite så att man ser att olika situationer håller va', det gäller bara att veta vad man gör så fungerar allting.

I: Vad kan det vara för små knepp?

IP: Ja, det är, nej, det är, det är ju inga, det är bara om du har till exempel bara en sån sak, om du har en karl utanför trappan och håller på och strular så kan du ju ta honom för lagen om berusad person om han är påverkad i trappan, vilket du inte kan göra inne i en lägenhet va', men har du honom ute i trapphuset, då kan du ta honom. Du kan göra ett avlägsnande från en lägenhet om eh, du är i en lägenhet och strular och jag avlägsnar dig: "här har du inte att göra, gå härifrån", du är påverkad och du går ut i trappan, då kan jag lobba¹⁰ dig, så att säga, ute i trapphuset för jag anser att du inte kan ta hand om dig själv /---/ Så det finns ju saker och ting som, som gör att vi kan arbeta rätt så, rätt så bra, men man ska ju ha klart för sig vad, var gränserna går så att du inte går in och lobbar en person inne i en lägenhet för då är du ute och turnerar va'...

I: Så först få ut honom i trappan och sen...

IP: Och sen kan du ta honom med dig. (manlig ordningspolis)

Många polismän, utöver denna intervjuperson, tog upp vikten av underlag för ett gripande. Ett sådant är t.ex. att kvinnan berättar att hon blivit slagen. Polismännen hänvisade till konsekvenserna av att göra ett felaktigt gripande - att man riskerar att göra sig skyldig till olaga frihetsberövande. En polisman berättar:

I: Det viktigaste när vi kommer till platsen det är, det är att ta reda på i stora drag, finns det gripandeskäl på honom. För annars, finns det inte gripandeskäl på honom då gör vi oss skyldiga till ett olaga frihetsberövande på personen och det är, det är ju ett straff som vi får känna av.

I: Det kan vara allvarligt?

IP: Ja, ja. Så att det gäller ju att ha helt klart för sig att, att vi åtminstone har de uppgifterna från kvinnan att "han har slagit mig, han har hotat mig, jag är rädd för honom"...då åker han in. Så spelar det ingen roll om han är sambo, gift eller det är en tillfällig bekant som inte bor där därför att det är hennes lägenhet, då åker han in på de uppgifterna. (manlig ordningspolis).

I vissa fall där kvinnan inte vill anmäla kan man bedöma det som så att det trots synliga skador föreligger otillräckliga underlag för att ens upprätta en anmälan, än mindre gripa mannen. En polisman tillfrågas om det brukar vara svårt att få en misshandlad kvinna att berätta vad som hänt och han säger då:

¹⁰ Gripande enligt lagen om berusad person.

IP: Ibland så går det bra och ibland är det omöjligt va', kvinnan hon vägrar uttala sig va', /---/ alltså har brott skett inom allmänt åtal som det heter så ska ju en anmälan upprättas men får, får man ingenting så, får man ingen substans över huvud taget, kvinnorna ber en ibland rent ut sagt att fara åt helvete, dom vill inte uppge sitt namn och ingenting...då är det ju svårt för mig som polis att upprätta en anmälan och då blir man ju förtvivlad alltså då. När man ser att kanske dom har en blåtira eller att dom kanske har näsblod eller någon blånad eller ett blåmärke eller någonting och man vet att det har inträffat, men man måste ju ha, alltså när man skriver så, en anmälan, och man rubricerar det som misshandel så måste man ju ha rekvisiten¹¹ med /---/ men har jag ingenting att skriva så har jag ingenting att skriva. Och jag kan ju inte hitta på någonting att skriva, jag kan ju inte bluffa och jag kan ju inte ljuga eller någonting...ingenting, och det, och det är där som jag känner maktlösheten.../---/ ...och jag menar griper jag en man för misshandel så måste jag ha någonting att komma med annars kan det ju till syvende och sist bli ett olaga frihetsberövande och då är det ju jag som sitter på pottkanten.

(manlig ordningspolis)

Att skriva en anmälan med "substans" blir sannolikt också ett mått på yrkeskicklighet. Att till sin överordnade komma in med en anmälan utan substans tror en polisman skulle uppfattas som rent av korkat. Han säger:

IP: ...kommer jag in med en sån anmälan till vakthavande inspektör inne på stora polishuset så undrar han ju nästan vad det är för något för det, det ligger ju inte till, det finns ju inget underlag ens till en anmälan.

(manlig ordningspolis)

Det förefaller i allmänhet finnas en utbredd rädsla bland poliser att bli anmälda för något som bedöms vara ett felaktigt ingripande. Att en polisman anmäls och fälls för olaga frihetsberövande är dock långt ifrån vanligt förekommande, i synnerhet inte i samband med lägenhetsbråk. Trots detta tycks den allestädes närvarande risken att bli anmäld få polismän att överlag frukta att försätta sig i dylika situationer - situationer som det redan under utbildningen på polishögskolan varnas för¹².

En möjlig tolkning av polismännens hänvisande till risken att göra sig skyldiga till olaga frihetsberövande kan vara behovet av att reducera det personliga

¹¹ Förutsättning för viss gärnings straffbarhet. T.ex. är rekvisitet för olaga hot att målsäganden ska ha känt allvarlig fruktan.

¹² Enligt personlig kommunikation med ledamöter och sakkunniga i Kvinnovåldskommissionen, fr.a. Umeås länspolismästare Lars Svärd.

ansvaret för de åtgärder man vidtar. Regler om ett korrekt förfaringssätt gentemot medborgarna kan också komma att användas i ett för gräsrotsbyråkraten "personligt" syfte när det kommer till att minska avståndet mellan organisationens tillgängliga resurser och officiellt proklamerade mål (Lipsky, 1980). Detta kan ta sig i uttryck i att man förringar sitt faktiska handlingsutrymme med hänvisning till organisationens regler och lagar - t.ex. genom att i vissa fall dra upp mycket strikta regler för vad som ska uppfattas som ett gripandeskäl. En sådan rationalisering innebär att gräsrotsbyråkraten lättare kan fransäga sig personligt ansvar för de åtgärdsbeslut han/hon fattar med hänvisning till "jag är ledsen, men vi har våra regler". Här handlar det om att gräsrotsbyråkraten utvecklar en för arbetsituationen bättre anpassad personlig måldefinition vilken på samma gång kan vara kollektiv i det att arbetsgruppen bekräftar och förstärker gemensamma målbegränsningar. Hughes (1984) har också poängterat att för yrkesgrupper som arbetar mot vagt definierade mål och resultat blir koncentrationen på korrekt yrkesutövning mycket hög. Detta gäller i synnerhet riskfyllda yrken där beslut som fattas av de anställda gärna granskas av allmänhet och ofta utsätts för kritik. Strävan efter en korrekt yrkesutövning får därför en närmast rituell karaktär. Kan yrkesmannen påvisa att han eller hon följt ritualen efter konstens alla regler antas denna fräntas skulden för ett misstag (ibid.). Med denna diskussion vill jag långt ifrån hävda att polismännen i denna studie förringar sitt handlingsutrymme och underlåter att gripa gärningsmannen trots att möjligheterna finns. Det vet jag nämligen ingenting om. För att komma åt denna typ av rationalisering krävs att man är på plats och ser hela den situation polismännen tar ställning till. Icke desto mindre anser jag ovanstående resonemang vara relevant och en i vissa sammanhang möjlig förklaring till att polismännen hänvisar till rädslan för att göra sig skyldiga till olaga frihetsberövande.

Retoriska möjligheter

Polismännen upplever det vara av yttersta vikt att följa regelboken - eller, i vissa sammanhang, åtminstone att skapa förutsättningar för att regelboken ska kunna följas. Man verkar trots allt besitta vissa retoriska möjligheter, vilket ska diskuteras i det följande. Med retorik åsyftas kort och gott kommunikation med avsikt att övertyga andra (Burke, 1950).

Polisens arbete kännetecknas till stor del av övertalning och då i två avseenden. Å ena sidan ska de personer man möter, såväl allmänhet som offer och gärningsmän, helst foga sig i de beslut polismännen fattar och de rekommendationer man ger. Ett exempel på detta är polismännens retorik när det gäller att övertala en misshandlad kvinna att anmäla mannen vilket ska diskuteras i nästkommande kapitel. Å andra sidan ska kommissarier och åklagare övertygas om att polismännen gjort korrekta bedömningar. Minnesanteckningen som disku-

terats ovan är ett exempel på ett medel för polismännen att förutse och bemöta eventuell kritik. Retorik är ett inslag i alla gräsrotsbyråkraters yrkesutövning och erbjuder möjligheter att hantera och förekomma problem i relationer med andra. Miller skriver:

"...street-level bureaucrats use rhetoric to define and manage troubles emergent in their relations with others. Rhetoric is partly a solution to such troubles, but it is also a strategy and tactic for anticipating and identifying 'troubled' relationships. /---/ In part, then, rhetoric is a procedure for eliminating disputes before they emerge." (Miller, 1991: 22).

En utredningsman i denna studie beskriver retoriska möjligheter med uttrycket att man kan "finta" åklagaren genom att lägga upp redogörelsen för ett ärende på ett visst sätt. Det handlar inte om att ljuga, snarare presentera ett ärende på så sätt att man lyckas få åklagarens samtycke till ens egen uppfattning. Det får dock finnas gränser för hur grovt man fintar åklagaren menar intervjupersonen:

IP: Man ringer upp och säger en sak till åklagaren va', eh...i vilket syfte man har det är oväsentligt men man säger alltså, man styr samtalet i den riktningen man har för eget syfte.

I: Kan du säga ett exempel så jag förstår?

IP: Ja, du har en anhållen och du tycker att den här jäveln ska...

I: ...sitta inne...

IP: Nej, ja, ska sitta inne va', då styr du det samtalet på det viset att åklagaren säger att "ja, vi häktar honom" va'. Och sen så pang! Och så går det då till en häktningsförhandling och sen visar det sig att "Vad fan, det han kommer med, det är ju...det finns ju inte en grund, det var ju så tunt, så tunt, så tunt så". Eller så är det tvärtom va'. Att "den här jäveln vill jag ha ut, det är fredag eftermiddag och jag vill inte ha det jobbigt" och sådant va'. Så ringer man till åklagaren så lägger man upp det på...på den bogen va' och så plötsligt får åklagaren upp; "Vad i helvete!! Släppte jag den!?" va'. /---/ Det är när du har fått in lite rutin och sådant som...man börjar göra så. Och jag ska inte svära mig fri. Jag gör ju likadant ju. Men jag ... jag utnyttjar ju inte...alltså jag luras inte /---/ Det är som jag säger, jag ska inte svära mig fri, jag fintar väl också lite åklagare ibland när jag... men, men...jag vill ändå kunna se åklagaren i ögonen nästa gång... Det får inte vara för grovt. (manlig utredningsman)

Även anmälningarna erbjuder vissa möjligheter till övertalande retorik. En polisanmälan är startpunkten till rättssystemets aktivering. Av detta följer att en anmälan utformning är särskilt viktig. Den ska vara kortfattad och innehålla de uppgifter som är av intresse för utredningsman och åklagare, dvs. att ett brott är begånget, omständigheterna kring detta och brottets rekvisit. En kvinnas berättelse om hur hon blivit misshandlad och/eller hotad måste transformeras

till en för rättsväsendet relevant anmälan - ett privat problem¹³ omformuleras till ett officiellt juridiskt fall (Emerson & Messinger, 1977). Problemet måste anpassas till en juridisk begreppsapparat och förståelseram. Robert Emerson har betonat transformeringen av "the lived experience of abuse" till juridiskt adekvata termer i sin studie av en Legal Aid Clinic¹⁴. Misshandlade och/eller hotade kvinnor fick där hjälp av snabbutbildad personal med att ansöka om besöksförbud. Klinikens anställda hade vissa uppfattningar om hur domare läser och bedömer kvinnans ansökan varför man utifrån denna kunskap formulerade kvinnans ansökan. Personalen avgjorde hur kvinnans berättelse skulle struktureras och de förhörde sig särskilt noggrant om tidpunkter för misshandeln samt slagens och hotens karaktär. Vidare ansågs våldets konsekvenser i form av fysiska skador vara särskilt viktiga att dokumentera. På ett liknande sätt består en anmälan av selektiva delar av en misshandlad kvinnas berättelse om sin situation. Tidpunkten för misshandeln måste fastställas liksom på vilket sätt kvinnan har blivit slagen. Utdelades slaget med öppen eller knuten hand? Blev hon slagen med ett tillhygge? Hur många gånger slog mannen? Ett slag eller fem, sex, sju slag? Vilka skador har hon fått? Blåmärken, rivsår, benbrott, huvudvärk? Har mannen hotat henne och har hoten gjort henne allvarligt rädd för honom?

Trots en anmälan saklighet finns ändå möjligheten att framföra mer eller mindre starka argument för den åtgärd polismannen vidtagit. Studier om polisarbete har visat på sannolikheten att man rapporterar en händelse på så sätt att den ska rättfärdiga den vidtagna åtgärden (t.ex. Berk & Loseke, 1980-81; Rubenstein, 1973). Sanders (1980), som skrivit om polismäns hantering av sexuella övergrepp, har gjort liknande iakttagelser. Han visar på hur polismän vanligtvis föregriper ett ärendes gång i den rättsliga processen genom att föreställa sig hur åklagaren kommer att hantera det. Polismännen presenterar sedan ett ärende i enlighet med vad man tror och vet att åklagaren kräver för att ett ärende ska betraktas som ett godkänt "criminal case". Polismännen i Sanders studie arbetar med andra ord på att få åklagaren att uppfatta ärendet så som de själva gör, nämligen att ett brott är begånget och att det bör och kan åtalas.

En anmälan formulering erbjuder alltså vissa möjligheter till övertygande argumentation, om än i mycket subtila ordalag. Kunskapen om att en misshandlad kvinnas uppträdande t.ex. har betydelse för hennes trovärdighet kan i detta sammanhang vara värdefull. En kvinnlig utredningsman säger, med ett cyniskt tonfall, att för att det ska "hända någonting" måste en misshandlad och/eller hotad kvinna kunna uttrycka hur rädd hon är för mannen. Om kvinnan visar

¹³ Emersons & Messingers (1977) begrepp "private troubles" har här översatts till privata problem.

¹⁴ Föreläsning av Robert Emerson vid Lunds universitet, maj 1994.

rädsla och upprivenhet antas detta tala för att misshandel eller olaga hot verkligen inträffat. Man kan därför tänka sig att uttrycket "uppriven och rädd" - något som verkar vara relativt frekvent i anmälningar om kvinnomisshandel - ger polismännen en möjlighet att övertyga åklagaren om att kvinnans redogörelse är äkta och trovärdig. En åklagare uppfattar uttrycket så här:

IP: Nej, men det kan man väl inte underlåta att bli påverkad av om man har lite känsla för språket, det torde nästan alla åklagare ha. Då är det säkert... polismännens uppfattning om att det verkligen förhåller sig på det viset, så att det inte är frågan om nånting som är spelat. (manlig åklagare)

Andra exempel på retorik i anmälan är något som skulle kunna kallas för att man "kryddar" vissa anmälningar. Gärningen i ett ärende kanske inte var så grov och skadorna inte särskilt stora. Trots detta kan polismännen ha funnit situationen allvarlig av en eller annan anledning och måste nu förmedla detta till nästkommande instans. En polisman berättar:

IP: Man försöker ju vara väldigt objektiv.../---/ vissa tillfällen så blir man färgad, man kan bli färgad på båda hållen...både till fördel och nackdel för den som gör anmälan.

I: På vilket sätt tror du att det kan påverka det här så att säga?

IP: Nej, men det kan ju vara så att, om det är en, som jag sa innan, om det är en simpel, eller om det är en örfil som hon har fått så kan man ju lägga till att hon har väldigt ont i ansiktet.

I: Jaha, man ger en mer målande beskrivning?

IP: Ja, precis. Man beskriver det mer noggrant. (manlig ordningspolis)

Ett annat konkret exempel på hur en anmälan kan kryddas fick jag under ett observationstillfälle. Polispatrullen hade gripit mannen på basis av en anmälan från kvinnan samt vittnesuppgifter. Vi befinner oss på polishusets centraljour och den kvinnliga polismannen, Persson, sitter i datorrummet för att skriva in anmälan. Jag sitter bredvid och tittar på. Ur fältanteckningarna:

Persson fortsätter att trevande skriva in anmälan på datorn. Hon hänger upp sig på hur hon ska få in ordet "örfil" i sin formulering. Jag föreslår att hon kanske ska använda uttrycket "öppen hand" istället, vilket skulle passa bättre rent språkligt. Persson skiner upp: "Öppen hand! Det tar vi! Örfil låter så milt tycker jag."¹⁵ /en stund senare/ Jag går tillbaka till Persson som

¹⁵ Min kommentar till polismannen är i allra högsta grad en överträdelse beträffande min roll som observatör. Becker (1977) betonar den begränsade validiteten i s.k. directed statements, (i de här fallet directed "doings") - polismannen hade med stor sannolikhet inte skrivit "öppen hand" om inte jag föreslagit det. Vad jag vill visa med dessa fältanteckningar är dock polismannens reaktion på formuleringen som också

fortfarande sitter vid datorn. Hon är färdig med anmälan och låter mig läsa den. Jag ser att hon har skrivit att kvinnan blivit träffad av "ett hårt slag med öppen hand" (min kurs). Eftersom jag vet att kvinnan aldrig sa att slaget var hårt så kommenterar jag det, lite vagt mumlande. Ja, jag skrev det, säger Persson och skrattar konspiratoriskt. Jag uppfattar det som att hon menar att det "låter bättre" att skriva så - att händelsen framstår som mer allvarlig.

(fältanteckningar)

Sammanfattningsvis kan sägas att polismännen tycks vara mycket måna om att deras ingripanden ska vara korrekta och att de i förlängningen ska kunna rättfärdigas inför överordnade kollegor och åklagare. Rutiner och regelverk som omger polismännens arbete är begränsande men kan också med viss flexibel tolkning användas för att just rättfärdiga ett ingripande eller ett uteblivet sådant. Möjligheter till retoriska inslag tjänar ett liknande syfte - att få nästkommande instans att se på situationen som polismannen själv gjort.

Hur definieras resultat?

Polismännen använder emellanåt uttrycket "det ger inget resultat" när de pratar om kvinnomisshandel som ärende. Ett "resultat" tycks innebära att kvinnan gör en anmälan som hon sedermera också står fast vid. Definitionen av resultat inkluderar vanligtvis också att kvinnan ska lämna mannen. Om hon beslutat sig för detta anses hon med större sannolikhet göra en anmälan mot mannen samt fullfölja den rättsliga processen utan att ändra sina uppgifter.

Att ett positivt resultat består i att kvinnan lämnar mannen som misshandlar henne tycks vara en allmän uppfattning bland flera yrkeskategorier som möter dessa kvinnor. En amerikansk studie om interaktionen mellan medicinsk personal och misshandlade kvinnor, visar på hur personalen tycker sig misslyckas med dessa fall avseende samtal om orsaken till hennes sjukhusvistelse (Kurz, 1987). Då kvinnan efter behandling går tillbaka till mannen anses inget resultat ha uppnåtts. Den medicinska personalen upplevde sina ansträngningar att hjälpa kvinnan vara tämligen meningslösa. Likaså brukar ett lyckat "resultat" på svenska kvinnojourer innebära att kvinnan ska lämna mannen. Personalens reaktioner på uteblivna resultat kan ibland leda till uppgivenhet - att man kanske rentav slutar sitt arbete på kvinnojouren (Åkerström, 1990). När det gäller uppgivenhet p.g.a. uteblivna resultat är polismännen inga undantag.

Polismännen framhåller vikten av att kvinnan "bryter sig loss" från den man som misshandlar henne. Skilsmässan ska dock helst ske via anmälan, åtal och dom. Har nu kvinnan en gång aktiverat den rättsliga apparaten vill man se att

ligger i linje med hennes fortsatta skrivande av anmälan.

det, med juridiska mått mätt, leder till någonting. En polisman berättar om medling och det är uppenbart att han inte definierar den åtgärden som någon form av resultat. Han säger: "Om det inte blir en anmälan så oftast blir det inte mycket mer än ett par koder på ett papper." Att en anmälan för polismännen definieras som ett lyckat resultat blir särskilt tydligt i en intervju med en polisman som refererar till upprättandet av anmälan som att "vi får det vi vill ha". Med den rättsliga organisationen som arena innebär ett positivt resultat i första hand anmälan, åtal och dom¹⁶. Att kvinnan lämnar mannen tycks dock uppfattas som en förutsättning för att samma kvinna inte återigen ska dyka upp i polisiära och rättsliga sammanhang.

Anmälan, åtal och dom beskrivs således som det mest önskvärda resultatet. Ett par polismän ansåg dock att även om ärendet inte vandrat hela vägen genom rättsväsendet så behövde det ändå inte betraktas som helt misslyckat. En ordningspolis som säger att kvinnomisshandelsärenden relativt ofta skrivs av tröstar sig med att "det blir ju åtminstone upptaget till förhör och sånt här...". En annan intervjuperson, en utredningsman, berättar om ett ärende som blev avskrivet fastän hon personligen var övertygad om att kvinnan faktiskt blivit misshandlad. Hon pekar på ett så att säga alternativt resultat - en förhoppning om att ansträngningarna inte varit helt förgäves:

IP: Men samtidigt tror jag kanske att, de hade aldrig haft kontakt med polisen i Sverige tidigare, att de fick sig kanske en näsbränna här att så här gör man inte. Man gör det kanske i deras hemland, att mannen slår på kvinnan när hon inte gör som han vill, men de fick sig kanske ändå...tänka efter att så här gör vi inte här. (kvinnlig utredningsman)

Kvinnomisshandel som Dirty Work och "riktigt" polisarbete

I amerikansk forskning om polisarbetet redovisas ofta att poliser i allmänhet inte uppskattar anrop om domestic disputes. Dessa ärenden anses vara tråkiga, icke-polisiära och meningslösa (Black, 1980; Brown, 1984; Buzawa & Buzawa, 1993; Davis, 1983; Ferraro, 1989; Rubenstein, 1973). Liknande uppfattningar fanns även hos de polismän som ingår i denna studie. Några polismän beskrev just kvinnomisshandelsärenden som något man inte "hoppas högt över"; att det finns ärenden "av annan kaliber" som man hellre kör på. Vid ett observations-

¹⁶ På Polishögskolan tycks man ha uppmärksammat att polismännen ofta definierar resultat som en anmälan mot mannen. Numera inriktas undervisningen på att även "den lilla handlingen" - t.ex. medling eller praktisk hjälp - ska betraktas som åtgärder som kan ge resultat på lång sikt. Eleverna ska uppmuntras till dylika handlingar för att inte "frestas att låta bli att göra något överhuvudtaget." (Personlig kommunikation med Ingrid Börjesson, huvudlärare i psykologi på Polishögskolan).

tillfälle tillfrågades de manliga polismännen Andersson och Johansson om 06-ärenden - dvs. lägenhetsbråk - upplevs som tråkiga:

Andersson säger att han hör till de som inte tycker det är tråkigt men att det finns många som gör det. Johansson verkar mindre entusiastisk över dessa ärenden och menar att de kan bli väldigt tjatiga. Ofta handlar det bara om att medla mellan parterna. Ena polisen tar hand om kvinnan och den andra tar hand om mannen. "Får man då oturen att prata med den tjatiga så är det mindre roligt", säger Johansson. Vem är det som är tjatig, frågar jag, kvinnan? Nej, menar Johansson, det är vanligtvis mannen. Kvinnan är ju oftast ledsn, upprörd och behöver tröstas medan mannen sitter och trappar om att han som faktiskt älskar henne skulle väl ändå inte slå henne. (fältanteckningar)

Vad är det då som gör att kvinnomisshandelsärenden anses tråkiga? Av stor betydelse för hur dessa ärenden uppfattas är föreställningen om att kvinnan vanligtvis inte vill anmäla mannen eller att om hon så gör, inte kommer att medverka till vidare utredning. Sannolikheten att ett ingripande blir utan resultat anses vara hög och tycks utgöra grunden för varför dessa ärenden inte är särskilt uppskattade. Vilken form av åtgärd man väljer - eller vilken åtgärd man kan välja - är dock med stor sannolikhet lika viktig för huruvida ärendet uppfattas som tråkigt eller som "riktigt" polisarbete¹⁷.

När polisen blir kallade till ett lägenhetsbråk med en kvinna och en man inblandade slutar det ofta med att man "bara" medlar mellan parterna då det långt ifrån alltid finns gripandeskäl på mannen. Att komma hem till ett par och muntligen tillrättavisa mannen och/eller kvinnan anses inte vara polisarbete av särskilt hög dignitet. En polisman beskriver åtgärden medling som att "ge folk order som en annan lärare". Emellanåt upplevs ärenden av detta slag tangera gränsen för socialarbete - något som inte är ett jobb för en polis:

IP: ...två stycken som är fulla va', som precis har slagits och nu ska man medla ungefär som någon annan socialsekreterare höll jag på att säga, så att det är ju, det är ju inte...man ropar ju inte jippey när man åker på det, det gör man inte. (manlig ordningspolis)

¹⁷ Något som kan vara värt att notera är att det av amerikanska studier framgår att polismän har en uppfattning om kvinnomisshandelsärenden som mycket farliga för patrullen som kommer till platsen. Domestic disputes anses vara ett av de mest riskfyllda ärenden polismän har och man hänvisar då till statistik om polismän som allvarligt skadats eller t.o.m. dödats under dessa ärenden (Davis, 1983; Smith, 1989). Endast några få polismän i denna studie tog dock upp denna aspekt på kvinnomisshandel som ärende.

Givetvis är polismännen införstådda med att medling är en del av arbetsuppgifterna, i praktiken en stor del. Mer "action"-fyllda uppgifter som att fånga tjuvar tycks dock stämma bättre överens med vad man betecknar som "riktigt" polisarbete¹⁸ (Smångs, 1993). Därför blir det problematiskt när en misshandlad kvinna vägrar göra en anmälan och polismännen inte tycker sig ha något underlag för att själva upprätta en. En kvinna som ringer efter polisen med syftet att få stopp på misshandeln och att få mannen avlägsnad för stunden har inte polis-männens definition av vad "riktigt" polisarbete är. En polisman berättar:

IP: Det var på söder nästan, hon påstod att hon blivit misshandlad av sin, hotad, hotad och misshandlad av sin pojkvän, och så åkte vi dit och hon visade upp den här skadan då och vi, och så hade han hotat henne, men ...och så vi beslöt oss för att gripa han pojkvännen, men när hon förstod att vi skulle gripa han, så tog hon tillbaka allting då, men då hade han redan körts iväg, kört iväg va', plockats ut och körts iväg och hon trodde att vi bara skulle ta ut och prata med han ...och då är det för sent. Man kan ju inte hålla på och schackra fram och tillbaka så. Det blir så att polisen är ett slags pekfinger där va'. Vissa vill att vi ska komma dit där och säga 'aja, baja', sen ska han då skärpa sig. Så är det ibland... (manlig ordningspolis)

En annan polisman berättar om den irritation som kan uppstå när kvinnans syfte med att kontakta polisen skiljer sig från vad han själv upplever vara det främsta syftet med att intervensera. Polismännen kanske anar att hon har blivit hotad eller misshandlad dock utan direkt synliga skador. I dessa lägen, menar polismannen, krävs kvinnans medverkan för att mannen ska kunna gripas. Han säger:

IP: ...och då blir man ju lite irriterad på henne, varför ringer hon då polisen, om det är hon som ringer, för oftast så vill hon bara att personen ska avlägsnas /---/.

I: Kan man tycka att det är trist då?

IP: Ja, man har ju löst situationen för personen på ett sätt som hon tycker är bäst, hon tycker att det är bäst och hon är nöjd med det, men det behöver ju inte vara att jag är nöjd för det. (manlig ordningspolis)

Man skulle, med ovanstående som utgångspunkt, kunna beteckna dessa ärenden med Hughes (1984) begrepp dirty work - arbetsuppgifter som förvisso ingår i tjänsten men som kan upplevas degraderande; något som inte tillhör mina

¹⁸ Ett exempel på detta är när vi under ett observationstillfälle befinner oss på motorvägen väntande på en bärgningsbil som ska transporter bort ett skadat fordon. Vi har väntat i mer än 40 minuter och polismännen Jonsson och Pettersson börjar bli irriterade. Vi kan inte göra ett skit när vi står här! utropar de förargat. Jonsson säger: Det här är inte klokt! Vi kunde handlat bullar till frukosten istället! Eller jagat tjuvar! säger Pettersson surt. (fältanteckningar)

egentliga uppgifter. Det vore dock fel att konstatera att polismännen upplever kvinnomisshandelsärenden över lag som dirty work. Ett flertal studier från framför allt USA framhåller att polismän tenderar att inte ens betrakta kvinnomisshandel som kriminellt (för exempel se Smith, 1989). Att tolka intervjupersonerna i den här studien på samma sätt vore direkt missvisande. Det verkar istället handla om vad som kommer ut av ärendet. Ofta bedöms ingen annan åtgärd än medling vara korrekt eller möjlig och det tycks snarare vara åtgärden som anses icke-polisiär och tråkig. Att polismännen inte skulle betrakta kvinnomisshandel som ett brott värdigt annan intervention än medling är långt ifrån en korrekt beskrivning av de polismän jag intervjuat. Ärenden som har en klart definierad förövare och ett klart definierat offer - vilket många gånger är avhängigt misshandelns grovhet - innebär att en anmälan kan upprättas och att mannen kan gripas. Liknande ärenden kännetecknar "riktigt" polisarbete i motsats till upplevelsen av vissa fall av lägenhetsbråk som dirty work.

Det ska också tilläggas att några polismän uppger andra orsaker som grund för att de upplever fall som innefattar kvinnomisshandel vara mindre önskvärda. För dessa polismän handlar det om att man personligen blir illa berörd och inte bara att man anser medling vara en uppgift av icke fullgod polisiär karaktär. Kvinnomisshandelsärenden gör att föreställningen om familjelivets lycka kommer på skam, något som kan upplevas vara nedslående. En polisman säger:

IP: Det är aldrig roligt egentligen att åka på ett lägenhetsbråk som man får. /---/ Jag menar, åker du på ett lägenhetsbråk så vet du det att hela familjen mår inte bra och det finns då kanske småbarn med i bilden och så tänker du då att i framtiden då att, hur ska det sluta? Hur ska det sluta för ungarna? Blir det ett kraschat äktenskap? Är det bra för ungarna i den här miljön? Sen blir de skilda, fjorton dagar där, en vecka där, hitan och ditan och ut på gatorna i stan sedan och hamnar då bland våra cityungdomar som hittar på en jävla massa skit. (manlig ordningspolis)

En utredningsman som tidigare arbetat som ordningspolis tänker tillbaka och försöker beskriva varför kvinnomisshandelsärenden inte gärna upplevs som särskilt önskvärda. Hans förklaring berör att denna typ av ärenden är "känslomässigt jobbiga" och att det kan vara svårt att hantera de känslor som väcks hos den enskilda polismannen. Han säger vidare:

IP: Ja, trots att de /dagens ordningspolis/ så att säga har en bättre utbildning kring detta så tror jag nog att det finns ändå en viss motvilja att syssla med de här ärendena. Att det fortfarande alltså /---/ är alltså nånting som är lite...ja, lite pestaktigt. Litegranna besvärande. /---/ De är alltså påfrestande. /---/ Ja, det här är så att säga nånting som man tycker liksom...ja...det är svårt alltså att handskas med det. (manlig utredningsman)

5 Polismän om den misshandlade kvinnan

Medan det föregående kapitlet behandlade hur polismännen betraktar kvinno-misshandel som ärende, ska nu förhållningssätt till den misshandlade kvinnan som klient diskuteras. Hur hanteras föreställningen om kvinnan som motsträvig och hur säger man sig bemöta en misshandlad kvinna? Avslutningsvis ska detta kapitel beröra den misshandlade kvinnans offerstatus i en mer generell diskussion, dock främst med utgångspunkt i inter vjuerna med polismännen.

Förhållningssätt till motsträvighet

Poliser och åklagare tycks ha en gemensam föreställning om den misshandlade kvinnans benägenhet att vara motsträvig till den rättsliga processen som vi ovan sett - något som var särskilt tydligt bland polismännen¹⁹. En iakttagelse av intresse var att oavsett tjänstgöringstid, målades problemet upp som vanligt förekommande och karaktäristiskt för kvinnomisshandelsärenden. Som vi tidigare har sett grundade många polismän sin uppfattning om dessa ärenden som en aning hopplösa på just kvinnans motsträvighet. En nyexaminerad polisman beskriver av kvinnomisshandel skiljde sig föga från en polisman med 20-25 års tjänstgöring. Denna "kunskap" om den misshandlade kvinnans motsträvighet tycks i det förra fallet således inte vara grundad på personlig erfarenhet utan är snarare tillägnad under utbildningen. Så får också aspekter på kvinnans motsträvighet sin beskärda del i utbildningen av poliser. På Polishögskolan varvas teoretiska föreläsningar med praktiska övningar i hanterandet av lägenhetsbråk. I den mån man åsyfter just kvinnomisshandel ingår diskussioner om "det som är så vanligt", nämligen att kvinnan slätar över händelsen, inte vill anmäla/medverka och har svårt att lämna mannen²⁰. Kanske är det rimligt att tala om en socialt konstruerad kunskap om kvinnans motsträvighet som bekräftas och reproduceras i såväl praktik som i interaktion med andra kollegor. Även kontinuerliga uttalanden av s.k. experter på området bidrar med stor sannolikhet till synen på kvinnans agerande. En polisman säger:

IP: ...för tyvärr är det ju oftast så här att dom här kvinnorna, dom, man har ju också sett exempel på kvinnor som har blivit misshandlade, så flyttar

¹⁹ Att polismännen upplever det vara vanligare än åklagarna att misshandlade kvinnor inte vill medverka är kanske inte så konstigt. Framför allt ordningspolisen träffar på kvinnor vars motsträvighet ibland leder till att ingen anmälan tas upp eller ens kan tas upp. Vissa "potentiella" anmälningar gallras så att säga bort och kommer aldrig till åklagarens kännedom.

²⁰ Personlig kommunikation med Ingrid Börjesson, huvudlärare i psykologi på Polishögskolan.

dom ifrån den här mannen och nog fan så hittar dom en annan man som är likadan av någon anledning, det har jag hört många teorier om, men alltså det är tyvärr oftast så va'. /---/

I: Har du hört det av någon...?

IP: Ja, både av dom som forskar om det här och av något kvinnocenter och något sånt här... (manlig ordningspolis)

Risken för att den misshandlade kvinnan ska visa sig vara motsträvig upplevs som mycket hög. Intervjuerna och observationsdata visar på två olika sätt att förhålla sig till denna potentiella motsträvighet, nämligen att förutsätta, alternativt att inte förutsätta, att kvinnan ska agera motsträvigt. De olika förhållningssätten, som ska diskuteras nedan, tycks vara relaterade till olika sammanhang - det förra i relation till kollegorna och det senare i relation till det enskilda fallet. De två förhållningssätten kan sägas kännetecknas av cynism respektive idealism. Becker, Geer, Hughes & Strauss har i "Boys in White" (1984) poängterat möjligheten att cynism inte behöver utesluta idealism och vice versa. Studien som avser medicinstuderande, visar hur studenterna genom utbildningen behåller ett idealistiskt förhållningssätt till sitt yrke samtidigt som de utvecklar cynism i förhållande till vissa situationer och inför vissa åskådare, t.ex. det egna kollegiet. Författarna visar att tanken om att värderingar påverkar vårt agerande i en given situation är en aning ensidig. De framhåller nämligen förekomsten av det omvända förhållandet - att situationen influerar värderingar. Därför ger påståenden som t.ex. "polismän är cyniska" en mycket förenklad och missvisande bild av yrkesgruppen. Att som polisman vara både idealist och cyniker kan kanske beskrivas i termer av "public cynicism but private idealism" (Kleinman, Stenross & McMahon, 1994: 44).

Att förutsätta motsträvighet

Under ett observationstillfälle befinner vi oss i centraljouren. Vi har en gripen man med oss och den ena polismannen skriver in anmälan på datorn. Kollegan informerar kommissarien om situationen och följande snabba, korthuggna dialog äger rum:

Kommissarie: Vad gäller det? Är det misshandel av normalgraden?

Ordningspolis: Ja.

Kommissarie: Och hon tar tillbaka i morgon?

Ordningspolis: Förmodligen.

Kommissarie: Det är skittrist, värdelöst.

(fältanteckningar)

Ovanstående dialog var inte den enda jag hörde som tydde på att polismännen många gånger på förhand föreställer sig att en misshandlad kvinna kommer att agera motsträvigt. Vidare fann jag uttryck för att polismännen ironiserar över

det som upplevs problematiskt och typiskt för den misshandlade kvinnan; bara det ibland förekommande begreppet "följetong" visar på detta. Under intervjuerna förstälde polismännen gärna rösten när de skulle återge kvinnans argument för att inte anmäla mannen, något som även uppmärksammats bland amerikanska polismän. Brown säger:

"Police officers frequently mention in a distorted cynical tone, the victim's exclamation: 'but I love him!' or 'I know he really loves me!'"
(Brown, 1984:281)

Några polismän i denna studie pratade med en kraftlös och underdånig stämma som implicit förklarade att argumenten var lika typiska för misshandlade kvinnor som de var oförnuftiga. Det argument som sägs vara frekvent och klassificeras som mest tröttsamt att höra är "han är ju så snäll när han är nykter". Under ett observationstillfälle närvarade jag vid ett telefonsamtal mellan en utredningsman och en åklagare angående en gripen man som misshandlat sin sambo. Misshandeln bestod i en örfil och burdusa knuffar. Både mannen och kvinnan hade alkoholproblem och var berusade vid tillfället. Utredningsmannen ringde åklagaren för att få besked om mannen skulle anhållas eller inte. Efter att ha redogjort för ärendet fick han det förväntade anhållandebeslutet och säger avslutningsvis skämtsamt till åklagaren: "Tänkte väl det, men har du tagit i beaktande att han är snäll när han är nykter?" Utredningsmannen och åklagaren skrattar i samförstånd åt kommentaren.

Att förutsätta att den misshandlade kvinnan svarar med motsträvighet skulle kunna tolkas som en på förhand etablerad pessimism i anslutning till det enskilda fallet. Men det bör inte enbart tolkas på det sättet. Genom att ge uttryck för misstro mot kvinnan visar man också att man är luttrad och vet hur det brukar gå till. Att utåt sett visa sin misstro mot den misshandlade kvinnan - genom att uttryckligen förutsätta detta eller genom att ironisera över det - är tecken på att man "vet hur det är" - man är så att säga "in the know". Kanske kan det vara så att det uppfattas som naivt att våga lita på att just den här kvinnan faktiskt kommer att medverka under utredningens gång. Den nya polismannen lär sig ganska snart att anamma kollegornas förhållningssätt till olika ärenden, personer och situationer. Vem vill verka grön och orutinerad? Att polismännen förutsätter motsträvighet kan förklaras med att de socialiserats till den "realism", och kanske också cynism, yrket kräver. Även andra yrkesgrupper som kan liknas vid gräsrotsbyråkrater, t.ex. socialarbetare, tenderar att utveckla vissa cyniska förhållningssätt till det klientel man arbetar med. Enligt Lipsky (1980) finns inget större utrymme för den hängivna idealisten inom den resursbegränsade gräsrotsbyråkratin. Denna tillägnar sig vanligen en för organisationen och samhället bättre anpassad inställning till sitt yrke.

Att inte förutsätta motsträvighet

Den mörka bilden av hur den misshandlade kvinnan agerar beskriver henne i det närmaste som "obotlig" och indikerar att kvinnomisshandelsärenden är hopplösa. Om ett förutsättande av kvinnans motsträvighet visar på att polismannen är "in the know" tycks motsatsen erbjuda en uppmuntran att inte "tappa sugen". Några polismän berättar om hur man försöker bortse från det man lärt sig vara typiskt för misshandlade kvinnor. Att inte förutsätta att kvinnan kommer att backa ur blir då motivationshöjande. En polisman som lämnat våldsloteln för en tid sedan redogör för hur han tog sig an ett misshandelsärende med hopp om att kvinnan den här gången skulle göra slag i saken:

IP: Man hade hela tiden den här förhoppningen om att, att 'nu eller aldrig'. Ungefär som att nu, nu...mättet är rågat. Ungefär som om jag har haft tre stycken dåliga Folkavagnar så köper jag ju inte den fjärde, nu ska jag alltså aldrig ha en folkavagn mer. Men det kommer ju alltid på skam (skrattar till) i det här va'.

I: Men man går in med det?

IP: Ja, jag tror att, som utredningsman tror jag liksom att man ändå liksom har ambitionen oavsett hur trött man är på det för det som är nytt det är det nya och det jobbar man nog, tror jag, förutsättningslöst med. (manlig utredningsman)

Ett ärende med en lyckad intervensering och ett positivt resultat - där klienten förändras i önskad riktning - värderas i allmänhet högt av gräsrotsbyråkrater (Lipsky, 1980). Ett dylikt förhållande illustreras av en polisman berättelse om ett önskat resultat, så som det definieras av honom. Det är en lång historia och den berättas med stor inlevelse:

IP: Ja, jag har faktiskt eh, jag kan dra ett, jag kan dra ett ärende för dig om du har tid att lyssna va'...

I: Ja, oh ja.

I: Det var en kvinna boendes här i Malmö som jag, som jag hade varit hos ett flertal gånger på misshandel och det, det hjälpte inte va'. Men hur det än var så blev hon alltså kraftigt misshandlad i ett senare läge va', av sin, av sin sambo och han greps för det och han dömdes och han fick närmare ett års fängelse. Det var en ganska duktig misshandel men då var inte jag inblandad, det var en annan polispatrull som hade varit där då. /---/ ...och sen så blev han villkorligt frigiven, sen blev jag ditskickad tillsammans med en annan kollega.../---/ Så hittar vi då kvinnan liggandes i en säng där inne va' och hon ligger alltså naken i sängen va' och med täcke va' och jag går in och pratar med henne för jag har ju då lärt känna henne lite, lite grann och då i det läget där så drar hon storyn och då så visar hon, då tar hon alltså även av sig täcket va' och då är hon alltså helt näck under

och då är hon alltså så, rent ut sagt, så in i helvete misshandlad över hela kroppen. /---/ ...men där gör hon en anmälan direkt i det läget där va', hon har alltså omfattande skador, oerhörda skador alltså, och han har precis muckat från kåken så han blir alltså anhållen direkt och häktat och alltså inlåst igen. Sen träffar jag henne ett år senare borta på Bergstorget. Det kom en prydlig dam där med en liten, en liten pudel hade hon köpt också /---/ Så jag tänkte 'var har jag träffat henne?' Så jag körde bort och stoppade henne och så frågade jag 'känner du igen mig?'. 'Oh ja', säger hon och då berättade hon det och då minns jag det va'. Och då var detta ett halvår efter, ett år eller någonting och då var detta brutet och det var separerat och hon hade träffat en ny man och han var snäll, påstod hon i alla fall, han slog ju inte henne eller någonting va' och jag riktigt såg på henne hur hon blommade den här kvinnan och hon var så snygg och fin och välvårdad och hon hade fått självförtroende igen va'. Då uppe när vi var och hämtade henne, då var hon som en liten grå, grå mus va' /---/ ...men det var positivt, i och för sig, nu har jag inte sett henne på flera år va', men förhoppningsvis så har det löst sig, förhoppningsvis va' och det är som jag säger att misslyckas du med hundra men lyckas med en så har du en morot där va', det är ju trevligt... (manlig ordningspolis)

Polismannens "solskenshistoria" fungerar som ett idealexempel och motiverar till att inte ge upp och tröttna på motsträviga misshandlade kvinnor.

Övertalning och förebyggande av motsträvighet

Föreställningar om och erfarenhet av att många misshandlade kvinnor är motsträviga till den rättsliga processen får inte oväntat betydelse för hur polismännen säger sig bemöta kvinnan i det enskilda fallet. I polismännens beskrivning av deras hantering av kvinnomisshandelsärenden ingår vanligen moment av att övertala kvinnan att anmäla mannen. De flesta säger att de i samband med övertalningen brukar informera om att kvinnan kan söka besöksförbud, att det finns s.k. trygghetspaket och att hon kan söka hjälp hos kvinnojouren. Argumenten för en anmälan kan i övrigt lyda enligt följande:

IP: Jag säger det att tycker du verkligen att du ska finna dig i detta, acceptera detta, det är ju dags att sätta stopp, jag menar så frågar man då om, hur ofta, hur ofta har han slagit dig, hur ofta bråkar ni och så får man ju fram rätt mycket va'. Så menar man på det att ska du fortsätta med att finna dig i att, i detta att som han utsätter dig för. För han kommer bara att fortsätta va' för han förstår inte för att det händer honom ingenting va' så att han kan ju gå hit här och klappa till dig liksom hela tiden utan att han, för du vågar ju inte göra någonting och då så brukar hon, då brukar hon tänka om... (manlig ordningspolis)

I anslutning till övertalningen säger man sig också uppmana kvinnan att stå fast vid sina uppgifter. Observationer gav också exempel på hur kvinnan uppmuntras "att vara stark" och inte falla till föga för en ångerfull man. Vid ett tillfälle där kvinnan till en början var motvillig till anmälan men sedan ändrade sig, försäkrar polismannen kvinnan om att allt kommer att bli mycket bättre om hon bara håller fast vid denna anmälan.

Argumenten som polismännen säger sig använda för att kvinnan ska göra en anmälan är slående lika. "Nu är det dags att sätta stopp!" "Du ska inte tåla att någon slår på dig" och "Har han slagit en gång kommer han att slå fler gånger." På samma gång som man försöker ingjuta självkänsla hos kvinnan - "du är inte värd detta" - försöker man också förmedla att hennes enda möjlighet att inte bli slagen i framtiden är att anmäla och lämna mannen. Övertalningen ska dock helst ske på kortast möjliga tid. Den tid ett ärende tar i anspråk är dyrbar då det innebär att en radiobil mindre är tillgänglig för nya anrop. Sannolikt är det tidsbristen som gör att det som den misshandlade kvinnan troligen upplever vara ett mycket komplicerat problem, presenteras en lösning i form av några standardiserade fraser. Att polismännens välvilja att stödja och övertala kvinnan till en "hållbar" anmälan på den korta tid man förfogar över, torde utan tvekan vara en mycket svår uppgift.

Uppmaningen att kvinnan ska vidhålla sina uppgifter ges sannolikt även till kvinnor som, åtminstone för stunden, är mycket säkra på att de vill anmäla mannen. Polismännen litar inte på kvinnans beslutsamhet. För att ta det säkra före det osäkra försöker man förebygga eventuell motsträvighet. Följande fältanteckningar berör en kvinna vars man slagit henne hårt i huvudet och hotat både henne och barnen till livet. Polismännen Eriksson och Alm kallas till parets bostad vilken mannen nu lämnat. Kvinnan vill anmäla mannen och berättar gråtande hur det hela gått till. Observatören upplever kvinnan som mycket bestämd i sitt beslut att anmäla mannen och ser inga tecken på tveksamhet. Det är den kvinnliga polisen Eriksson som sköter förhöret:

Eriksson säger att det är bra att kvinnan anmäler mannen och att han inte har någon rätt att slå henne, ingen man har rätt att slå en kvinna. En man som gör det är ingen man utan en feg jävel som skall anmälas. Eriksson säger också till kvinnan att det är viktigt att hon står fast vid sin anmälan så att mannen inte slår någon igen. Även om mannen dyker upp med blommor och säger att allt kommer att bli bra och att han aldrig kommer att slå henne igen så måste kvinnan vara stark och stå emot detta, instruerar Eriksson. Hon säger också att det är vanligt att män som misshandlar gör just så och att kvinnan lätt tvekar då. Kvinnan nickar och säger att hon förstår; hon skall vara stark. (fältanteckningar)

I ovanstående fall används samma argumentation för en anmälan som polismännen säger sig använda när kvinnan är motvillig till detta: "ingen man har rätt

att slå en kvinna". Vidare instrueras kvinnan att inte låta sig duperas av en förväntad ursäkt från mannen: "det är viktigt att du står fast vid din anmälan". Trots kvinnans beslutsamhet att anmäla mannen faller polismannen tillbaka på föreställningen om att misshandlade kvinnor som anmäler mannen förr eller senare kommer att ändra sig. Polismannen tycks agera utifrån hennes kunskapsbild av det typiska i "händelser av denna sort" snarare än att utgå från just denna specifika situation (Sudnow, 1969). Anmärkningsvärt är att polismannen delar med sig av denna kunskap till kvinnan. Hon upplyses om att kvinnor i allmänhet blir tveksamma över riktigheten i en anmälan när mannen sedermera blir ångerfull. I det här fallet använder sig polismannen av sin kunskap om "den misshandlade kvinnan" för att genom standardiserad retorik förebygga risken att just denna klient framöver ska agera motsträvt. Hon ägnar sig med andra ord åt client-processing (Lipsky, 1980). Om vi beaktar risker för självuppfyllande profetior gör polismannen sig däremot en otjänst genom att upplysa kvinnan hur den misshandlade kvinnan som klient "normalt" brukar uppträda.

Det är tänkbart att det skulle kunna vara så att en misshandlad kvinna i somliga fall känner sig tvingad att anmäla mannen för att polismännen ska avlägsna honom från platsen. I sådant fall är hennes anmälan inte ett resultat av övertalning utan snarare ett resultat av en "ingen-annan-utväg"-situation. Den kvinna som "bara" vill ha polisens hjälp att avlägsna mannen kan, p.g.a. polismännens yrkesuppfattning och i vissa fall begränsade handlingsfrihet, ställas inför en villkorad insats - "utan en anmälan kan vi ingenting göra".

Under ett observationstillfälle är det troligt att en sådan villkorad insats inträffade. Troligt, därför att polismännens upplevelse av situationen tycktes vara den att han på ett övertygande sätt övertalat kvinnan ifråga att göra en anmälan. Jag ska här kortfattat redogöra för ärendet. Polismännen kallades till platsen då några personer utanför bevittnat ett slag mot kvinnan. Den ena polismannen, Nilsson, talar med kvinnan ifråga i grannens lägenhet. Mannen har nämligen låst henne ute efter ett mycket burdust knuffande och några lättare slag mot ansiktet. Nilsson talar mjukt och lugnt med kvinnan och försöker få ur henne uppgifter. Kvinnan är dock förtegen. Hon låter trots allt polismannen förstå att det inte är första gången något liknande händer. Nilsson säger att kvinnan inte är värd detta, att hon bör göra en anmälan och skaffa besöksförbud på mannen. Hon föreslås också att söka hjälp hos kvinnojouren. Kvinnan är fortfarande ovillig till att ge en klar redogörelse för kvällens händelse men så säger polismannen något som får henne att ändra sig. Ur fältanteckningarna:

Kvinnans enda önskan är att komma in i sin lägenhet. Hon är ihärdig i sin önskan om att få komma in i sitt hem - hon har nycklar men vågar inte gå upp när mannen är där. Nilsson upplyser kvinnan om att de inte kan ta mannen därifrån eftersom han också bor i lägenheten, "såvida du inte gör en anmälan". Kvinnan vänder tvärt. Från att ha upprepat att hon är för rädd för att säga någonting säger hon nu, lika beslutsamt, "ska jag göra en

anmälan för att komma in i min lägenhet så ska jag göra en anmälan!" Nilsson ser lätt förvånad ut över den tvära vändningen men tar med en nöjd min fram sitt anteckningsblock. Kvinnan börjar nu mer utförligt berätta om vad som hänt. (fältanteckningar)

En klients samarbetsvilja tolkas ofta av gräsrotsbyråkrater som uttryck för en frivillig handling från klientens sida baserat på dennes förnuftiga övervägande - inte tvång. Man hänför klientens samtycke till en lyckad argumentation för det alternativ som gräsrotsbyråkraten förordat (Miller, 1991). Sett ur en annan synvinkeln - att den ovan nämnda kvinnan kanske gjorde en anmälan p.g.a. att hon upplevde sig vara utan valmöjligheter, är det inte alltför förvånande att hon två dagar efter händelsen inte ville stå fast vid sina uppgifter. Följden blev ännu ett avskrivet ärende och med polismännens definition av resultat, ett dåligt sådant.

Praktisk polistjänst: övertalning bör ge resultat

Gräsrotsbyråkrater i allmänhet - vanligen konfronterade med fler klienter än vad som är möjligt att hantera - väljer vanligtvis klienter som mest sannolikt kommer att ge resultat enligt den egna organisationens kriterium (Lipsky, 1980). Lipsky benämner denna rutin som "skimming off the top", och skriver:

If all clients are equally worthy but all cannot be served, increasing the rate of personal or agency success becomes primary. (Lipsky, 1980: 107).

Den övertalning som polismännen säger sig vara inbegripna i verkar inte vara lika energisk och uppfattas inte som lika påkallad i alla fall av kvinnomisshandel. Kvinnor som redan från början kan förutsägas vara helt "olämpliga" klienter, dvs. klienter som man inte anser sig kunna åstadkomma ett lyckat resultat med, tycks inte ägnas lika mycket kraft som i det motsatta fallet. Med tanke på hur polismännen definierar resultat betraktas misshandlade kvinnor som lämpliga klienter om de själva vill göra en anmälan mot mannen och bedöms som kapabla att stå fast vid denna. Möjligheten att lyckas med ett ärende ska dock inte enbart hänföras till kvinnans medgörlighet. En ordentlig misshandel, som en polisman sa, ökar också chanserna att få gärningsmannen dömd eftersom skadorna kvinnan då erhåller oftast talar sitt tydliga språk oberoende av vad kvinnan själv säger.

Oavsett om polismännen kan bevittna skador eller inte, tycks man ägna sig åt att övertala kvinnan att själv stå för anmälan. Dock inte alltid. En polisman menar att det kan vara lämpligt att försöka övertala en kvinna som inte har några direkt synliga skador men som uppgivit att hon utsätts för misshandel regelbundet. Men, menar han, det är tillrådligt att först försöka avgöra hur pass "mogen" kvinnan är för att "göra något av" polismannens övertalningsförsök.

En annan polisman säger:

IP: Men sen är ju frågan då, och då får man ju sätta upp lite grann, man får ju bilda sig en liten egen tanke, hur kommer detta till att gå? Ska vi lägga ner, ska vi lägga ner, hur mycket jobb ska vi lägga ner på detta egentligen...eh, hur långt är hon med, är hon egentligen med och medverkar för vår del och ser till att det händer någonting med detta... (manlig ordningspolis)

En anmälans potential för att ta sig igenom rättsmaskineriet tycks ingå i polis-männens bedömning av hur situationen ska hanteras redan från början. Som tidigare diskuterats är polismännen intresserad av en anmälan först och främst, men inte vilken anmälan som helst. "Förstår man att hon uttryckligen inte kommer att medverka, då gör jag ingen anmälan, det kan jag erkänna för dig" säger en polisman under ett observationstillfälle. I dessa sammanhang talar man om "praktisk polistjänst". En annan polisman säger:

IP: Brott som kommer till polisens kännedom är jag tvungen till att ta upp en anmälan rent formellt sett va' (skrattar till lätt, lite ursäktande) ...sen om det inte leder till någonting, det är där jag säger det är meningslöst, men det handlar om praktisk polistjänst va', men att det, egentligen är vi skyldiga att skriva en anmälan... (manlig ordningspolis)

Att polismännen inte anser det vara rimligt att övertala och ta upp en anmälan i alla lägen ska dock inte tolkas som att enkom kvinnans grad av motsträvighet avgör detta. I en intervjusituation kan inte polismännen redogöra för hela det sammanhang i vilket man fattar beslutet om att utöva "praktiskt polisarbete". Som tidigare betonats spelar t.ex. förekomsten av synliga skador stor roll för hur ett ärende hanteras. Även andra omständigheter tycks kunna påverka polis-männens beslut om att mer aktivt få kvinnan att anmäla eller söka andra grunder för ett gripande. Dessa ska diskuteras mer utförligt under nästkommande avsnitt om den misshandlade kvinnan som offer.

På vilka sätt kan man då avgöra om en anmälan från kvinnan kommer att vidhållas? En viktig faktor i bedömningen tycks vara kvinnans uppträdande. Några polismän berättar om att kvinnan ibland kan vara verbalt aggressiv gentemot patrullen som kommer till platsen. Ibland vill hon inte släppa in dem utan ber dem rent av att "fara åt helvete". I dessa situationer anses intervention vara tämligen fruktlös. Kvinnan kan vara kraftigt berusad eller i vissa fall narkotikapåverkad. En onykter kvinna misstänks med stor sannolikhet vilja ändra sina uppgifter efter tillnyktring. En polisman berättar:

IP: Det är lite skillnad när det är, när det är nyktra människor man kommer till, då tar man det mer seriöst va' och det här med anmälan och sånt här va', för vi vet hur det går, de tar tillbaka anmälan nästa dag efter när de är nyktra va'. Men oftast nyktra människor vet vad de gör och får de en smäll

så tolererar de oftast inte det va'.

I: Så det är annorlunda om de är...?

IP: Ja, för katten, det är det. Helt klart. (manlig ordningspolis)

Det tycks finnas en distinktion mellan seriösa och oseriösa anmälningar. Nu är det givetvis inte så att polismännen sätter likhetstecken mellan en alkoholpåverkad kvinna och en oseriös anmälan. Med all sannolikhet ska flera kriterier än berusning vara uppfyllda för en sådan bedömning, t.ex. att kvinnan kan hänföras till kategorin "kolingar" - vanligen kända personer som polismännen uppfattar som "mindre hederliga" (Smångs, 1993). Kolingar i allmänhet anses vara de mest oseriösa anmälarna, om de över huvud taget skulle vilja göra en anmälan. Detta kan troligen föranleda att en misshandlad kvinna som rör sig i en krets av kolingar inte ägnas alltför mycket tid när det gäller att övertala henne till att anmäla gärningsmannen. Särskilt tydlig blir uppfattningen om denna typ av kvinna som en mindre seriös anmälare när man beaktar att polisens främsta syfte med dylika ärenden kan vara att spåra annan form av brottslighet (Morley & Mullender, 1992). En intervjuperson beskriver "fördelen" med att åka på ett lägenhetsbråk till en "kvart":

IP: Ja, som sagt var, är det så att det är slagsmål i någon knarkarkvart så är det ju klart att man försöker utnyttja det va', man bryr sig inte så mycket om där är någon som får på flabben för det leder inte till någonstans ändå för det är för dom är narkotikapåverkade och det är, ja, det är totalt meningslöst va' och dom vill inte göra någon anmälan ändå så det är, då är man mer ute i an dra syften så att säga. Det är kanske i och för sig inte riktigt rätt enligt regelboken, men så måste man arbeta för att, ja, hitta narkotika och stöldgods va'.

I: Man rationaliserar lite kanske?

IP: Ja, det är som sagt, syftet, vårt syfte med att gå dit där egentligen måste vara att stävja bråket va' men man kan ju, man behöver ju inte gå så och blunda va' (håller händerna för ögonen) och man ser fullt av stöldgods, man kan ju inte göra det. (manlig ordningspolis)

Polismännen tycks så att säga avfärda vissa kriminella och missbrukande kvinnor som mindre seriösa anmälare och i stort sett hopplösa att uppnå resultat med. En kvinnlig ordningspolis som under ett observationstillfälle berättar att kolingar i stort sett alltid "tar tillbaka" en anmälan säger: "men vi nekar dem ju aldrig att göra anmälan oavsett om den är mer eller mindre seriös." Uttalandet indikerar att denna typ av kvinnor trots allt inte heller kommer att övertalas i någon större utsträckning. Exempel på en annan yrkesgrupps kategorisering av misshandlade kvinnor som seriösa eller icke-seriösa klienter finner vi i den

tidigare nämnda studien av Emerson²¹. Studieobjektet är en Legal Aid Clinic i USA där kvinnor som vill ansöka om besöksförbud kan få juridisk hjälp med att fylla i ansökningsformulären. Klinikens anställda var starkt influerade av den feministiska rörelsens ideologi och mottot var att hjälpa och tro på alla kvinnor och deras berättelser. Emellertid fanns en informell distinktion mellan seriösa och icke-seriösa klienter. Här grundades bedömningen på om kvinnan verkligen "menade allvar" med sin ansökan om besöksförbud. Den kvinna som personalen trodde hade för avsikt att lämna mannen betraktades som seriös medan kvinnor som inte antogs vara lika övertygade om att avsluta relationen, betraktades med mindre entusiasm.

Paralleller till polismännens syn på vissa misshandlade kvinnor kan kanske också hittas bland svenska kvinno- och brottsofferjourers sätt att avgränsa sin verksamhet gentemot missbrukare och kriminella. Åkerström (1990:47-48) skriver: "Den andel av brottsoffren och de misshandlade kvinnorna som har andra typer av problem - missbruk eller kriminalitet - ingår s.a.s. inte i de tänkta kategorierna 'brottsoffer' och 'misshandlade kvinnor'." Syftet med avgränsningen är att jourmedlemmarna inte besitter kompetens eller har resurser för den typen av kombinerade sociala problem. En tänkbar och kompletterande förklaring kan också vara att jourmedlemmarna arbetar utifrån en bild av "det oskyldiga offret" (ibid.). Likaså kan det praktiska polisarbetet jämföras med vårdpersonalen i Kurz' (1987) studie där de anställds positiva respons gentemot misshandlade kvinnor förbehölls patienter som betraktades som "true victims". Ett "riktigt" offer ansågs den kvinna vara som uppfattades som artig, saknade misskrediterande attribut och oförskyllt hamnat i en hemsk situation. För polismännen som ingår i denna studie tycks en bedömning av hur offerlik kvinnan är ha betydelse för hur mycket empati man känner för henne och kanske också för hur mycket engagemang hon ska ägnas. Dylika frågor ska diskuteras i det följande avsnittet.

Den misshandlade kvinnan som offer

Polismän tycks, som vi ovan sett, inte vara alltför förtjusta i koringar som målsägande då deras anmälningar betraktas som mindre seriösa. Ytterligare en förklaring kan vara att koringar långt ifrån betraktas som oskyldiga offer. Över huvud taget är en kvinna som misshandlats av sin man, fästman eller sambo tvetydig som offer i det att hon står i nära relation till förövaren - m.a.o. oavsett om hon kan hänföras till kategorin koringar eller inte. En illustration av detta kan vara Blacks (1971, 1980) slutsats om att desto längre distansen är mellan offer och gärningsman, ju mer benägen är polisen att vidta straffåtgärder

²¹ Föreläsning av Robert Emerson vid Lunds universitet, maj 1994.

som ett gripande. Feeley & Lazerson (1983:224) kommenterar en studie som påvisat poliser och domstolars benägenhet att inte betrakta t.ex. stöld, rån och överfall där offer och förövare känner varandra, som "riktiga" brott. Studier om allmänhetens uppfattning av brott mot person i bekantskapskretsen eller familjen har också visat att vi är mer toleranta mot sådan brottslighet då vissa "förmildrande omständigheter" kan antas föreligga (Eriksson & Åkerström, 1994). Det är således tydligt att den "personliga sfären" tillskrivs en särskild status i vårt sätt att betrakta och kategorisera brottslighetens grovhet (ibid.). Därför blir kvinnans offerskap i en misshandelsrelation problematisk att fastställa. Nils Christie skriver:

"The more ideal a victim is, the more ideal becomes the offender. The more ideal the offender, the more ideal is the victim. /---/ Offenders that merge with the victims make for bad offenders, just as victims that merge with offenders make for bad victims." (Christie, 1986:25)

Med Christies ord som utgångspunkt förefaller det inte alltför underligt att det många gånger kan vara svårt att kategorisera mannen som den onde förövaren och kvinnan som det hjälplösa offret i en misshandelsrelation. Ett offer och dennes förövare ska helst vara varandras motsatser för att omgivningen ska definiera dem som just offer och förövare. Följaktligen underlättas denna definition av den flyktiga relationen mellan en målsägande och gärningsman som inte känner varandra, vilken ju är långt mindre komplicerad än relationen mellan två makar. Man skulle kunna uttrycka det som så att bara det faktum att paret lever tillsammans grumlar det diametralt motsatta förhållandet mellan de renodlade typerna av offer och förövare. Detta torde innebära att appliceringen av dessa epitet inte alltid verkar lika självklar som i t.ex. fallet där offer och förövare inte känner varandra. Kvinnor som misshandlats kan ha svårigheter att uppfylla kriterierna för det "idealoffer" som Christie beskriver:

- (1) The victim is weak. Sick, old or very young people are particularly well suited as ideal victims.
- (2) The victim was carrying out a respectable project - caring for her sister.
- (3) She was where she could not possibly be blamed for being - in the street during the daytime.
- (4) The offender was big and bad.
- (5) The offender was unknown and in no personal relationship to her. (Christie, 1986:19)

För att vinna allmänhetens sympati och uppmärksamhet ska offret företrädesvis vara fysiskt och/eller psykiskt underlägsen gärningsmannen. Ett "riktigt" offer ska framför allt vara oskyldig. Om en kvinna själv slagits aktivt med mannen betraktas hon därför inte av intervjupersonerna som ett "riktigt" offer - en uppfattning som sannolikt även delas av allmänheten. En i slagsmålet aktivt

deltagande kvinna är så att säga mer skyldig än oskyldig. Men även en alkoholpåverkad kvinna som utsätts för misshandel tycks upplevas som mer skyldig än en nykter kvinna. En utredningsman menar att hon upplever det vara värre när en "oskyldig" kvinna blir misshandlad än en berusad. Hon säger:

IP: I såna fall där kvinnan, barnen är hemma och mannen kommer hem berusad och börjar slå dem, det är klart att man engagerar sig, att det känns värre va'. Än om bägge två har suttit och druckit och så blir det...ja. (kvinnlig utredningsman)

För att misshandlade kvinnor ska erhålla offerstatus är det särskilt viktigt att beskriva misshandlade kvinnor som passiva - något som agitatorer inom kvinno- rörelsen har tagit fasta på i sitt arbete med att uppmärksamma kvinnomisshandel som ett socialt problem. De observationer som Emerson²² lät göra vid en Legal Aid Clinic - omnämnt i det föregående - visar på hur personalen där arbetade på att i ansökningsformulären för besöksförbud konstruera ett offer, oavsett om kvinnan ifråga själv upplevde sig som ett sådant eller inte. Personalen transformerade kvinnans berättelse i mer juridiskt passande ordalag och uteslöt kvinnans "aktiva" agerande i situationen. Om en misshandlad kvinna t.ex. beskrev händelsen som en fight eller att hon hade brottats med mannen, valde personalen bort dessa beskrivningar och koncentrerade sig på "physical damage to the body". Slutversionen av kvinnans ansökan om besöksförbud blev en konstruktion av en tveklöst ond förövare och ett hjälplöst offer. Inte sällan uppstod en diskrepans mellan kvinnornas upplevelse av sig själva och personalens slutresultat efter att ha omformat deras historier. Syftet med "offer-förövare"-konstruktionen var att bättre anpassa ansökningarna till juridiskt korrekta fall och att öka kvinnans möjlighet att få ett bifall.

Jag tror att det är korrekt att säga att polismännen i den här studien i allmänhet betraktar den misshandlade kvinnan som ett offer för mannens våld. Hon kan dock vara mer eller mindre offerlik och följaktligen vinna mer eller mindre sympati. Polismännen ger nämligen i viss mån uttryck för en "offerskala" där den kvinna som förefaller vara mest hjälplös och oskyldig når högst poäng. En kommissarie som jag talade med under ett observationstillfälle säger att kvinnomisshandelsärenden är svåra eftersom det är vanligt att kvinnan inte vill medverka. Han säger vidare: "Det riktigt jävliga är de som tiger och får stryk. Dom är det riktigt synd om." Om vi hårdtrar detta uttalande innebär det att för att erhålla full sympati enligt den här polismannens offerskala ska man alltså vara så svag att man inte ens vågar yppa ett ord om misshandeln.

Det är främst invandrar- och flyktingkvinnor man tycker mest synd om. Dessa jämförs gärna med den svenska kvinnans ställning för 20-30 år sedan, och framför allt är det deras närmaste omgivnings påverkan att inte anmäla mannen

²² Föreläsning av Robert Emerson vid Lunds universitet, maj 1994.

som anses vara svår för invandrarkvinnan att motstå. Framför allt utredningsmännen betonade att det var synd om misshandlade flyktingkvinnor eftersom de inte ansågs ha särskilt stora valmöjligheter med tanke på en begränsad bekant-skapskrets och ringa kunskaper om det svenska samhället. Vidare menade man också att ibland var kvinnans ansökan om uppehållstillstånd avhängigt giftermålet med mannen. Det verkar vara så att desto mer beroende kvinnan anses vara av mannen, ju mer offerlik uppfattas hon.

Förutom invandrarkvinnors tillskrivna offerstatus tycks det finnas en annan omständighet som gör att man upplever den misshandlade kvinnan vara ännu mer offerlik, nämligen om hon är gravid eller har sina barn närvarande vid misshandelstillfället. I stort sett alla ordningspoliserna framhåller att det är extra problematiskt att hantera kvinnomisshandelsärenden där barn finns med i bilden²³. Dyliga ärenden upplevs som känslomässigt svåra; närvaron av barn gör att det "känns lite extra i hjärteroten". En polisman berättar:

IP: Men sen kan man bli olika, vid olika tillfällen, bli olika berörd, speciellt då när det är barn inblandade eller kanske att det är en gravid kvinna som är inblandad i det hela. Då, då kan man ju säga, tycka, tycka synd om kvinnan och tycka liksom att det är ett riktigt as som hon är tillsammans med och som har gjort detta eller så. (manlig ordningspolis)

Några polismän säger uttryckligen att när barn är inblandade i ett kvinnomisshandelsärende engagerar man sig mer och anstränger sig extra noga att göra ett bra polisarbete. Barnen fråntas tveklöst ansvaret för den situation de befinner sig i och i den bemärkelsen kan de sägas inneha den absolut högsta poängen på "offerskalan". Synen på barn som den allra mest renodlade bild vi har av offret kan också göra att polismännen har svårt att behålla den objektivitet de strävar efter. Märkbart upprörd bara vid tanken på situationer han tidigare mött, berättar en polisman:

IP: Ett litet barn som möter en som dom inte har bytt blöjan på flera dagar, som är rent röda i hela stjärten och, det kan du alltså inte sätta en gräns på va' utan det är bara att du tar dem till dig av'. Du köper alltihopa rätt upp och ner, det gör du. Barn, barn och djur va', dom är ju dock, dom är ju i beroendeställning helt och hållet. Ett barn är ju utelämnat till sina föräldrar, dom har ju inte en suck, det har det ju inte va'. Då måste samhället

²³ Enligt en polisman uppfattning tycks det finnas en förväntning om att poliser ska uppleva det som extra känsligt och jobbigt när barn är inblandade. Han säger följande när intervjuaren är på väg att avsluta intervjun med en fråga om han tycker att något viktigt område glömts bort: "Ja, jag tänkte på det att du började inte med (tillgjord röst): 'Tycker du inte att det är extra obehagligt om det är barn med i bilden?' /.../ Jag trodde att det var en sån här standardfråga i de här sammanhangen..."

gå in kanske och reagera, men en kvinna hon är också i beroendeställning till en man om han har tagit hennes självförtroende som jag har förklarat för dig tidigare, men hon är dock vuxen, hon kan gå ut va' och hon vet var hon kan få hjälpen. (manlig ordningspolis)

Huruvida den misshandlade kvinnan uppfattas som mer eller mindre lik ideal-offret samt om förövaren kategoriseras som uteslutande ond är sannolikt avhängigt såväl kvinnans som mannens agerande i mötet med polisen. Om en misshandlad kvinna t.ex. inte verkar rädd och uppträder aggressivt mot polis-männen framstår hon som mindre offerlik och just p.g.a. att kvinnan inte upplevs som ett riktigt offer framstår mannen som mindre ond och vice versa. Det relativa förhållandet mellan offer och förövare som sociala typer kan liknas vid en "moralisk balansvåg" (Eriksson, 1994) där den senares ondska ger tyngd åt den förras offerskap.

Det är viktigt att tillägga att synen på en misshandlad kvinna som mer eller mindre offerlik, inte bara behöver vara av moralisk karaktär. För både polis-män och åklagare ska varje privat problem som kommer till deras kännedom transformeras till ett offentligt och juridiskt fall (Emerson & Messinger, 1977), alternativt avfärdas som icke hemmahörande i rättsapparaten. Med ett "riktigt" offer och en entydigt ond gärningsman - något som är avhängigt varandra (Christie, 1986; Holstein & Miller, 1990) - antas säkerligen ärendet ha bättre förutsättningar att i rådande rättssystem få till stånd anmälan, åtal och dom. Ur denna synvinkel blir avvägningar baserade på kvinnans offerskap mer en praktisk bedömning än en moralisk. Så kan t.ex. den misshandlade kvinna som varit berusad eller narkotikapåverkad vid tillfället ha svårigheter att minnas händelse-förloppet vilket gör hennes berättelse mindre värd ur bevissynpunkt²⁴. Sanders (1980) menar också att amerikanska poliser som utreder våldtäktsfall först och främst använder en praktisk bedömning när de talar om "bra" och "dåliga" offer.

Om ökad jämlikhet mellan könen har bidragit till att få kvinnomisshandel som socialt problem uppmärksammat så kan också samma jämlikhet komplicera möjligheten att framställa misshandlade kvinnor som "riktiga" offer. Med en mer jämlik materiell bas för oberoende ökar också kravet på kvinnan att skydda sig från förövaren (Christie, 1986). Kvinnan torde inte längre behöva mannen för att klara sig ekonomiskt - hon bör rimligtvis kunna lämna honom utan att för den sakens skull sättas på bar backe. Dylika funderingar hade en utrednings-man:

IP: Jag kan förstå det här resonemanget om att dom...eller det här deras be-teende, att dom går kvar efter flertal misshandlingar om det nu hade skett

²⁴ Hydén & McCarthy (1994) noterar vikten av att en misshandlad kvinnas berättelse är exakt och på alla punkter samstämmig för att hon ska bedömas som trovärdig.

för en 30-40 år sen va', då kvinnan hade en helt annan ställning i samhället. Hon saknade kanske utbildning, hon hade ingen möjlighet att klara sig själv, det sociala skyddsnätet var inte alls det samma som det är nu utan hon blev strängt taget alltså satt på bar backe och fick själv ordna sin lägenhet, själv ordna mat till sig själv och ungarna och att det var det som var anledningen till att hon stannade kvar för när hon var kvar i hemmet så hade hon i alla fall tak över huvudet och mat för dagen va'. Men så är ju inte samhället uppbyggt idag utan nu behöver dom ju faktiskt inte av den anledningen stanna kvar. Och därför kan man ju ibland fundera över varför dom gör det.

(manlig utredningsman)

För att passa in på beskrivningen av ett idealoffer bör man ju faktiskt vidta åtgärder för att inte äventyra risken att bli ett offer. En sådan åtgärd är för den misshandlade kvinnan att lämna förövaren och så att säga inte "försätta" sig i en hotfull situation igen²⁵. Christie (ibid.) spekulerar kring det oförenliga i att, å ena sidan, arbeta för att den misshandlade kvinnan ska nå samma status som idealoffret och, å andra sidan, arbeta för ökad jämlikhet mellan könen. Han menar att det senare undergräver det förra och pekar på paradoxen i ett svagt och underordnat offer och en stark och självständig kvinna. Liknande funderingar har Holstein & Miller (1990) i analysen om offerskapets innebörd. Det åtråvärda i benämningen offer är att fråntas ansvar och skuld för det som drabbat personen ifråga. Själva epitetet anvisar hur personen och dennes situation ska tolkas av andra:

"Calling someone a victim encourages others to see how the labelled person has been harmed by forces beyond his or her control, simultaneously establishing the 'fact' of injury and locating responsibility for the damage outside the 'victim'." (Holstein & Miller, 1990: 106)

Författarna menar emellertid att erhållandet av offerstatus endast kan ske till ett visst pris. Att göra någon till offer innebär nämligen att omgivningen instrueras att betrakta personen ifråga som en passiv och hjälplös mottagare av skador, kränkning och orättvisa²⁶. På samma gång som "offren" anses oförmögna att

²⁵ Det skulle vara intressant att närmare studera om kvinnan upplevs vara mer offerlik när hon trakasseras eller misshandlas av en f.d. man, fästman eller sambo. Då har hon ju faktiskt ansträngt sig att bryta en antagligen dålig relation och kan på så sätt uppfattas som mer oskyldig. En åklagare nämnde något åt det hållet - att riktigt hemska var de män som inte kan acceptera att förhållandet är slut.

²⁶ Holstein & Miller (1990:120-121) påpekar att viss viktimologisk forskning, t.ex. om offer för kvinnomisshandel är av den karaktären att den i lika stor utsträckning skapar offer som analyserar offer och viktimisering. I denna bemärkelse menar för-

hantera eller ens förstå sin egen situation legitimeras andras intervention vars syfte är att hjälpa och skydda den som tillskrivits offrets karaktärsdrag (Holstein & Miller, 1990). Författarna refererar till studier av Loseke & Cahill vilka menar att i förlängningen kan viktimisering leda till att den misshandlade kvinnan förlorar kontrollen över sin självuppfattning och sin egen tolkning av situationen.

Av polismännens resonemang kring både kvinnomisshandel som ärende och den misshandlade kvinnan som klient, framgår att ärenden som matchar den sociala konstruktionen av kvinnomisshandel (se kap. 2) med stor sannolikhet resulterar i ett gripande av mannen. Den socialt konstruerade bilden av kvinnomisshandel utgör nämligen ett för rättsväsendet lämpligt ärende och visar också upp kvinnan som det offer vi alla känner sympati för. Mindre renodlade fall framstår dock som mer problematiska och erbjuder inte lika självklara ingripanden. Aktiva kvinnomisshandelsmotståndare har givit argumenten för "tuffare tag" gentemot gärningsmännen och har därigenom förbättrat möjligheten till beskydd för en viss typ av misshandlad kvinna (Loseke, 1991). Andra kvinnor ur den varierande verkligheten - vilken polismännen beskrivit ovan - kan dock riskera att hamna utanför ramen för ett ingripande. Ett exempel kan vara den kvinna som endast vill att polismännen ska tillrättavisa mannen eller att få honom avlägsnad - önskemål som dels kan innebära svårigheter för polismännen att uppfylla och dels inte stämmer överens med deras definition av "riktigt" polisarbete. Loseke skriver om konsekvenserna av en striktare polisiär hållning mot kvinnomisshandel:

"...persons concerned with the problems of wife abuse have given police the rhetoric to justify straightforward law enforcement in instances of criminal violence, instances of 'wife abuse', while simultaneously deflecting cases not conforming to law enforcement, those of 'normal violence' or 'family trouble'. In this way, it seems that what was claimed to be good for the battered woman might also be good for police. Of course, a more critical question remains: Which women have benefited from changing the boundaries of crime?" (Loseke, 1991:259)

6 Åklagare om kvinnomisshandel

Åklagare tycks inte vara lika benägna som polismännen att beskriva kvinnans motsträvighet som karakteristisk för kvinnomisshandelsärenden. Icke desto mindre är det främst i de fall där kvinnan inte längre vill medverka som pro-

fattarna att dylika analyser i sig själva är claims som ingår i det retoriska företaget att producera offer och viktimisering.

blem uppstår. Åklagarna menade att kvinnans ovilja att medverka var den primära anledningen till att skriva av dylika ärenden eftersom man då många gånger uppfattade bevisningen som otillräcklig. Inte helt förvånande är väl att det som upplevs problematiskt hellre diskuteras än omständigheter som utgör mindre svårigheter. Det här kapitlet behandlar därför huvudsakligen såväl åklagares som utredningsmäns resonemang om kvinnomisshandel i relation till den misshandlade kvinnans verkliga eller potentiella motsträvighet.

Att tekniskt förebygga motsträvighet

Det finns ingen brottsrubricering som heter kvinnomisshandel. Misshandel som misshandel. Ett kvinnomisshandelsärende, till skillnad från en misshandel "på stan" där offer och förövare inte känner varandra, kan dock vara lite speciellt för åklagaren. Liksom för polisen består även här problemet i att vissa kvinnor inte vill medverka under utredningen och/eller huvudförhandlingen. Farhågor om att kvinnan ska ändra sina uppgifter kommer till uttryck i hanteringen av fallet. Varje misshandlad kvinna kan sägas utgöra en potentiell risk för motsträvighet, varför poliser och åklagare gemensamt tycks arbeta för att minska kvinnans utrymme att "sätta sig på tvären" och försvåra deras arbete. Som tidigare diskuterats förefaller ordningspoliser ägna sig åt att förebygga motsträvighet hos den misshandlade kvinnan - något man gör genom retorisk övertalning och uppmaningar om att hon ska stå fast vid anmälan. För åklagares och utredningsmännens del är det ur bevissynpunkt viktigt att även tekniskt förebygga motsträvighet.

Det anses vara ytterst viktigt att redan vid anmälningstillfället ordna så att kvinnan kom-mer under läkarvård och får sina skador dokumenterade. En annan primär uppgift är att få kvinnan att signera en fullmakt angående polismyndighetens rätt att ta del av läkarjournalen. Det tekniska förebyggandet kräver således att ordningspolisen är med på noterna. En polispatrull som upprättat en anmälan om en "lite allvarligare" misshandel och inte ordnat dokumentation av skadorna skulle knappast rosas för gott arbete av åklagaren²⁷. Hur ett ärende sköts från allra första början spelar stor roll för åklagarens möjligheter att väcka åtal - ett faktum som de intervjuade polismännen betonar när det gäller hanteringen av kvinnomisshandel. Med ett läkarintyg, fotografier och/eller vittnesuppgifter blir målets utgång mindre avhängigt kvinnans berättelse och åklagarens möjlighet att bevisa brott ser i dessa fall lite ljusare ut. Målet är dock att kvinnan själv ska stå fast vid sina uppgifter. Genom en snabb och effektiv

²⁷ En åklagare som starkt ifrågasatte en patrulls hantering av ett misshandelsfall skrev missnöjt till utredningsmannen: "Målet är lärorikt och borde vara en fingervisning för X-son och Y-son /polismännen), att allting hade blivit så mycket lättare, om de sett till att hon blivit föremål för läkarundersökning..."

utredning uppnår man inte bara större sannolikhet för en fällande dom, man garderar sig också mot målsägandens benägenhet att agera motsträvt. En ordningspolis berättar:

IP: För ofta blir det ju sen att när det har gått en dag, två dagar, tre dagar, så kommer det ofta det här att dom ska ta tillbaka anmälan och att dom inte vill va', men ju mer vi har på fötterna, ju mer vi kan få i inledningsskedet, ju svårare blir det för målsäganden att ta tillbaka anmälan.
(manlig ordningspolis)

Det finns också en uppfattning om att risken för att kvinnan ska dra sig ur ökar med handläggningstiden. Hennes intresse för att mannen ska åtalas väntas avta i takt med tiden varför en snabb handläggning av ärendet är att föredra. Om mannen inte grips, anhålls och häktas vid tillfället för misshandeln får ärendet lägre prioritering och många gånger handlar det om månader eller t.o.m. år innan det kommer upp i tingsrätten. En åklagare menar att kvinnomisshandelsärenden alltid bör behandlas med förtur, dels med tanke på kvinnans med tiden avtagande intresse för lagföring men också med tanke på straffmätningen. Han säger:

IP: ...då är det ju inte så roligt att målet är så jävla gammalt, man får ju skämmas ögonen ur sig ju. /---/ Det är ju en...en faktor att beakta vid straffmätning, det är ju tiden mellan brottet och domen ju och det står ju nu direkt utsagt att det ska verka i lindrande riktning. (manlig åklagare)

Målsägandens berättelse - nödvändig men inte tillräcklig

Vad behövs för att bevisa att någon blivit misshandlad? "En berättelse!", säger åklagarna uteslutande. Därefter kommer rättsintyg och vittnesuppgifter. Den bevisvärdering åklagarna använder som bedömningsgrund för om åtal ska väckas eller inte, bör helst diskuteras utifrån det specifika fallet. En detaljerad redogörelse från ett trovärdigt vittne som sett hela händelsen innebär att just målsägandens berättelse blir mindre viktig. Vidare kan den misstänktes berättelse å ena sidan minska bevisvärdet i målsägandens berättelse, å andra sidan stödja den. Ett rättsintyg i kombination med vittnesuppgifter kan ge stöd åt en "dålig" berättelse från målsäganden, dvs. en diffus och kanske till vissa delar motsägelsefull sådan. Med andra ord kan bevisvärderingen i sig beskrivas som ett komplext företag. Med dessa reservationer har jag trots allt valt att diskutera åklagarnas resonemang om bevisning utifrån en förenklad "tankekonstruktion" som ger oss fyra typfall, dock långt ifrån lika renodlade i praktiken:

Berättelsen vidhålls*

		Ja	Nej
Yttre bevisning**	Ja	1. Åtal	2. Åtal?
	Nej	3. Åtal?	4. "brott kan ej styrkas"

*målsägandens, d.v.s. kvinnans, berättelse

**i form av rättsintyg och/eller vittnesmål

1) Yttre bevisning finns och kvinnan vidhåller berättelsen. Ett dylikt förhållande är givetvis att föredra ur åklagarsynpunkt. Här råder inga tvivel om att åtal ska väckas. Som en åklagare sa med ett skratt: "Då är det inte så svårt att ro hem det!" Ett mål som uppfyller dessa förutsättningar innebär således inga större problem när det gäller beslut om åtal ska väckas eller inte.

4) Ingen yttre bevisning finns och kvinnan vidhåller inte berättelsen. Inte heller dessa omständigheter innebär några problem för åklagaren. Det enda alternativet i detta fallet är att skriva av ärendet.

2) Yttre bevisning finns men kvinnan vidhåller inte berättelsen. Nu börjar det bli problematiskt eftersom dylika förhållanden inte entydigt pekar mot varken ett åtal eller en avskrivning. I det här fallet måste förlusten av kvinnans berättelse vägas mot värdet av ett rättsintyg och/eller vittnesuppgifter. När misshandel på enskild plats inte låg under allmänt åtal behövde åklagarna vanligtvis inte ta ställning till ett ärende av detta slag. I och med att kvinnan inte ville ange brottet till åtal återstod endast att skriva av ärendet, såtillvida inte åtal ansågs vara påkallat ur allmän synpunkt. Med all form av misshandel under allmänt åtal måste däremot åklagarna bedöma om det är möjligt att väcka åtal trots att målsägandens berättelse faller bort. Det verkar inte vara särskilt vanligt att man väcker åtal utan kvinnans egen berättelse. Åklagarna tycks se på ett dylikt ärende med stor tveksamhet; att man kan tänka sig ett åtal trots att kvinnan drar sig ur. Anledningen till tveksamheten är att man anser bevisningen bli alltför bristfällig utan kvinnans uppgifter. Man kan kanske styrka att hon blivit slagen men inte vilken smärta hon kände osv. Åklagarna menar också att det blir väldigt "nedtonat" utan kvinnans medverkan - det är svårt att uppnå fällande dom.

En åklagare berättar om ett ärende där åtal redan var väckt när kvinnan ändrade sig:

IP: Då var åtal väckt och han satt häktad och sen ändrade hon sig och ville liksom inte berätta vad som hade hänt och menade att det var en olyckshändelse alltsammans och...då tyckte jag att så som hon berättade det, den, citat, olyckshändelse, så kunde det inte vara. Utan dom uppgifter som hon hade lämnat under förundersökningen var tillräckligt för att driva målet vidare.

I: Hade du foton och så då?

IP: Nej, det tror jag inte, men jag hade nåt läkarintyg.

I: Vittnesmål?

IP: Nej, nej...utan det var hennes uppgifter bara.

I: ...som hon gick ifrån sen...

IP: Som hon gick ifrån, så man fick läsa upp vad hon hade sagt. Och så hade man läkarintyget. Men jag vill minnas att det räckte inte för fällande dom fullt ut ändå, det gjorde det inte...alltså att han blev fälld för misshandel. Jag kommer inte ihåg om han blev fälld för nån mindre del eller om han blev helt frikänd men jag kommer ihåg så mycket att det blev inte fällande dom på alla punkter tack vare att, alltså då för att hon ändrade sina uppgifter. Det gick inte att visa vad som hade hänt. (kvinnlig åklagare)

Bortsett från att man anser bevisningen bli sämre och att det är svårare att få en fällande dom utan kvinnans medverkan, berättar några åklagare om att det dessutom i rätten är mycket arbete med ett dylikt mål. En kvinnlig åklagare berättar att det kan kräva pauser i huvudförhandlingen för att förhöra sig om varför kvinnan ändrat sig och att man får ägna sig åt att övertala henne till att vidhålla sina uppgifter. Kanske kan det vara så att desto senare den rättsliga processen störs av kvinnans motsträvighet, ju mer ställs åklagarens tålmod, skicklighet och kompetens på prov. Åklagarnas sätt att betrakta ärenden som liknar förutsättningarna i detta typfall är att kvinnans berättelse generellt sett är "A och O". Utan berättelsen anses man sällan komma någon vart med ett åtal, dvs. sannolikheten för en fällande dom bedöms vara liten.

3) Yttre bevisning saknas men kvinnan vidhåller sin berättelse. Om kvinnans berättelse beskrivs som absolut nödvändig i ovanstående fall visar det sig att i ärenden där yttre bevisning saknas kan berättelsen däremot inte ses som tillräcklig bevisning. Denna situation beskrivs av åklagarna likaså som en aning problematisk. Utan yttre bevisning hamnar man i en "ord mot ord"-situation och en trovärdighetsbedömning måste göras. Många gånger kan det vara svårt att bevisa att kvinnan skulle vara mer trovärdig än mannen. Sannolikt spelar den misstänktes straffhistoria in i denna bedömning. Om mannen tidigare blivit dömd för misshandel mot samma kvinna torde åklagaren se en anledning att bedöma kvinnans version som mer trovärdig än mannens. Kanske kan också

föreställningen om att misshandlade kvinnor tenderar att agera motsträvt göra att åklagarna inte "tycker om" ärenden med dessa förutsättningar. Under en intervju beskriver en åklagare ett verkligt ärende med liknande omständigheter som ett "ovanligt dåligt fall". Han menar då: "Ja, alltså det var dåligt på det viset att man var så oerhört beroende av hennes stöd, jag menar, att hon stod på sig." En annan förklaring ges av en åklagare som tror att huruvida man väcker åtal med enbart kvinnans berättelse som bevisning "hänger på hur pass ambitiös man är som åklagare". Hon säger vidare:

IP: Om man ska vara riktigt ärlig så, så hänger det nog mycket på vad det är för åklagare det hamnar hos. Vad det är för distrikt det hamnar i och ...kanske hur mycket man har att göra just den da'n, man är fullständigt överlupen med arbete just den da'n av andra väsentliga saker så kan det ju vara att man...jag är inte främmande för det att man då...tänker att det här kanske inte går ändå. Det är ju mänskligt. (kvinnlig åklagare)

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att åklagarna generellt betraktar kvinnans berättelse som nödvändig men i ett kontext där yttre bevisning saknas, anses den ofta vara inte helt tillräcklig.

Att väcka åtal mot kvinnans vilja?

Det är utfallet av bevisvärderingen som ska avgöra om åklagaren väcker åtal eller inte. Termen bevisbarhet erbjuder dock ett visst tolkningsutrymme. En åklagare beskrev sig t.ex. lite skämtsamt som mer "avskrivningsbenägen" än övriga kollegor. Åklagarna trodde att det var fler anmälningar än en tredjedel som leder till åtal men som någon kommenterade den relativt låga andelen: "Vi tar nog det som är mest angeläget." Vad räknas då som angeläget? Vilka omständigheter kan tänkas göra att åklagarna anser det mer eller mindre angeläget att skaffa fram bevis och/eller ställer hårdare eller mildare krav på bevisningen när det gäller att väcka åtal mot en misshandlad kvinnas vilja? Framför allt när ett ärende "står och väger" är det högst sannolikt att bevisvärderingen blir en smula tänjbar - att andra faktorer utöver de som är hemmahörande i bevisvärderingen spelar in.

"En misshandel med kvalité"

Åklagarna pratar om ärenden som man sett mer allvarligt på i termer av "en ordentlig misshandel" eller "en misshandel med kvalité". Det tycks finnas en gemensam uppfattning om att en anmälan om misshandel av "allvarligare" karaktär vanligen leder till åtal med eller utan kvinnans medverkan. En åklagare berättar om hur han tolkar statistiken om att en övervägande majoritet anmälningar skrivs av:

IP: Nja...ser vi den här mer bagatellartade som kan hända i stridens hetta eller vad som helst, så tror jag nog att rätt många av dom rinner ut i sanden. Är det lite allvarligare är det ju säkert så att dom flesta går till åtal.

I: Vad menar man med allvarligare då? Om man säger "lite allvarligare"?

IP: Ja, det där är ju ett relativt begrepp vad man tycker är allvarligt men...ja, en utslagen tand eller knäckt näsben eller...helt blåslagen i ansiktet. Jag menar vi plockar bort alla de här lusingarna och knytnävslag i magen kanske och spark i gumpen eller nånting sånt där va', de kan vi plocka bort, där har man nog en rätt så stor "drop-frekvens". Och sen har man då vissa som blir misshandlade. (manlig åklagare)

Liksom polismännen tycks åklagarna inte definiera all misshandel som "riktig" misshandel. För åklagare innebär "en misshandel med kvalité" framför allt att bevisvärdet höjs i och med att de synliga skadorna kan dokumenteras. Det är följaktligen lättare att styrka brottet oavsett om kvinnan vidhåller sin berättelse eller inte. Innebörden av en "ordentlig" misshandel kan också vara en annan då en dylik misshandel är ett grövre brott och gör att det därför upplevs vara mer angeläget att den misstänkte åtalas. Man använder uttryck som "det ska man inte låta passera" eller "det får man inte bagatellisera". En åklagare menar att huruvida man arbetar hårdare på att få fram hållbar bevisning, just är avhängigt misshandelns grovhet:

IP: Om en kvinna har fått en örfil nånstans och hon sen inte vill medverka så kommer ju inte jag till att tycka att detta här är nånting som till varje pris måste lagföras va'. Så det är självfallet. (manlig åklagare)

Att ägna grövre brottslighet mer resurser torde av såväl gemene man som åklagarna uppfattas som moraliskt riktigt. En åklagare uttrycker det som så att "det känns lättare att skriva av en lusing."

Motsträvighet baserad på hot

En omständighet som gör att åklagarna till varje pris vill väcka åtal är om man tror att kvinnan ändrar sin berättelse p.g.a. att mannen hotat henne. Kvinnans eventuella rädsla för repressalier framhålls som den kanske viktigaste anledningen att väcka åtal trots att hon inte vill medverka. Här tycks inte misshandelns grovhet spela någon större roll för motivationen att driva ärendet. Bara det faktum att kvinnan är skrämdd bedöms som tillräckligt allvarligt för att ägna ärendet mer resurser. En åklagare säger om kvinnor som drar sig ur p.g.a. rädsla och hot:

IP: Det är ju dom som är så svåra att pejla. Vilka kan det vara så att det är mannen som hotar henne? Så att vi inte skriver av dom utan försöker

komma fram på någon väg. Kanske med ett frihetsberövande av mannen. Det...för det är det riktigt allvar med. (manlig åklagare)

Den här inställningen gör att man försöker utröna om det verkligen är kvinnans egen vilja att inte längre medverka till vidare utredning. Även utredningsmännen är införstådda i detta synsätt och i förundersökningsprotokoll kan man läsa hur man förhör sig om omständigheterna kring kvinnans önskan att dra sig ur. Ett exempel på utredningsmännens sätt att tackla en "begäran om återtagande av anmälan" finner vi i nedanstående utdrag ur ett förhör med en hotad och misshandlad kvinna. Parternas namn är utbytta mot målsägande och misstänkt. Den manliga utredningsmannen skriver:

"Jag förklarar för målsäganden, att jag får en känsla av, att hon nu vill skydda den misstänkte av olika anledningar. Målsäganden svarar, att hon har blivit slagen av den misstänkte, "men inte mer än vad som händer hos andra". Hon menar dock, att hon aldrig har varit rädd för den misstänkte. /---/ Nu betygar målsäganden ännu en gång, att hon älskar den misstänkte och att han hjälper henne väldigt mycket. /---/ Hon säger, att hon inte vill se honom i fängelse. /---/ Jag framhåller för målsäganden, att hon vid något tillfälle antingen vid det första förhöret eller idag måste ha lämnat fel uppgifter. Målsäganden svarar att hon idag lämnar de rätta uppgifterna och att hon har lämnat felaktiga uppgifter tidigare beror helt på att hon har känt sig pressad av /sina syskon/. /---/ Hon har alltså inte varit rädd för den misstänkte och hon är inte rädd för honom idag. /---/ Förhöret är dikterat på band i närvaro av målsäganden. Hon säger, att det är rätt dikterat och att allt hon idag har sagt är sanning."
(Utdrag ur ett förundersökningsprotokoll)²⁸

En annan utredningsman berättar om att det ibland kan vara svårt att utröna om det är av egen vilja kvinnan väljer att inte medverka längre:

IP: För jag menar även om de har blivit skrämde och känner ett tvång att ta tillbaka det, så erkänner, så säger de ju inte det. För när man frågar dom så säger dom (med kraftlös, pipig röst:) 'Oh ja, det är min uppfattning och jag har inte blivit tvingad och han har inte hotat mig' och då kan man ju inte göra mycket ju, det går ju inte. Men det är klart att man kan ha en uppfattning... (manlig utredningsman)

Om en misshandlad och/eller hotad kvinna p.g.a. hot och rädsla inte vill medverka betraktas det således som ännu större anledning att försöka få bevisningen

²⁸ Just det här ärendet - en anmälan om olaga hot - gick vidare till åtal. Åklagare och utredningsman bedömde kvinnans första berättelse som mer trovärdig och dessutom hade man vittnesuppgifter.

hållbar för ett åtal. Man kan hypotetiskt föreställa sig att kvinnans rädsla för repressalier - om något - skulle kunna uppfattas som ett legitimt skäl för att skriva av ett ärende. Hot kan ju faktiskt sättas i verket. Att driva målet mot kvinnans vilja i dessa fall handlar troligtvis lika mycket om att hotet som kvinnan utsatts för även uppfattas som ett hot mot hela rättssystemet. En rättsstat kan inte tillåta att förövare hotar sig undan en dom.

Ska motsträvighet respekteras?

En åklagare är skyldig att väcka åtal trots att kvinnan inte vill medverka, under förutsättning att brott kan styrkas på annat sätt. Från fall till fall kan det dock vara problematiskt att inte beakta vad kvinnan själv önskar. Några åklagare och utredningsmän funderar över om man kanske ibland faktiskt bör respektera kvinnans önskan om att inte medverka. När jag undrar över varför vissa misshandlade kvinnor är motsträviga till rättsprocessen säger en åklagare:

IP: Ja...det...det är ju det skälet som jag sa innan att man väljer att fortsätta samvaron. Det finns...ett annat skäl också och det är att man väljer att flytta isär. Man inser att vi passar inte för varann och när man har gjort det så kanske man också tycker att det finns ingen som helst anledning att dessutom ...riva upp gamla sår genom en rättegång där han...döms för det här. 'Nu har vi kommit ifrån varandra, vi har delat upp både barn och blommor...' Det... det är ju en annan lösning som ju man också, tycker jag, ska respektera som åklagare. Den är ju rimlig ju. (manlig åklagare)

En annan åklagare funderar över om det är principiellt riktigt att undantagslöst åtala mannen mot kvinnans vilja:

IP: Men sen kan man ju då avväga, ska man bry sig om att processa i en familj som försöker hålla ihop? Det, man...det är ganska svårt för en, en stat att veta hur mycket ska man gå in i privatlivet, hur mycket eget ansvar ska folk få ta för sig själva? (kvinnlig åklagare)

De viktigaste kriterierna för att intervjupersonerna principiellt tycker att kvinnan själv ska få ett ord med i laget är att misshandeln är lindrig och att hon inte ändrar sig p.g.a. rädsla för vad mannen kan tänkas utsätta henne för efter en vidhållen anmälan. Man åsyftar då oftast fall där det inträffade tycks vara en engångsföreteelse, att mannen inte tidigare dömts för misshandel och att påföljden inte skulle leda till fängelse. "De är ju vuxna människor också" säger en kvinnlig åklagare om kvinnor som vill ta tillbaka sina uppgifter i dylika ärenden. En utredningsman för ett liknande resonemang:

IP: Jag menar som så att om hon blir hotad eller tvingad att ta tillbaka en anmälan då anser jag att då är det fel att den ska, förundersökningen ska läggas ner, om den nu läggs ner i ett sånt här fall. Men om det är uppenbart

att hon av egen fri vilja vill ta tillbaka det här och det inte har varit någon grov misshandel, utan det har varit någon bagatell, då tycker jag att det ska hon få avgöra själv va'. /---/ För det finns alltså, det finns dom...som, som vill ta tillbaka det av fri vilja, utan tvång, utan hot och där dom själva sitter alltså och...man rikt-, man kan se på människan i fråga om hon verkligen menar vad hon säger va'. (manlig utredningsman)

Det tycks vara så att åklagarna och utredningsmännen menar att i vissa fall är det tveksamt om det är för kvinnans bästa att mannen blir dömd. Ett fall av kvinnomisshandel som jag fick återgivet av en utredningsman, försatte denna och åklagaren i en svår bedömningsituation. Ärendet som till slut skrevs av inbegrep ett utländskt par med begränsat uppehållstillstånd. Kvinnan ville sedermera ta tillbaka de uppgifter hon lämnat till polismännen med motiveringen att hon också slagit mannen. Rättsintyg visade mycket riktigt att både mannen och kvinnan erhållit skador från vad som skulle kunna vara ett våldsamt handgemäng. Man såg dock allvarligt på ärendet eftersom kvinnan var höggravid - hon skulle föda två veckor från misshandelstillfället. Kvinnans graviditet talade, bortsett från bevisfrågan, på sätt och vis både för och mot ett åtal. Förutom mannen, som då blev häktad, kände kvinnan ingen annan i Sverige. Utredningsmannen berättar:

IP: Jag tror fortfarande att mannen slog på henne och att hon var i en hemsk situation. Men samtidigt var han det enda för henne i världen, så det var en svår sits. Både...i och för sig är det inte jag som beslutar för det är åklagaren, men han beslutar ju på vad jag har att säga många gånger, och vi diskuterade fram och tillbaka många gånger och till slut blev han släppt i alla fall... (kvinnlige utredningsman)

Den åklagare som handlade ärendet säger i en telefonintervju att det inte gick att styrka vem som attackerat vem och vem som värt sig från vem. Han framhåller också en annan aspekt än bevisfrågan. Åklagaren menar att det hade varit en "fullständig katastrof för kvinnan om mannen hade blivit dömd" eftersom hon inte hade någonstans att ta vägen. Han bedömde det som "förödande" för kvinnan att utan mannen, men med ett nyfött barn, återvända till sitt hemland som inte karakteriseras av en särskilt liberal kvinnosyn. I detta fall, menade åklagaren, var det svårt att bortse från kvinnans önskemål och situation eftersom bevisvärderingen inte entydigt pekade på vare sig ett åtal eller en avskrivning - ärendet stod så att säga och "vägde".

Stor arbetsbörda som avskrivningsgrund?

De gräsrotsbyråkrater Lipsky (1980) skriver om kännetecknas av att ha en aldrig sinande ström av ärenden, situationer och klienter som ska handläggas, redas ut och tas om hand. Det ligger därför nära till hands att fundera över hur

utredningsmännens och åklagarnas arbetssituation ser ut och hur denna kan påverka resursfördelning och avskrivningsbeslut. De flesta intervjupersonerna anser, kanske inte helt oväntat, att arbetsbördan är mycket stor. Huruvida man tror att arbetsbördan påverkar utgången av ett ärende skiljer sig däremot åt. Några av utredningsmännen menar att brist på tid gör att de emellanåt inte hinner lägga ner de resurser som krävs för att styrka ett brott vilket i sin tur leder till att åklagaren inte har underlag nog för ett åtal. En utredningsman efterlyser mer tid till att göra nya, långa förhör med den misshandlade kvinna som en tid efter anmälan vill dra sig ur. Han säger:

IP: Men, och åter igen tillbaka där vi började - hade vi bara haft tid, hade vi bara haft tid att prata med den här kvinnan igen när hon kommer tillbaka så hade vi kunnat åtala ännu mer för att då hade vi kunnat göra en ny bedömning på det.

I: Men att ta med i beräkningen varför hon backar ur?

IP: Ja, precis. Pratade med henne, hållt ett nytt långt förhör med henne och gått igenom omständigheterna som gjort att hon har ändrat sig.

I: Menar du för att försöka få henne att gå tillbaka till sin gamla version?

IP: Ja, just det. Dels för att bevisa för henne själv att den första versionen är rätt va', vi tror på dig, samhället tror på dig, åklagaren ställer upp på dig, domstolen ställer upp på dig va'. Även, det finns alltså andra än den...som stöttar dig. Inte bara han som kommer hem med vinflaskan till dig utan vi är andra som stöttar dig. (manlig utredningsman)

Åklagarna säger däremot att ett ärendes utgång generellt sett inte styrs av arbetsbördans storlek. När det gäller ärenden som ligger i "balans" - dvs. ärenden vilka inte erhåller samma prioritet som när den misstänkte är frihetsberövad - menar man att dessa istället får ligga några dagar längre innan man hinner ta itu med dem. Som vi tidigare sett finns det dock nån åklagare som menar att man kanske gör en strängare bevisvärdering under högre arbetsstress och på så sätt sällar bort ärenden som man under andra förhållanden eventuellt tagit sig an.

Om arbetsbördan är stor och en anmälan fortsatta utredande är avhängigt kvinnans medverkan, skulle man kunna misstänka att det rent av är en lättnad när kvinnan vill dra sig ur - ett snabbt och lätt sätt att bli av med ett ärende. Så är det dock inte menar en utredningsman och säger lakoniskt: "Det är bara till att konstatera att det är nästan på outtömligt. /---/ Det är bara till att gå in och hämta tio nya /ärenden/."

De ovanstående avsnitten har behandlat vissa omständigheter som tycks ha betydelse för om åklagaren anser det mer eller mindre angeläget att väcka åtal med eller utan kvinnans vilja. I förtydligande syfte vill jag betona två saker. För det första, att de resonemang intervjupersonerna ovan givit uttryck för i intervjuerna inte behöver vara direkt överförbara på hur man i praktiken gör en

bedömning. För det andra, att varje ärende bedöms utifrån en rad olika omständigheter där de ovan nämnda kan vara inkluderade och där den ena kan väga tyngre än den andra. Ett exempel är angelägenheten att åtala oberoende av misshandelns grovhet, om kvinnans motsträvighet upplevs vara baserad på rädsla och hot. I det följande ska diskussionen mer koncentreras till vad den motsträviga kvinnans agerande betyder för arbetsrutinen.

Den motsträviga målsäganden - en juridisk anomali

Både utredningsmän och åklagare tycks betrakta den misshandlade kvinnan som en, drastiskt uttryckt, potentiell medbrottsling. Man pratar t.ex. om ett erkännande från kvinnan - att hon erkänner att hon blivit slagen av mannen. Någon åklagare nämner att en huvudförhandling med en osamarbetsvillig kvinna innebär "två att processa mot". En annan säger att även kvinnan, jämte den tilltalade, är en "fiende" under dylika förhållanden. En kvinna som inte är samarbetsvillig ställer till problem i rättsmaskineriet. En åklagare berättar:

IP: Och ibland är det ju faktiskt så att kvinnan är villig att medverka ända tills att kallelsen till rättegång kommer, när åtalet är väckt. Då får man ju sitt jobb i rätten. En ovillig kvinna som har glömt det mesta och det inte gjorde ont nånstans. Jag glömmer aldrig ett fall jag hade en riktig misshandel där kvinnan berättade allt i tingsrätten om hur vidrig han var. Sen överklagade han och när vi kom till hovrätten så hade dom gift sig! Och hon kunde inte förstå nånting av vad hon hade sagt i tingsrätten, det var fullständigt obegripligt, domaren hade missuppfattat allting, han hade varit så snäll och gullig alltid så hon kunde inte förstå varför han satt i fängelse.

I: De hade gift sig alltså?

IP: Ja, oh ja. Visst.

I: Hur kände du då?

IP: Ja (slår ut armarna) man får försöka att...få fram sanningen ändå (skrattar lite lätt) men det är klart, det kunde ju ha varit lättare. (manlig åklagare)

Utredningsmännen tycktes över lag uttrycka förståelse för problemen en åklagare ställs inför när den misshandlade kvinnan ändrar sin version. Syftet med en huvudförhandling går så att säga förlorad med en motsträvig målsäganden och kan beskrivas som närmast farsartad. En utredningsman förklarar:

IP: För att du måste förstå åklagaren också. Att komma upp i tingsrätten och sen så stå och säga att (med myndig stämma:) 'söndagen den 25 mars, 1994, kl. 19.05 misshandlade X Y genom att tilldela henne fyra knytnävslag mot ansiktet varvid hon föll till golvet och medan hon låg på golvet sparkade han henne minst tre sparkar vilka träffade i sidan.' Jaha, säger han, vill då målsäganden berätta vad som hände? (med pipig och kraftlös röst:) 'Ja,

vi bråkade lite grann och så och så trillade jag mot spisen, jag råkade nog halka på, där låg en skurtrasa och sen halkade jag och då slog jag ansiktet i och så slog jag nog lite mot revbenen där'. Ja, men säger åklagaren, ni har ju berättat här... (återigen förställd kvinnlig röst:) 'Njae, jag var arg på honom då så att det, det, det ljög jag litegrann, det...ja, jag trillade mot spisen och slog mig.' Det är ju inte så roligt för en åklagare. Då kan han ju lägga av direkt för tingsrätten, och det är likadant för tingsrätten, hur ska de kunna döma när hon sitter och berättar sådant? (manlig utredningsman)

Om kvinnan agerar som det offer hon är, om hon uppträder som en "normal" målsägande bör göra, skulle inga problem föreligga annat än de problem polis och åklagare över lag ställs inför under brottmålsutredningar. Faktum är att kvinnomisshandelsärenden torde t.o.m. kunna klassificeras som lättutredda i förhållande till andra ärenden med förbehåll att kvinnan medverkar i utredningen. En utredningsman beskriver dessa ärenden som "triviala" då man i stort sett alltid har en misstänkt given - resten går på rutin. Vad intervjupersonen åsyftar är att det knappast krävs några Sherlock Holmes-talanger för att utreda ett kvinnomisshandelsärende. En åklagare försöker förklara att det inte är kvinnomisshandel i sig som är problematiskt utan snarare det att flera misshandlade kvinnor agerar motsträvt. Han formulerar det så här:

IP: Alltså kvinnomisshandel skiljer sig i princip inte från vilken misshandel som helst förutsatt att kvinnan medverkar på ett normalt sätt. Problemen ligger ju inte i att det är kvinnomisshandel, problemet ligger ju i kvinnans attityd till rättegången och... (manlig åklagare)

I Browns (1991) empiriska studie av fredsdomare i brittiska ungdomsdomstolar betonar hon den gemensamma ansträngningen bland inblandad personal att ett ärende smidigt och lätt ska föras genom den rättsliga processen. Hon skriver:

"'Messy' cases are in none of their interest for they absorb resources and disturb the smooth running of the justice process. The common enemy is complication." (Brown, 1991:10)

Problemet tycks vara detsamma för utredningsmän och åklagare. En motsträvt kvinna stör arbetsrutinen. En utredningsman beskriver den irritation som uppstår när en misshandlad kvinna ändrar sina uppgifter och därför stör ordningen i den rättsliga processen:

IP: Det är alltså...mycket vanligt att de efter en tid ändrar sina historier, tar tillbaka, det blir svårutrett...ja, det blir irritationer hela vägen. Jag blir irriterad, åklagaren blir irriterad. Som nu bara för en fjorton dar sen, jag hade ett ärende, det skulle upp i domstolen /---/ då ändrar hon plötsligt sin

historia va'. Ja, då blir det irritation i domstolen. Överallt blir det irriterat. (manlig utredningsman)

Att den motsträviga målsäganden kan upplevas som ett irritationsmoment behöver inte betyda att hon förnekas empati. Både åklagare och polismän uttrycker många gånger förståelse för kvinnans situation och att hon ibland hyser tvetydiga känslor till att få mannen åtalad och dömd. Irritationen tycks istället handla om att arbetsrutinen störs. Den kvinna som inte håller fast vid sina uppgifter genom den rättsliga proceduren ställer till problem. Man skulle kunna beskriva henne som en "juridisk anomali". Hon är en målsägande men uppträder till förmån för den misstänkte/tilltalade. Genom att under förundersökningen och/eller huvudförhandlingen frångå och förringa sin ursprungliga berättelse blir hon en målsägande som i praktiken allierar sig med den misstänkte/tilltalade. Det finns dock inget juridiskt utrymme för att klassificera henne som en misstänkt och bemöta henne därefter. Såväl åklagare som utredningsmän betonar att det inte är juridiskt möjligt att tillgripa tvång mot en målsägande. En åklagare säger:

IP: ...vi kan ju aldrig tillämpa, tillgripa någon form av tvång mot en målsägande. Vi får ju inte lov att låta kroppsbesiktiga henne som det heter ju, och kontrollera skador utan det är ju helt frivilligt...och vi får ju inte del av hennes sjukjournaler om inte det är...fullmakt, ja. Om det inte rör sig om de mycket grova brotten. (manlig åklagare)

Vad gör man då med en kvinna som inte längre vill medverka? Liksom polis-männen tycks åklagarna emellanåt vara inbegripna i ett övertalningsarbete. Ibland kan den misshandlade kvinnans argument för att inte medverka vara att hon nu lämnat mannen och att hon inte vill riva upp allt gammalt igen. En åklagare menar att det faktum att just denna kvinna lämnat mannen ifråga inte bör hindra att rättvisa skipas. Han säger sig appellera till en "systerskapssolidaritet":

IP: ...men då är det ju ändå så att då är ett brott begånget och sen så kan man väl misstänka att dom män som slåss i en relation dom slåss i nästa relation också så att...det är väl helt enkelt så att...ja, jag brukar ha ganska lätt för att omvända dom här kvinnorna...att "det är nog viktigt att du står fast, jag menar, är uppgifterna korrekta så stå fast vid vad du har sagt så får du ju dels upprättelse för egen del och dels så kanske du besparar nån...annan av ditt eget kön att efter en tid..." (manlig åklagare)

Andra argument för att få kvinnan att vidhålla sin berättelse kan vara att uppmärksamma henne på att det kan vara svårare att bli trodd nästa gång. En åklagare berättar att hon brukar tala om för kvinnan att ärendets utgång inte står i åklagarens makt att kontrollera med hänvisningar till sin egen skyldighet att

väcka åtal om en fällande dom kan förväntas. Kvinnan blir också påmind om de skyldigheter hon faktiskt har som målsägande. En åklagare säger:

IP: Och sen kan det ju vara så att dom...man har väckt åtal och dom har berättat och så ringer dom och säger att "nej, jag vill inte ställa upp på rättegången, jag kommer inte". Och jag måste ju säga till dom att du är skyldig att komma. Nu har jag väckt åtal och det har gått så långt och det kan jag inte göra någonting åt och det kan vi inte disponera över längre så du är skyldig att inställa dig. Och då gör dom ju det också. Men det kan ju vara så att dom där naturligtvis säger att det var ett misstag. "Jag sprang och ramlade, det var nog inte så farligt som jag tyckte då" och så där, att dom ändrar sin berättelse. Det händer ju. /---/ Man kan ju aldrig tvinga nån nära anhörig att berätta i domstolen. Så kommer dom dit och vägrar så är det inte mycket att göra åt det. (kvinnlig åklagare)

I betraktandet av den misshandlade kvinnans roll som klient kan två distinktioner urskiljas vad gäller maktförhållandet i relation till polis och åklagare. När kvinnan befinner sig i en hotfull och farlig situation är hon beroende av att polisen kommer till platsen för att avlägsna hotet och/eller få stopp på misshandeln. Om kvinnan skulle vara ovillig att anmäla mannen kan polismännen, utifrån den beroendeställning hon är i, avkräva en anmälan för att kunna vidta de åtgärder hon önskar. Under utredningen är emellertid kvinnan en ofta avgörande del av bevisningen vilket istället gör åklagaren beroende av hennes medverkan. Ett sätt för den misshandlade kvinnan att använda sin makt mot åklagaren är hennes motsträvighet - t.ex. att i rätten inte stödja den bild av händelsen som åklagaren presenterar. Till en början är hon således den maktlösa klienten vilken vanligen diskuteras i sociologiska studier (t.ex. Lipsky, 1980; Brown, 1991). I ett senare skede är hon dock många gånger en klient med makt att avgöra om mannen ska bli åtalad och dömd eller inte. En polismans beskrivning av kvinnomisshandelsärenden som något han känner sig maktlös inför, torde syfta på det faktum att ärendets utfall många gånger synes ligga i kvinnans händer.

Domen som rättesnöre

Såväl poliser som åklagare framhåller att deras bedömningar och beslut i mångt och mycket grundar sig på erfarenhet av hur liknande mål har hanterats i tingsrätten. En åklagare berättar:

IP: Och våra bedömningsgrunder, vad vi anser att vi kan visa eller inte visa, det rättar sig ju li-, efter vad tingsrätten, hur tingsrätten dömer. Det är ju därifrån vi får en fingervisning om vad som håller eller inte håller i rätten när det gäller bevisning. /---/ Det är ju möjligt om man som åklagare har haft ett antal mål i rätten som liksom inte går igenom, när man finner

att bevisningen räcker inte, när man då tittar på ett liknande fall igen, ja, då är det ju naturligt att man har det i bakfickan, hur de andra ärendena har gått. Var man har satt ribban för bevisningen där. Så är det ju. (kvinnlig åklagare)

Några utredningsmän tycks använda domen som en sorts utvärdering av deras eget arbete. Man vill se om tingsrättens bedömningsgrunder stämmer överens med de slutsatser man själv dragit. En utredningsman ser domen som ett facit till utredningen - om han gjort rätt eller fel. Med en känga till besparingsivrare beskriver intervjupersonen domen som den enda fortbildning som erbjuds utredningsmännen. Mer generellt tycks tidigare domar betraktas som indikatorer på hur framtida mål kommer att bedömas. En utredningsman som för första gången på drygt tio år varit med om att åklagaren väckt åtal mot mannen trots att kvinnan inte ville, fäster stor vikt vid den väntande domen. Han resonerar enligt följande:

IP: Det...det ska bli mycket roligt, jag ser faktiskt fram mot den rättegången och se hur tingsrätten kommer att resonera för att det kommer ju ligga...vad ska vi säga...det kommer ligga till, i botten på mycket annat jag sen kommer att göra naturligtvis.

K: Hur menar du då?

IP: Jo, lyssnar tingsrätten på hennes första berättelse och säger att den är riktig och dömer honom, ja, då har ju jag råg i ryggen. Men går dom på hennes nya berättelse och friar honom, ja, då, då blir det ju mycket svårare för mig för att då...så fort dom överhuvudtaget säger nånting att dom vill ändra, så är det ju bara till att avsluta ju. /---/ Ser jag att det är lönt att lägga ner arbete och bevisa att hon uppsåtligen tar tillbaka sina uppgifter va', i ett eller annat avseende, så är det ju lättare för mig nästa gång jag råkar ut för det att "OK, det skiter jag i för att det här är bara att jobba vidare."

K: Mm, vi har läkarintyg och vi har det och det...

IP: Javisst, jag kommer att få stöd i domstolen va' för dom har resonerat så vid ett tillfälle. Men säger dom däremot att ja, vi tror på dom uppgifter hon lämnar idag då är det ju meningslöst för mig ju. Och likadant blir det för åklagaren i sin tur. Han kommer ju också få en vägledning; "Pang, vi fick en fällande dom trots att hon ej höll med, alltså kan vi köra vidare". Om vi fick en "han friades", ja då är det ju meningslöst, då fortsätter vi att kryssa i den rutan därnere "brott ej styrkt". (manlig utredningsman)

Ett kvinnomisshandelsärende bedöms från allra första början utifrån den potentiella det har att ta sig igenom den rättsliga processen. Ordningspoliser och utredningsmän hanterar och förbereder ett ärende för åklagaren med dennes krav på bevisning i åtanke. Åklagaren beslutar i sin tur om åtal med hänsyn till tidigare erfarenhet om vilken dom som kan förväntas utfalla, alternativt om åtal

kan tänkas ogillas. Domstolen är så att säga ändhållplatsen och ger indirekt - genom polisens och åklagares tendens att föregripa ett ärendes utgång - sista ordet om vilka ärenden som ska få följa med hela vägen.

7 Sammanfattning

Syftet med studien har varit att analysera polismäns och åklagares resonemang kring dels kvinnomisshandel som fenomen, dels kvinnomisshandel som ärende. Det empiriska materialet - intervjuer och observationsdata - har främst tolkats inom ramen för organisatoriska krav och förutsättningar än som uttryck för individuella attityder hos den enskilda polisen eller åklagaren. Utgångspunkten är nämligen den att intervjupersonernas bedömningar genomsyras av mer komplexa processer där personliga fördomar är en faktor men också arbetskultur, regler och det rättsliga systemets utformning. En annan utgångspunkt har varit att tydligt separera den socialt konstruerade bilden av kvinnomisshandel från den verklighet poliser och åklagare beskriver. Medan den sociala konstruktionen av kvinnomisshandel anger att våldet är extremt och frekvent, att kvinnan är ett passivt offer och att hon åtminstone "innerst inne" vill att mannen ska gripas, ställs poliser och åklagare inför en långt mer varierande verklighet. Det finns två anledningar till att olikheterna i dessa beskrivningar betonats. Den ena åsyftar problemet med att använda den sociala konstruktionen av kvinnomisshandel som mall för verkligheten eftersom polisens och åklagares resonemang om dessa ärenden då blir obegripliga. Med en dylik ansats framstår snart sagt varje uteblivet gripande av mannen och varje avskrivet ärende som direkta tjänstefel. Resultatet skulle bli en långtifrån rättvisande bild av dessa yrkesgruppers sätt att ta sig an kvinnomisshandelsärenden. Den andra anledningen är att poängtera att ärenden som uppfyller de kriterier vilka socialt konstruerats för kvinnomisshandel upplevs vara mer eller mindre oproblematiska för poliser och åklagare. I ett dylikt ärende anses ett gripande och åtal mot mannen vara självklara åtgärder. Mindre "renodlade" ärenden, sannolikt en stor andel, erbjuder dock inte lika självklara åtgärdsval.

Poliserna och åklagarna har vissa grundantaganden om kvinnomisshandel som fenomen. Dessa är i hög grad varierande men vissa uppfattningar tycktes vara mer representerade än andra. Det typiska kvinnomisshandelsärendet sägs utspela sig i en familj tillhörande de lägre samhällsskikten. Det anses inte vara ovanligt att familjen redan tidigare har andra sociala problem och alkoholkonsumtion betraktas i det närmaste som en självklar ingrediens. Särskilt utsatta anses invandrarkvinnor vara vilket hänförs till kulturella skillnader i synen på kvinnan. Intervjupersonerna betonar att kvinnomisshandel även förekommer i samhällets övre skikt, dock - baserat på egna erfarenheter - uppfattar man det som att fenomenet där är mindre frekvent. Man beskriver kvinnomisshandel som både ett socialt och strukturellt problem där t.ex. alkoholmissbruk, ekonomisk

nödtorft och arbetslöshet bedöms som utlösande faktorer. Strukturella villkors inverkan på förekomsten av kvinnomisshandel betonades i synnerhet av polis-männen.

Det grundantagandet som tycks ha störst betydelse för såväl betraktandet som hanteringen av kvinnomisshandel är att den misshandlade kvinnan ofta underlåter att anmäla mannen eller att hon inte står fast vid en anmälan. Att den misshandlade kvinnan ofta är en, med juridiska mått mätt, motsträvig klient ses som mycket vanligt. Kvinnomisshandelsärenden beskrivs som "följetonger" p.g.a. att kvinnan ofta ändrar sina uppgifter och går tillbaka till mannen. Mannen i sin tur betraktas som "obotlig" - har en man en gång misshandlat en kvinna antas gränsen vara överskriden och närmast omöjlig att återupprätta igen. Kvinnans benägenhet att inte medverka under den rättsliga processens gång beskrevs som den avgörande anledningen till att många förundersökningar läggs ner samt att åtal inte kan väckas.

Polismännen tycks vara mycket måna om att deras ingripanden ska vara korrekta och att de i förlängningen ska kunna rättfärdigas inför överordnade kollegor och åklagare. Den kanske vanligaste åtgärden vid lägenhetsbråk sägs vara medling då det inte alltid är uppenbart att ett brott är begånget och att man saknar gripandeskäl på den misstänkte. Beslut om både medling och gripande relateras till det regelverk som omger polismännens arbete. Problemet med medling, menar polismännen, är att det finns risk för att t.ex. ett gräl blossar upp igen och att mannen då åsamkar kvinnan "rejäla" skador. Om något dylikt inträffar kan det innebära att polismännens första beslut att lämna paret efter medling kan komma att ifrågasättas. Just därför att medling kan vara en inte tillräcklig åtgärd vill polismännen helst "plocka bort mannen" - antingen genom att få iväg honom från hemmet eller genom att gripa honom. Dylika åtgärder kan dock inte vidtas utan stöd av lagen. Polismännen hänvisar till konsekvenserna av att gripa någon utan tillräckliga gripandeskäl - att man riskerar att göra sig skyldig till olaga frihetsberövande. En möjlig tolkning av polismännens hänvisningar till regelbrott kan vara behovet av att reducera det personliga ansvaret för de åtgärder man vidtar eller inte vidtar. Regler om ett korrekt förfaringssätt kan hjälpa polismannen att ibland förringa sitt faktiska handlingsutrymme i syfte att minska avståndet mellan organisationens begränsade resurser och dess officiellt proklamerade mål. Polismannen utvecklar s.a.s. en för arbetssituationen bättre anpassad personlig måldefinition; en modifiering av den officiella. Denna egna definition kan på samma gång vara kollektiv i det att arbetsgruppen bekräftar och förstärker gemensamma målbegränsningar.

Rutiner och regelverk är för polismännen begränsande men kan också med viss flexibel tolkning användas för att rättfärdiga ett ingripande eller ett uteblivet sådant. Möjligheter till retoriska inslag tjänar ett liknande syfte - att få nästkommande instans att se på situationen som polismannen själv gjort. Ett exempel är minnesanteckningen där polismännen har möjlighet att rapportera varför

man t.ex. enbart nöjde sig med medling. Trots en anmälan saklighet finns likaså här möjligheten att framföra mer eller mindre starka argument för den åtgärd polismannen vidtagit. Rapporteringen av en händelse kan utformas så att den mer eller mindre tydligt argumenterar för att den vidtagna åtgärden var korrekt.

När polismännen talar om kvinnomisshandel används gärna uttrycket "det ger inget resultat". Med den rättsliga organisationen som arena definieras ett positivt resultat i att den misshandlade kvinnan gör en anmälan som hon sedermera håller fast vid. Polismännen framhåller förvisso vikten av att kvinnan lämnar mannen, men skilsmässan ska helst ske via anmälan, åtal och dom. Har kvinnan en gång aktiverat den rättsliga apparaten vill man se att det, med juridiska mått mätt, leder till någonting. Bristfälliga "resultat" ligger till grund för att flera polismän upplever kvinnomisshandelsärenden vara tröttsamma. Kvinnans motsträvighet gör många gånger att polismännen tvingas nöja sig med medling - en åtgärd som inte tycks stämma överens med vad man betecknar som "riktigt" polisarbete. En kvinna som ringer efter polisen i syfte att få stopp på misshandeln utan att vilja göra en anmälan, delar inte polismännens definition av vad "riktigt" polisarbete är. Det vore dock fel att konstatera att polismännen upplever kvinnomisshandelsärenden över lag som triviala. Det tycks istället handla om vad som kommer ut av ärendet. Ofta bedöms ingen annan åtgärd än medling vara korrekt eller möjlig och det tycks snarare vara åtgärden som anses icke-polisiär och trivial. Ett flertal studier från framför allt USA framhåller att polismän tenderar att inte ens betrakta kvinnomisshandel som kriminellt. Att polismännen i den här studien inte skulle betrakta kvinnomisshandel som ett brott värdigt annan intervention än medling, är långt ifrån en korrekt beskrivning. Ärenden som har en klart definierad förövare och ett klart definierat offer - vilket många gånger är avhängigt misshandelns grovhet - innebär att en anmälan kan upprättas och att mannen kan gripas. Liknande ärenden kännetecknar "riktigt" polisarbete i motsats till upplevelsen av vissa fall av lägenhetsbråk som tröttsamma och tråkiga.

Farhågor om att en misshandlad kvinna ska agera motsträvigt kommer till uttryck i hanteringen av dessa ärenden. Varje misshandlad kvinna kan sägas utgöra en potentiell risk för motsträvighet, varför poliser och åklagare gemensamt tycks arbeta för att minska kvinnans utrymme att "sätta sig på tvären" och försvåra deras arbete. Framför allt för ordningspolisen ingår övertalningsmoment där man med hjälp av övertygande argumentation försöker förmå kvinnan att anmäla. Ibland tycks polismännen även ägna sig åt att förebygga motsträvighet genom att redan på plats uppmana kvinnan att fortsättningsvis stå fast vid sin anmälan. För åklagares och utredningsmännens del är det ur bevissynpunkt viktigt att även tekniskt förebygga motsträvighet genom att dokumentera skadorna och skaffa fram ett rättsintyg. Genom en snabb och effektiv utredning uppnår man inte bara större sannolikhet för en fällande dom, man garderar sig också

mot målsägandens benägenhet att agera motsträvt.

Den övertalning som polismännen säger sig vara inbegripna i verkar inte vara lika energisk och uppfattas inte som lika påkallad i alla fall av kvinnomisshandel. Kvinnor som redan från början kan förutsägas vara helt "olämpliga" klienter, dvs. klienter som man inte anser sig kunna åstadkomma ett lyckat resultat med, tycks inte ägnas lika mycket kraft som i det motsatta fallet. Man pratar om vikten av att avgöra hur pass "mogen" kvinnan är att "göra något av" övertalningsförsöken. En anmälans potential för att ta sig igenom rättsmaskineriet tycks ingå i polismännens bedömning av hur situationen ska hanteras redan från början. Det tycks finnas en distinktion mellan seriösa och oseriösa anmälningar. "Kolingar" i allmänhet - vanligen hos polisen kända personer vilka uppfattas som "mindre hederliga" - anses vara de mest oseriösa anmälarna då de förväntas ändra sina uppgifter efter att de nyktrat till. Detta kan troligen föranleda att en misshandlad kvinna som rör sig i en sådan krets inte ägnas alltför mycket tid när det gäller att övertala henne till att anmäla gärningsmannen.

Att avfärda vissa kvinnor, t.ex. missbrukare och kriminella, som mindre seriösa anmälare kan ha att göra med en dålig överensstämmelse med bilden av "det oskyldiga offret". Liknande avgränsningar finns även inom svenska kvinno- och brottsofferjourer. Över huvud taget är en kvinna som misshandlats av sin man, fästman eller sambo tvetydig som offer i det att hon står i nära relation till förövaren - m.a.o. oavsett om hon kan hänföras till kategorin kolingar eller inte. Allmänhetens uppfattning av brott mot person i bekantskapskretsen eller familjen tenderar att vara mer tolerant mot sådan brottslighet då vissa "förmildrande omständigheter" kan antas föreligga. Därför blir kvinnans offerskap i en misshandelsrelation problematisk att fastställa. Man skulle kunna uttrycka det som så att bara det faktum att paret lever tillsammans grumlar det diametralt motsatta förhållandet mellan de renodlade typerna av offer och förövare. Intervjupersonerna betraktar generellt sett den misshandlade kvinnan som ett offer för mannens våld. Hon kan dock vara mer eller mindre offerlik och följaktligen vinna mer eller mindre sympati. I synnerhet polismännen ger i viss mån uttryck för en "offerskala" där den kvinna som förefaller vara mest hjälplös och oskyldig når högst poäng. Desto mer beroende kvinnan anses vara av mannen, ju mer offerlik uppfattas hon. Av detta följer att invandrarkvinnor i stor utsträckning tillskrivs offerstatus då de upplevs vara mindre självständiga än de flesta svenska kvinnor. Synen på en misshandlad kvinna som mer eller mindre offerlik, behöver dock inte bara vara av moralisk karaktär. Med ett "riktigt" offer och en entydigt ond gärningsman antas säkerligen ärendet ha bättre förutsättningar att i rådande rättssystem få till stånd anmälan, åtal och dom. Ur denna synvinkel blir avvägningar baserade på kvinnans offerskap mer en praktisk bedömning än en moralisk.

Åklagarna har nu för tiden möjlighet att väcka åtal mot kvinnans vilja förutsatt att brott kan styrkas utan hennes medverkan genom t.ex. rättsintyg eller vitt-

nesuppgifter. Dylika huvudförhandlingar verkar dock vara långt ifrån uppskattade av åklagarna. Kvinnans egen berättelse tillskrivs stort värde och anses många gånger vara avgörande för en fällande dom trots att yttre bevisning finns att tillgå. Åklagare ska på basis av bevisvärderingen avgöra om åtal ska väckas eller inte. När ett ärende inte entydigt pekar mot vare sig ett åtal eller en avskrivning är det högst sannolikt att bevisvärderingen blir en smula tänjbar - att andra faktorer utöver de som är hemmahörande i bevisvärderingen spelar in. När en misshandlad kvinna inte vill medverka tycks det vara så att vissa omständigheter kan göra åklagaren mer eller mindre angelägen om att skaffa fram bevis och/eller ställer hårdare eller mildare krav på bevisningen.

För åklagare innebär en "ordentlig" misshandel framför allt att bevisvärdet höjs i och med att de synliga skadorna kan dokumenteras. Innebörden kan också vara en annan då en dylig misshandel är ett grövre brott och gör att det därför upplevs vara mer angeläget att den misstänkte åtalas. Att skriva av en lindrig misshandel upplevs vara lättare ur moralisk synvinkel. En misshandlad kvinnas eventuella rädsla för repressalier är en annan omständighet som framhålls som den kanske viktigaste anledningen att väcka åtal trots att kvinnan inte vill medverka. Att driva målet mot kvinnans vilja i dessa fall handlar troligtvis lika mycket om att hotet som kvinnan utsatts för, även uppfattas som ett hot mot hela rättssystemet. En rättsstat kan inte tillåta att förövare hotar sig undan en dom. Vidare finns funderingar bland åklagarna om att man ibland kanske bör respektera att kvinnan inte vill se mannen åtalad och dömd. I vissa fall ses det inte som självklart att det är för kvinnans bästa att så sker. De viktigaste kriterierna för att somliga intervjupersoner principiellt tycker att kvinnan själv ska få ett ord med i laget, är att misshandeln är lindrig och att hon inte ändrar sig p.g.a. rädsla för mannen. Man åsyftar då oftast fall där det inträffade tycks vara en engångsföreteelse och att mannen inte tidigare dömts för misshandel. Motiveringen till att i vissa fall respektera kvinnans önskan tycks vara "hon är ju ändå en vuxen människa".

Både poliser och åklagare tycks betrakta den misshandlade kvinnan som en, drastiskt uttryckt, potentiell medbrottsling. Man pratar t.ex. om ett erkännande från kvinnan - att hon erkänner att hon blivit slagen av mannen. Uttryck som "två att processa mot" eller att även kvinnan är en "fiende" under huvudförhandlingen vittnar om detta. En kvinna som inte är samarbetsvillig ställer till problem i rättsmaskineriet. Poliser och åklagare tycks vilja säga att det inte är kvinnomisshandel i sig som är problematiskt utan snarare det att flera misshandlade kvinnor är motsträviga i förhållande till den rättsliga processen. Om kvinnan istället agerar som det offer hon är, om hon uppträder som en "normal" målsägande bör göra, skulle inga problem föreligga annat än de problem polis och åklagare över lag ställs inför under brottmålsutredningar. En motsträvig kvinna stör arbetsrutinen och skapar inte sällan irritation. Att den motsträviga målsäganden kan upplevas som ett irritationsmoment behöver inte betyda att hon

förnekas empati. Både åklagare och polismän uttrycker många gånger sympati för kvinnan och säger sig ha förståelse för att hon ibland hyser tvetydiga känslor till att få mannen åtalad och dömd. Irritationen tycks istället handla om att arbetsrutinen störs.

Den misshandlade kvinna som agerar motsträvigt skulle kunna beskrivas som en juridisk anomali. Hon är en målsägande men uppträder till förmån för den misstänkte/tilltalade. Genom att under förundersökningen och/eller huvudförhandlingen frångå och förringa sin ursprungliga berättelse blir hon en målsägande som i praktiken allierar sig med den misstänkte/tilltalade. Det finns dock inget juridiskt utrymme för att klassificera henne som en misstänkt och bemöta henne därefter.

Ett kvinnomisshandelsärende bedöms från allra första början utifrån den potential det har att ta sig igenom den rättsliga processen. Ordningspoliser och utredningsmän hanterar och förbereder ett ärende för åklagaren med dennes krav på bevisning i åtanke. Åklagaren beslutar i sin tur om åtal med hänsyn till tidigare erfarenhet om vilken dom som kan förväntas utfalla, alternativt om åtal kan tänkas ogillas. Domstolen är så att säga ändhållplatsen och ger indirekt - genom polisens och åklagares tendens att föregripa ett ärendes utgång - sista ordet om vilka ärenden som ska få följa med hela vägen.

Av polismännens och åklagarnas resonemang kring både kvinnomisshandel som ärende och den misshandlade kvinnan som klient, framgår att ärenden som matchar den sociala konstruktionen av kvinnomisshandel, med stor sannolikhet resulterar i ett gripande och ett åtal. Den socialt konstruerade bilden av kvinnomisshandel utgör nämligen ett för rättsväsendet lämpligt ärende och visar också upp kvinnan som det offer vi alla känner sympati för. Mindre renodlade fall framstår dock som mer problematiska och erbjuder inte lika självklara åtgärder. Aktiva motståndare till kvinnomisshandel har givit argumenten för "tuffare tag" gentemot gärningsmännen och har därigenom förbättrat möjligheten till beskydd för en viss typ av misshandlad kvinna. Andra kvinnor ur den varierande verkligheten - vilken intervjupersonerna beskrivit - kan möjligen riskera att hamna utanför ramen för ett gripande.

Litteratur

- Becker, Howard. 1977. *Sociological Work. Method and Substance*. New Brunswick, N.J.: Transaction Books.
- Becker, Howard; Geer, Blance; Hughes, Everett & Strauss, Anselm. 1984. *Boys in White. Student Culture in Medical School*. Chicago: Transaction Books.
- Berg, B L. 1989. *Qualitative Research Methods*. Boston: Allyn and Bacon.
- Berk, Sarah; Loseke, Donileen R. 1980-81. "Handling" Family Violence: Situational Determinants of Police Arrest in Domestic Disturbances. *Law & Society Review*, Vol. 15, No. 2, pp. 317-346.
- Black, Donald. 1971. The Social Organization of Arrest. *Stanford Law Review*, Vol. 23: 1087-1111.
- Black, Donald. 1980. *The Manners and Customs of the Police*. New York: Academic Press.
- Brown, Sheila. 1991. *Magistrates at Work*. Suffolk: Open University Press.
- Brown, Stephen. 1984. Police Responses to Wife Beating: Neglect of a Crime of Violence. *Journal of Criminal Justice*, Vol. 12, pp. 277-288.
- Burke, Kenneth. 1950. *A Rhetoric of Motives*. New York: Prentice-Hall.
- Buzawa, Eve S; Buzawa, Carl G. 1993. The Impact of Arrest on Domestic Violence. *American Behavioral Scientist*, Vol. 36, No. 5, May, pp. 558-574.
- Christie, Nils. 1986. The Ideal Victim, in *From Crime Policy to Victim Policy*. Ed. Ezzat A. Fattah. London: The MacMillan Press.
- Davis, Phillip W. 1983. Restoring the Semblance of Order: Police Strategies in the Domestic Disturbance. *Symbolic Interaction*, Vol. 6, No. 2, pp. 261-278.
- Emerson, Robert M; Messinger, Sheldon, L. 1977. The Micro-Politics of Trouble. *Social Problems*, 25, pp. 121-134.
- Eriksson, Annika; Åkerström, Malin. 1994. Det allmänna rättsmedvetandet - en teoretisk och empirisk granskning. Lunds universitet: Network for Research in Criminology and Deviant Behaviour, 1994:3.
- Eriksson, Annika. 1994. Prime Time Criminals: Them Against Us or Us Against Them? Unpublished manuscript. Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Feeley, Malcolm & Lazerson, Mark. 1983. *Police-Prosecutor Relationships: An interorganizational Perspective in Empirical Theories About Courts*. Eds. Boyum, Keith & Mather, Lynn. New York: Longman Inc.
- Ferraro, Kathleen J. 1989. Policing Woman Battering. *Social Problems*, vol. 36, No. 1, February, pp. 61-73.

- Gans, Herbert J. 1982. *The Urban Villagers: Group and Class in the Life of Italian-Americans*. 2nd edition. New York: Free Press.
- Gelles, Richard J. 1993. Constraints Against Family Violence. How Well Do They Work? *American Behavioral Scientist*, Vol. 36, No. 5, May, pp. 575-586.
- Gusfield, Joseph R. 1989. Constructing the Ownership of Social Problems: Fun and Profit in the Welfare State. *Social Problems*, Vol. 36, No. 5, December, pp. 431-441.
- Holstein, James A; Miller, Gale. 1990. Rethinking Victimization: an Interactional Approach to Victimology. *Symbolic Interaction*, Vol. 13, No. 1, pp. 103-122.
- Hughes, Everett C. 1984. *The Sociological Eye*. New Brunswick, N.J.: Transaction Books.
- Hydén, Margareta; McCarthy, Imelda Colgan. 1994. Woman Battering and Father-Daughter Incest Disclosure: Discourses of Denial and Acknowledgement. *Discourse & Society*, Vol. 5 (4) pp. 543-565.
- Kleinman, Sherryl; Stenross, Barbara & McMahon, Martha. 1994. Privileging Fieldwork Over Interviews: Consequences for Identity and Practice. *Symbolic Interaction*, vol. 17, No. 1: 37-50.
- Kommitédirektiv. 1993:88. Kommission om våld mot kvinnor.
- Kurz, Demie. 1987. Emergency Department Responses to Battered Women: Resistance to Medicalization. *Social Problems*, Vol. 34, No. 1, February, pp. 69-81.
- Lipsky, Michael. 1980. *Street-Level Bureaucracy - Dilemmas of the Individual in Public Services*. New York: Russell Sage Foundation.
- Loseke, Donileen R. 1989. "Violence" is "Violence"... or is it? The Social Construction of "Wife Abuse" and Public Policy, in *Images of Issues: Typifying Contemporary Social Problems*. Ed. Joel Best. New York: Aldine de Gruyter.
- Loseke, Donileen R. 1991. Changing the Boundaries of Crime: The Battered Women's Social Movement and the Definition of Wife Abuse as Criminal Activity. *Criminal Justice Review*, Vol. 16, No. 2, pp. 249-262.
- Lundberg, Magnus. 1994. Tid som tvång och tillgång - polisaspiranter om yrket under utbildningen. Lunds universitet: Network for Research in Criminology and Deviant Behaviour, 1994:2.
- Manning, Peter K. 1988. *Symbolic Communication*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- McCracken, Grant. 1991. *The Long Interview*. Qualitative Research Methods Series 13. California: Sage Publication.
- Miller, Gale. 1991. Enforcing the work ethic - the rhetoric and everyday life in a work incentive program. New York: State University of New York Press.

Morley, Rebecca; Mullender, Audrey. 1992. Preventing Violence Against Women in the Home: Feminist Dilemmas Concerning Recent British Developments, in *Offenders and Victims: Theory and Policy*. Eds. David P Farrington & Sandra Walklate. Selected Papers, Vol. 1. British Society of Criminology.

Proposition 1981/82:43 om ändring i brottsbalken (åtalsregler vid misshandel).

Rubenstein, Jonathan. 1973. *City Police*. New York: Farrar, Straus and Giroux.

Sahlin, Ingrid. 1994. "*Stackare*" ellre "*skurk*" - om den kluvna klientbilden. Lunds universitet: Network for Research in Criminology and Deviant Behaviour, 1994:1.

Sanders, William B. 1980. *Rape and Woman's Identity*. Sage Library of Social Research, Vol. 106. London: Sage Publications.

Smith, Lorna J.F. 1989. Domestic Violence: an overview of the literature. *Home Office Research Study, No. 107*. London: Her Majesty's Stationery Office.

Smångs, Britta. 1993. *Poliser om poliser: Aspekter på ett arbete och en yrkesroll*. Lunds universitet. Network for Research in Criminology and Deviant Behaviour, 1993:2.

Sudnow, David. 1969. Normal Crimes: Sociological Features of the Penal Code in a Public Defender Office in *Crime and the Legal Process*. Ed. William Chambliss. New York.

Åkerström, Malin. 1990. *Dilemman i frivilligjourer - exempler kvinno- och brotts-offerjourer*. Research Reports. Sociologiska institutionen, Lunds universitet.

Åkerström, Malin. 1994. *Sociologism and Sarcasm in Swedish Shelters*. Unpublished manuscript. Department of Sociology, Lund University.

Bilaga 10**Hur behandlas våld mot kvinnor
i yrkesutbildningar?**

Av Görel Sävborg Lundgren

Innehållsförteckning

- 1 Uppdraget
- 2 Sammanfattning av kartläggningens resultat
- 3 Vad styr utbildningens innehåll och uppläggning?
- 4 Kartläggningen
 - 4.1 Socionomutbildningen
 - Allmänt om utbildningen*
 - Tillvägagångssätt vid kartläggningen*
 - Resultat av kartläggningen*
 - 4.2 Läkarutbildningen
 - Allmänt om utbildningen*
 - Tillvägagångssätt vid kartläggningen*
 - Resultat av kartläggningen*
 - Vidareutbildningen av läkare*
 - 4.3 Sjuksköterskeutbildningen
 - Allmänt om utbildningen*
 - Tillvägagångssätt vid kartläggningen*
 - Resultat av kartläggningen*
 - 4.4 Barnmorskeutbildningen
 - 4.5 Distrikssköterskeutbildningen
 - 4.6 Psykologutbildningen
 - Allmänt om utbildningen*
 - Tillvägagångssätt vid kartläggningen*
 - Resultat av kartläggningen*
 - 4.7 Juristutbildningen
 - Allmänt om utbildningen*
 - Tillvägagångssätt vid kartläggningen*
 - Resultat av kartläggningen*
 - *Obligatoriska kurser*
 - *Valfria kurser*
 - *Kurser vid annan fakultet*
 - *Övrigt*
 - 4.8 Polisutbildningen
 - Nuvarande utbildning*
 - Omläggning planeras*
 - Jämställdhet mellan könen*

1 Uppdraget

Jag har på uppdrag av Kvinnovåldskommissionen genomfört en kartläggning av hur våld mot kvinnor behandlas (eller inte behandlas) inom grundutbildningen av vissa yrkesgrupper. De yrkesutbildningar som sålunda kartlagts är utbildningarna för socionomer, läkare, sjuksköterskor, barnmorskor, distriktssköterskor, psykologer, jurister och poliser. I fråga om alla utbildningar utom sjuksköterske-, barnmorske- och distriktssköterskeutbildningarna har kartläggningen avsett alla lärosäten som tillhandahåller respektive utbildning. När det gäller sjuksköterskeutbildningen, som ges vid ett 30-tal vårdhögskolor, har endast ett urval av utbildningarna kartlagts. Tio högskolor tillfrågades, och svar erhöles från åtta av dessa. I de fall dessa vårdhögskolor även anordnar vidareutbildning till barnmorska eller distriktssköterska har de också tillfrågats om hur kvinnomisshandel behandlas inom dessa vidareutbildningar.

Kartläggningen har gått till så, att utbildningsplanerna för respektive utbildning begärdes in från högskolorna. Samtidigt ombads högskolorna att för varje berörd utbildning ange en ansvarig person, som var tillräckligt insatt i hela utbildningen för att kunna svara på frågor om hur våld mot kvinnor behandlas inom denna. Därefter har de angivna personerna intervjuats, i flertalet fall per telefon, om förekomsten av utbildning om våld mot kvinnor, inslagets form och omfattning, om alla eller endast en del av studenterna tar del av det samt om det brukar förekomma uppsatsarbeten om detta ämne. När de angivna kontaktpersonerna hänvisat till andra lärare i utbildningen, har även dessa så långt möjligt kontaktats.

Kartläggningen har ägt rum under tiden december 1994 - mars 1995.

Stockholm i mars 1995

Görel Sävborg Lundgren

2 Sammanfattning av kartläggningens resultat

Socionomutbildning anordnas vid fyra universitet och två högskolor samt vid det fristående Sköndalsinstitutet. I utbildningsplanerna för socionomutbildningen nämns kvinnomisshandel ytterst sällan explicit. Studierektorerna på samtliga statliga lärosäten meddelar emellertid att deras studenter kommer in på detta ämne upprepade gånger under utbildningens gång. I betydande utsträckning hänger det på vilken lärare som har hand om respektive kurs, om kvinnomisshandel ges en mer eller mindre omfattande behandling. Från flera av lärosätena påtalas också att man inom socionomutbildningen medvetet anlägger ett genusperspektiv.

Socionomutbildningen vid Sköndalsinstitutet ger mer begränsat utrymme åt kvinnomisshandel.

Bilden av *läkarutbildningen* är splittrad. Denna utbildning omfattar elva terminer och ett mycket stort antal ämnen. Både ämnesindelningen, ordningsföljden mellan ämnena och utbildningens uppläggning i övrigt varierar betydligt mellan lärosätena. Utbildnings- eller kursplanerna nämner i allmänhet inte kvinnomisshandel. Vid kartläggningens genomförande visade det sig att det inte på något lärosäte fanns någon person som hade så full inblick i hela läkarutbildningen att hon eller han själv kunde uttömmande svara på var i utbildningen som frågor om kvinnomisshandel tas upp. Upplysningar har fått sökas från ett stort antal lärare i skilda ämnen. Den information som kunnat insamlas är inte fullständig.

Vid samtliga lärosäten tas våld mot kvinnor upp åtminstone i någon kurs inom läkarutbildningen. På flertalet håll - dock inte i Göteborg - sker det i kursen i rättsmedicin. Andra ämnen som vid flera lärosäten innehåller studier av kvinnomisshandel är obstetrik och gynekologi, psykiatri samt socialmedicin.

I vilken omfattning och inom vilken del av utbildningen som kvinnomisshandel behandlas, beror i stor utsträckning på enskilda lärares intresse för saken. Lärare med stort engagemang i frågan upplever i några fall motstånd från övriga lärare, när de vill få utrymme i utbildningen för undervisning om kvinnomisshandel.

På flera håll förekommer en s.k. strimma i läkarutbildningen, där vissa för en blivande läkare viktiga frågor tas upp, som inte passar in under någon ämnesrubrik. I denna strimma behandlas på flera håll läkarens yrkesroll i relation till könsrollen. Könsperspektivet anläggs här på läkarens egen roll, inte generellt på hela läkarutbildningens kunskapsområde.

För strimman i läkarutbildningen vid Karolinska institutet finns en nyligen framtagen plan som anger vilka moment som ingår. Ett av dessa är Kvinnligt-manligt (på andra ställen i planen Könsroller), ett annat kallas Patient-läkarrelationen. Inom ramen för dessa moment behandlas under olika terminer av läkarutbildningen ett antal problem och företeelser som har direkt anknytning till kvinnomisshandel.

De flesta av de åtta vårdhögskolor som medverkat i kartläggningen av *sjuksköterskeutbildningen* har uppgivit att man tar upp kvinnomisshandel någonstans i den numera treåriga studiegången. Det är dock bara i undantagsfall som detta nämns i utbildningsplanen eller någon kursplan inom utbildningen. Från en vårdhögskola bekräftas bara att ämnet *kan* komma upp (och att uppgiftslämnaren förmodar att det behandlas). Kvinnomisshandel kommer endast upp som ett sidospår, inte alls tillfredsställande, anser lärare vid en av de största vårdhögskolorna. De framför önskemål om direktiv från Utbildningsdepartementet att detta måste ingå i sjuksköterskeutbildningen. Vid en av högskolorna har kvinnomisshandel inte behandlats under någon av de fyra första terminerna av utbildningen, som i nuvarande form inte har hunnit längre än till fjärde terminen. Man brukar vid denna sjuksköterskeutbildning fokusera våld rent allmänt: krig, konflikter och våld som konfliktlösning - men inte ta upp kvinnomisshandel speciellt.

Vid en av vårdhögskolorna finns det lärare som önskar få in en kurs i kvinnors hälsa och ohälsa i sjuksköterskeutbildningen, men som mött motstånd från "det medicinska etablissemangen". Undervisning i sexologi, som förekom inom den tidigare, kortare sjuksköterskeutbildningen, som nyligen avvecklats, har tagits bort i den nya utbildningen vid den vårdhögskolan.

Barnmorskeutbildningen och *distriktssköterskeutbildningen* genomgås efter sjuksköterskeutbildning och (vanligen flerårig) praktik. Utbildningen omfattar tre respektive två eller drygt två terminer. I dessa utbildningar vid de studerade vårdhögskolorna behandlas kvinnomisshandel i viss omfattning, även om det inte alltid är nämnt i de formella utbildnings- eller kursplanerna. Kursledarna för flera av dessa utbildningar påtalar att studenterna så gott som uteslutande är kvinnor, och att de mot bakgrund av sin erfarenhet brukar vara intresserade av kvinnomisshandel.

Psykologutbildningen finns vid fem universitet. Vid fyra av dessa tas kvinnomisshandel över huvud taget inte upp annat än om saken aktualiserats för enskilda studenter i anslutning till deras praktik. Kvinnoperspektivet förekommer knappast i psykologutbildningen på dessa orter. Vid det femte lärosätet däremot fokuseras kön i psykologutbildningen, och kvinnomisshandel behandlas på ett planmässigt sätt i ett par av kurserna. Där är det också inte ovanligt att examensarbeten ägnas åt ämnen med anknytning till kvinnomisshandel.

Utbildning till *jur.kand.-examen* finns vid fem universitet. Vid tre av dessa är det enda obligatoriska inslaget som har anknytning till kvinnomisshandel att man inom ämnet straffrätt studerar lagen om besöksförbud. Kvinnomisshandel studeras mer utförligt och ur flera perspektiv vid de två övriga universiteten. Där är det kvinnliga lärare med ett starkt engagemang som har lyckats bryta igenom traditionen.

Vid de två universitet som ägnar kvinnomisshandel uppmärksamhet i den obligatoriska delen av juristutbildningen förekommer det också valfria kurser

med särskild inriktning på kvinnorätt eller på sexualiserat våld. På det större av dessa båda lärosäten anordnas också vid sidan av den reguljära undervisningen en kvinnorrättslig seminarieriserie, som en av de senaste terminerna har haft kvinnomisshandel som tema.

Alla de kvinnliga lärare inom juristutbildning som medverkat i kartläggningen har påpekat att könsperspektivet nästan helt saknas i juristutbildningen, i dess studielitteratur och hos dess lärarkår. De flesta av dem upplever det som svårt att få gehör för behovet av förändring härvidlag.

I *polisutbildningen* behandlas kvinnomisshandel planmässigt och vid flera tillfällen under studierna. Detta framgår av den formella planen för utbildningen. Uppsatser skrivs ganska ofta om ämnen som rör kvinnomisshandel.

3 Vad styr utbildningens innehåll och uppläggning?

Statens styrning av den högre utbildningens innehåll och uppläggning är begränsad till att omfattningen i poäng samt mål för olika examina anges i examensordningen, som är en bilaga till högskoleförordningen (SFS 1994:100). För de examina som omfattas av denna kartläggning ges där följande målbeskrivningar:

För att erhålla *socionomexamen* (kursiverat här) skall studenten ha

- förvärvat de kunskaper och den praktiska förmåga som krävs för socialt arbete på individ-, grupp- och samhällsnivå,
- uppnått kompetens att medverka i förebyggande socialt arbete och socialt förändringsarbete på olika nivåer,
- utvecklat förmågan att analysera och förstå sociala processer och problem samt kunna identifiera och strukturera behov av åtgärder och lösningar på olika nivåer,
- uppnått förmåga att relatera olika typer av åtgärder inom verksamheten till de rättsregler och till de övergripande principer som styr lagstiftningen, bl.a. inom det sociala området.

För att erhålla *läkarexamen* (kursiverat här) skall studenten ha

- förvärvat kunskaper och färdigheter som utgör grund för läkaryrket och för att fullgöra den allmäntjänstgöring (AT) som krävs för att få obegränsad behörighet som läkare,
- förvärvat kännedom om förhållanden i samhället som påverkar människors hälsa för att som läkare kunna arbeta förebyggande,
- utvecklat sin självkännedom och förmåga till inlevelse och därigenom, med beaktande av ett etiskt förhållningssätt och en helhetsbild av människor, utvecklat sin förmåga till goda relationer med patienter och deras närstående,

- förvärvat sådana kunskaper om sjukvårdens ekonomi och organisation som är av betydelse för alla läkare samt utvecklat en yrkesfunktion som förbereder för lagarbete och samverkan med samtliga personalgrupper.

För att erhålla *sjuksköterskeexamen* (kursiverat här) skall studenten ha

- förvärvat sådana kunskaper och färdigheter som fordras för att självständigt kunna arbeta som sjuksköterska,
- tillägnat sig kunskaper i professionell omvårdnad,
- utvecklat sin självkänedom och förmåga till inlevelse och därigenom, med beaktande av ett etiskt förhållningssätt och en helhetsbild av människan, utvecklat sin förmåga till goda relationer med patienter och deras närstående,
- förvärvat kännedom om förhållanden i samhället som påverkar människors hälsa samt kunna initiera och delta i hälsobefrämjande och förebyggande arbete,
- tillägnat sig kunskaper i sjukvårdens ekonomi och organisation som är av betydelse för alla sjuksköterskor.

För att erhålla *barnmorskeexamen* (kursiverat här) skall studenten ha

- förvärvat sådana kunskaper och färdigheter som fordras för att självständigt kunna arbeta som barnmorska,
- utvecklat sin självkänedom och förmåga till inlevelse och därigenom, med beaktande av ett etiskt förhållningssätt och en helhetsbild av människan, utvecklat sin förmåga till goda relationer med patienter och deras närstående,
- förvärvat kännedom om förhållanden i samhället som påverkar människans hälsa samt kunna initiera och delta i hälsobefrämjande och förebyggande arbete.

För att erhålla *psykologexamen* (kursiverat här) skall studenten ha

- förvärvat kunskaper och färdigheter som utgör grund för psykologyrket och för att fullgöra föreskriven praktisk tjänstgöring (PTP) som krävs för legitimation för yrket,
- kunskaper om psykologiska metoder för åtgärder och behandling avseende individer samt under handledning kunna medverka i psykoterapeutiska arbetsuppgifter,
- tillägnat sig förmåga att planera, leda och genomföra utvecklings- och förändringsarbete som gäller grupper, organisationer och miljöer,
- tillägnat sig förmågan att planera, leda och genomföra personalutbildning och handledning,
- tillägnat sig förmågan att planera, leda och genomföra förebyggande arbete med inriktning på individer, grupper, organisationer och miljöer,

- tillägnat sig förmågan att på vetenskaplig grund kunna utvärdera och utveckla behandlingsarbete och åtgärdsprogram inom psykologernas verksamhetsområde,
- utvecklat sin självkänedom och förmåga till inlevelse och därigenom, med beaktande av ett etiskt förhållningssätt och en helhetsbild av människan, utvecklat sin förmåga till olika relationer.

För att erhålla *juris kandidatexamen* (kursiverat här) skall studenten ha

- förvärvat sådana teoretiska kunskaper och färdigheter främst inom civilrätt, processrätt, straffrätt, statsrätt, förvaltningsrätt, finansrätt och internationell rätt som behövs för att kunna komma i fråga för domartjänst och verksamhet som advokat,
- fått insikt i sådana ämnesområden, t.ex. rättshistoria, allmän rättslära och ekonomi, som kan vara av särskild betydelse för tillämpningen av de juridiska kunskaperna.

Samtliga målbeskrivningar i examensordningen avslutas med: Härutöver gäller de mål som respektive högskola bestämmer.

Distriktssköterskeutbildningen avslutas inte med någon särskild yrkesexamen. Polisutbildningen regleras inte i högskoleförordningen.

Den faktiska makten att styra utbildningen ligger på lokal nivå. Vid de högskolor där det finns en fakultet (universiteten) svarar fakultetsnämnden också för grundutbildningen, såvida inte högskolestyrelsen har inrättat särskilda organ för grundutbildningen. Vid övriga högskolor skall styrelsen inrätta sådana organ.

I allmänhet ingår i fakultetsnämnder och särskilda organ för grundutbildning enbart lärare och studenter vid lärosätet. Lärarna är i majoritet.

Kartläggningen har visat att varken fakultetsnämnderna eller de särskilda organen för grundutbildning - med något undantag - hittills har uppmärksammat könsperspektivet som något som måste beaktas i utbildningen. I varje fall återspeglas det inte i de kursplaner och utbildningsplaner som de har fastställt.

4 Kartläggningen

4.1 Socionomutbildningen

Allmänt om utbildningen

Utbildningen till socionomexamen omfattar 140 poäng (sju terminer) och finns vid Stockholms, Lunds, Göteborgs och Umeå universitet, Mitthögskolan och Högskolan i Örebro samt vid Sköndalsinstitutet (fristående högskola i Stockholm). Vid Sköndalsinstitutet är utbildningen åtta terminer lång. Den extra

terminen inrymmer studier i teologi och livsåskådning.

Vid samtliga lärosäten ingår en period av handledd praktik, 20 poäng, under femte och sjätte terminen. Dessutom ingår s.k. fältförlagda studier i olika omfattning i den tidigare delen av utbildningen.

Socionomutbildningens huvudämne kallas Socialt arbete.

Lsåret 1994/95 finns ca 200 nybörjarplatser i socionomutbildningen. Det största antalet finns vid Stockholms universitet, det minsta vid Sköndalsinstitutet. Den helt övervägande delen av studenterna är kvinnor.

Tillvägagångssätt vid kartläggningen

Från respektive lärosäte begärde jag att få utbildningsplanen för socionomutbildningen. Vidare har jag fått tillgång till det material om socionomutbildningen som hittills insamlats av Socialtjänstkommittén. Socialtjänstkommitténs sekretariat, som planerade en ny enkätomgång till socionomutbildningarna, erbjöd mig att bifoga de frågor jag ville ställa om hur frågor om våld mot kvinnor återfinns i utbildningen. Från ett par av lärosätena har studierektorn för socionomutbildningen skriftligen besvarat mina frågor, medan jag själv per telefon intervjuat de övriga.

Resultat av kartläggningen

Våld mot kvinnor nämns ytterst sällan explicit i utbildningsplanerna för socionomutbildningen. Samtliga studierektorer meddelar emellertid att deras studenter kommer in på detta ämne upprepade gånger under utbildningens gång. I betydande utsträckning hänger det på vilken lärare som har hand om respektive kurs, om våld mot kvinnor ges en mer eller en mindre omfattande behandling.

Vid *Stockholms universitet* inleds utbildningen med en humanistisk-samhällsvetenskaplig grundkurs på 40 poäng. I den ingår ett moment "Kultur, samhälle och individ, 10 poäng", där bl.a. ett könskulturellt perspektiv anläggs. Bl.a. kommer enligt kursplanen viktigare feministiska grundbegrepp och perspektiv att problematiseras. På fjärde och femte terminerna ingår ett kursblock om 20 poäng, där man behandlar det sociala arbetets grundläggande teorier och metoder, dess organisation och regelverk. Undervisningen bedrivs i form av temastudier. Två teman är obligatoriska, nämligen socialt arbete med barn, ungdom och familj (6 poäng) och socialt arbete med missbruk (5 poäng). Studenterna väljer i mindre grupper en konkret frågeställning inom respektive tema. Det poängteras i kursplanen att även rättsliga aspekter på temat skall behandlas. I båda dessa temakurser brukar studenterna komma in på våld mot kvinnor, även om det är våld mot barn som främst fokuseras i den förstnämnda. Också i kurser i forskningsmetodik, som ingår i samma kursblock, har våld mot kvinnor behandlats när Margareta Hydén lett kursen. I fördjupningsstudierna under sjunde terminen

skriver studenterna uppsats. Det är inte ovanligt med uppsatser som behandlar våld mot kvinnor ur någon aspekt.

Vid Stockholms universitet finns numera också ett utbildningsprogram till magisterexamen. Den omfattar 40 eller 60 poäng efter grundutbildningen, beroende på omfattningen av uppsatsarbetet i denna. Inom magisterprogrammet kan man välja en 10-poängskurs Socialt perspektiv på familjen och familjebehandling. Där behandlas bl.a. "Familjer i sönderfall: Våld, missbruk, sexuella övergrepp". Margareta Hydéns doktorsavhandling om kvinnomisshandel ingår i kurslitteraturen.

En av de företrädare för socionomutbildningen vid Stockholms universitet som jag intervjuat påpekade att det skett en betydande kvalitetshöjning de senaste åren. Dels har man fått bättre kvalificerade studenter som nybörjare, dels har allt fler personer genomgått forskarutbildning i socialt arbete och därvid bedrivit fördjupade studier inom olika områden.

Vid *Lunds universitet* består socionomutbildningen i huvudsak av långa sammanhängande kurser i socialt arbete, där man tar upp olika teman i flera kurser. Temat våld mot kvinnor har inget eget avgränsat kursmoment, men kommer upp vid olika tillfällen under utbildningen, enligt studierektorn inte minst därför att många av de kvinnliga studenterna är intresserade av det och väljer att göra projektarbeten i ämnet. Under 1990-talet har tio uppsatser skrivits om kvinnomisshandel. Uppsatser och projektarbeten behandlas vid seminarier i hela studentgruppen så att alla får ta del av materialet.

Också vid *Göteborgs universitet* bedrivs temastudier i socialt arbete om olika sociala problem. Temat våld mot kvinnor förekommer dels på utbildningens fjärde termin, inom ramen av ett kursmoment som behandlar kriminalitet, dels på utbildningens första termin då studenterna läser en kurs i psykologi där bl.a. könsroller tas upp. I den sistnämnda kursen läser studenterna valda delar av "Männens röster" av Barbro Lennéer Axelson. Dessutom anlitas alltid gästföreläsare från såväl jourverksamheten för kvinnor som mansjouren. De här nämnda inslagen i utbildningen ingår i obligatoriska delar och läses alltså av alla studenter.

Utöver detta förekommer diskussioner, rollspel och liknande i en rad olika sammanhang i utbildningen. Här finns en större frihet för både lärare och studenter att välja lämpliga fall och situationer att utgå från. Studierektorn vet att frågor kring våld mot kvinnor kommer upp i dessa sammanhang, men anser det omöjligt att bedöma omfattningen.

Vid institutionen i Göteborg finns två professorer i socialt arbete, varav den ena är kvinna. Där finns nu ett forskningsprogram om kön och sexualitet. Andelen kvinnor bland studenterna är ca 80 procent, och inom kvinnoforskningen händer det mycket. Mot den bakgrunden är det, enligt studierektorn (man), en brist att inte ett kvinnotema genomsyrar en del av utbildningen.

Vid *Umeå universitet* ingår i den s.k. AB-kursen i socialt arbete, som läses

under fjärde och femte terminerna, delkursen Barn och ungdom i familj, 10 poäng. I denna kurs belyses hur en människa får identitet. Därvid berörs både sexualiserat våld, annat våld, anorexi och bulimi m.m. som exempel på hur det kan gå fel i identitetsutvecklingsprocessen. Även lagstiftning kring sådana ting behandlas i kursen. F.n. används som kurslitteratur bl.a. Eva Lundgrens bok "Gud och alla andra karlar". Delkursen Att bistå människor i svåra livssituationer - om möten, processer och relationsarbete, 10 poäng, är främst inriktad på utsatta barn. Studenterna får lära sig att skriva utredning inför omhändertagande av barn. I det sammanhanget kommer man också in på sexualiserat våld, främst mot barn. Under sjunde terminen kan studenterna välja mellan tre olika 20-poängskurser. En av dem, som just nu har ungefär 15 deltagare, heter Socialt arbete med inriktning mot rättsvetenskap. Inom den skriver många uppsats om sexualiserat våld. Uppsatser och projektarbeten görs flera gånger under utbildningens gång, inte sällan om frågor som rör våld mot kvinnor, som många studenter är intresserade av. Institutionen strävar efter att de skall behandla sina problemområden ur olika perspektiv.

Genusperspektivet uppmärksammas medvetet i socionomutbildningen i Umeå. Texter av Yvonne Hirdman används nu dels i delkursen i sociologi under den grundkurs som utgör första studieåret, dels i den nyssnämnda AB-kursen. På initiativ av studierektorn kommer institutionen innevarande termin att ägna ett par dagar åt att gå igenom alla kurser i hela utbildningen ur genusperspektiv. Det ingår i Umeå universitets jämställdhetsprogram att jämställdhet skall genomsyra all utbildningsverksamhet.

• Två kurser i Makt och kön (A 20 poäng och B 20 poäng), som ges av Kvinnovetenskapligt forum vid Umeå universitet kan numera tas med som biämnen i magisterexamen för socionomer. I övrigt består denna magisterexamen av en forskningsförberedande s.k. D-kurs.

Institutionen för socialt arbete i Umeå har inga fristående kurser som behandlar våld mot kvinnor.

De ansvariga för socionomutbildningen vid *Mitthögskolan i Östersund* har en strävan att ge så allmängiltiga teorier och synsätt i socialt arbete som möjligt, sådana som är användbara på olika symtom såsom t.ex. våld mot kvinnor. Specialisering och fördjupning försöker man tillgodose genom att koppla de olika teorierna och synsätten till erfarenheter som studenterna gör under praktikterminerna (termin 3 och 6) och i studenternas egna arbeten. Nästan samtliga uppges komma i kontakt med våld mot kvinnor under sin praktik. Under termin 4 ingår en kurs i socialt arbete med barn, ungdomar och familjer, där våld i familjer behandlas, dock med vinkling främst mot barn och ungdomar. Vidare ingår en kurs om socialt arbete med missbruk under vilken studenterna gör ett individuellt arbete, som bl.a. kan handla om våld mot kvinnor (misshandel, våldtäkt), prostitution, kvinnligt missbruk m.m. När studenterna gör dessa arbeten tar de del av självständigt vald litteratur och gör studiebesök. I termin

5 ingår en kurs i grundläggande rättsvetenskap, där man enligt studierektorn kan utgå från att våld mot kvinnor och dess rättsliga aspekter tas upp.

Vid Mitthögskolan finns en mycket aktiv studentförening, som bl.a. ordnar gästföreläsningar, varför studenterna någon gång under sin utbildning har möjlighet att lyssna till erfarenheter från t.ex. representanter för kvinnojourerna.

Också vid *Högskolan i Örebro* uppmärksammas genusperspektivet. Det är uttryckligen markerat i kursplanerna i statskunskap, sociologi, rättslig introduktionskurs, socialpsykologi och socialt arbete. Det sistnämnda är liksom vid övriga lärosäten utbildningens huvudämne.

I kursplanerna nämns inte kvinnomisshandel uttryckligen. Kursplanernas framhävande av könsperspektiv bildar emellertid underlag för att komma in på ämnet. Studenterna kommer i kontakt med saken vid flera tillfällen under utbildningstiden, inte minst i anslutning till fältförlagda studier under termin 3 och handledd studiepraktik under termin 6. Inte sällan skriver studenter PM eller uppsatser om kvinnomisshandel. Efter de fältförlagda studierna under termin 3 får varje student ett personligt samtal med en lärare, där man går igenom erfarenheterna och även diskuterar den PM som studenten skrivit.

Högskolan i Örebro har en fristående 20-poängskurs Psykosocialt arbete vid kriser, våld och katastrofer. I denna deltar främst yrkesverksamma poliser, socialarbetare, sjuksköterskor, lärare m.fl., men även en del helt unga studenter. I denna kurs ingår en 5-poängsuppsats som kan handla om kvinnomisshandel.

I *Sköndalsinstitutets socionomutbildning* förekommer frågor om misshandel då och då, både i kärnämnet social metodik (som motsvarar socialt arbete vid de statliga lärosätena) och i rättskunskapen. Det har främst varit misshandel mot barn som fokuserats, men våld mot kvinnor behandlas också. Inga uppsatser om våld mot kvinnor har skrivits på senare år, såvitt lärarna kan erinra sig.

4.2 Läkareutbildningen

Allmänt om utbildningen

Grundutbildningen för läkare, som leder till läkarexamen, som omfattar 220 poäng (elva terminer) och anordnas vid Karolinska institutet i Stockholm samt vid Uppsala, Lunds, Göteborgs, Umeå och Linköpings universitet. Den har på samtliga orter ställning som program.

För att få legitimation som läkare måste man efter läkarexamen fullgöra 21 månaders allmäntjänstgöring (AT) som underläkare, avslutad med ett prov. I AT-tjänstgöringen skall ingå sex månader invärtes medicin, sex månader kirurgi, sex månader primärvård och tre månader psykiatri.

Efter legitimationen vidareutbildar sig de flesta läkare till specialister. Det sker genom läkartjänstgöring under handledning och genom deltagande i kompletterande utbildning (specialiseringstjänstgöring). Den omfattar minst fem år.

Specialistkompetens kan erhållas i 60 olika specialiteter. Socialstyrelsen har utfärdat målbeskrivningar för specialiseringstjänstgöringen i de olika specialiteterna.

Vid varje lärosäte finns en utbildningsplan, fastställd av medicinska fakultetsnämnden eller av ett särskilt organ för grundutbildningen inom fakulteten.

Utbildningsplanerna vid Karolinska institutet och Göteborgs universitet anges, före beskrivningen av de ingående kurserna, ytterligare mål för utbildningen som helhet. Vid Karolinska institutet nämns däribland att den studerande efter genomgången läkarutbildning skall "förstå de kommunikationssvårigheter som kan uppstå i en patient-läkarrelation p.g.a. ålder, kön, social status, etnisk tillhörighet eller religion och veta principerna för hur dessa kan minskas". Om läkarutbildningen i Göteborg sägs i utbildningsplanen att den skall omfatta "hälsofrämjande och förebyggande åtgärder, diagnostik och behandling samt rehabilitering och omvårdnad samt skillnader i sjukdomsyttningar hos män och kvinnor".

Utbildningen har på samtliga orter en mycket fast struktur. Den består nästan uteslutande av obligatoriska kurser som studeras i en fastställd ordningsföljd. Indelningen i kurser och dessas placering över terminerna varierar mellan lärosätena, liksom den pedagogiska uppläggnings i övrigt. Utrymmet för eget val av kurser omfattar i Uppsala 5+5 poäng, i Stockholm 4+5+8 veckor ("valfria kurser/fördjupning"), i Lund 2+5+8 poäng och i Linköping 3+10 veckor (utöver 2+4 poäng fördjupningsarbete). Läkarutbildningen i Göteborg och Umeå innehåller enbart obligatoriska kurser.

Antalet nybörjarplatser i läkarutbildningen är läsåret 1994/95 drygt 800. Omkring hälften av nybörjarna brukar vara kvinnor.

Tillvägagångssätt vid kartläggningen

Vid samtliga lärosäten finns ett kansli för läkarutbildningen. Efter att ha studerat utbildningsplanerna - där våld mot kvinnor inte nämns någonstans - tillskrev jag den ansvariga handläggaren vid respektive kansli, presenterade ärendet och bad att få anvisning på vem jag borde intervjua.

Det visade sig inte på något lärosäte finnas någon person som hade full inblick i hela läkarutbildningen så att hon eller han själv kunde uttömmande svara på var i utbildningen som frågor om våld mot kvinnor tas upp. Däremot fick jag från samtliga orter anvisning på ämnen där så sker - eller kan antas ske - och namn på företrädare för ämnet.

De ämnen som nämndes var obstetrik och gynekologi, rättsmedicin, psykiatri och socialmedicin. Från Lund och Göteborg nämndes också kirurgi.

När det gäller läkarutbildningen i Uppsala åtog sig Rikscentrum för misshandlade och våldtagna kvinnor att genomföra kartläggningen.

Resultat av kartläggningen

Vid *Karolinska institutet* löper sedan höstterminen 1993 en s.k. strimma genom hela läkarutbildningen. Av beskrivningen av denna (momentet Medicinsk etik) framgår att man i samband med psykiatri- och rättsmedicinkurserna, då i anslutning till intygsgivande, skall ta upp misshandelsproblematik och tortyr. Under momentet Könsroller tar man på termin 2 upp Kvinnligt-manligt och aggressioner (0,5 dag), under termin 5 Kvinnligt-manligt i andra kulturer (0,5 dag), under termin 6 Att vara kvinna och patient (0,5 dag). Under momentet Patient-läkar-relationen tas i termin 9 upp Missbruksproblem (0,75 dag), Våld, misshandel och tortyr (0,5 dag) samt under Könsroller Kvinnomisshandel (0,5 dag).

I undervisningen i rättsmedicin vid *Karolinska institutet* tas våld mot kvinnor upp till utförlig behandling, bl.a. den vanliga situationen att en misshandlad kvinna inte vill göra anmälan. Undervisningen syftar till att studenterna skall lära sig när de skall ingripa och när de skall "ligga lågt" och enbart dokumentera skador. Enligt läraren Kari Ormstad är en mycket stor del av de rättsintyg som utfärdas av läkare oanvändbara. Hon lägger därför stor vikt vid att lära studenterna skriva rättsintyg.

Rikscentrum för misshandlade och våldtagna kvinnor i Uppsala har tillfrågat de institutioner vid *Universitetet i Uppsala* som medverkar i läkarutbildningen om hur kvinnomisshandel tas upp i denna utbildning. Svar har inkommit från tolv institutioner, och de ger följande bild:

De ämnen där undervisning om kvinnomisshandel är inplanerad är obstetrik och gynekologi, rättsmedicin och socialmedicin.

Under medicinåret, inom ramen för kursen Medicin, psykologi och socialmedicin, ingår två timmar om kvinnomisshandel. En misshandlad kvinna berättar. Någon från *Mansjouren* medverkar också. Därtill kommer gruppdiskussion i en timme.

I kursen i obstetrik och gynekologi hålls ett seminarium på tre timmar som tar upp frågan om sexualiserat våld och misshandel. Dessutom ser studenterna misshandlade patienter när de går på avdelning och får lära sig ett riktigt förhållningssätt under sakkunnig handledning.

Under de två veckor studenterna går på rättsmedicin har man ett två timmars seminarium om våld mot kvinnor. Institutionen samundervisar här med företrädare för *Kvinnojouren* i Uppsala. Under termin 9 ger också institutionen för rättsmedicin en timplång föreläsning om vad man skall tänka på när man får misshandlade kvinnliga patienter, hur man skall förhålla sig psykologiskt och hur man skriver rättsintyg. Däremot behandlas knappast bakomliggande orsaker.

Från institutionen för öron-, näs- och halssjukdomar meddelas att när kvinnliga patienter kommer in med framför allt spruckna trumhinnor erbjuds de inläggning, om man misstänker, eller det framkommer, att misshandel är orsaken till skadan. Andra skador på t.ex. strupen eller näsan drabbar mera sällan kvinnor.

Studenterna uppmanas att tänka på att en skada kan ha en annan orsak än den kvinnan uppger. Företeelsen tas även upp i kunskapskontrollen som t.ex. en skrivningsfråga.

I pediatrik tas inget specifikt om sexualiserat våld som rör kvinnor upp, men man snuddar vid ämnet när undervisningen gäller incest och misshandel av barn. I den planerade undervisningen i allmänmedicin, dermatologi och venerologi, geriatrik, kirurgi (inkl. ortopedi, neurokirurgi, thoraxkirurgi), neurologi, oftalmiatrik och psykiatri ingår ingenting om kvinnomisshandel.

Under tjänstgöring på avdelning eller vårdcentral kan studenterna träffa på patienter som utsatts för kvinnomisshandel. Det hänger då på handledaren om misshandelsproblemet behandlas. Detta påpekas från allmänmedicin, geriatrik och psykiatri.

I kursen i socialmedicin på termin 10 tar man i seminarieform upp våld från olika aspekter. Det sker dock från ett folkhälsoperspektiv snarare än med inriktning på själva omhändertagandet i vården. Sexualiserat våld är inte med varje gång.

Den elfte och sista terminen har studenterna två veckors undervisning i allmänmedicin, där man bl.a. undervisar om könsroller i samhället. Kvinnomisshandel kan möjligen beröras där.

Fristående från läkarutbildningen anordnas vid institutionen för neurologi en 5-poängskurs i sexologi. Ett av undervisningstillfällena i denna kurs handlar om sexualitet och våld. Deltagare i denna kurs brukar vara yrkesverksamma, t.ex. kuratorer, sjuksköterskor, läkare.

Vid *Lunds universitet* ingår ämnet rättsmedicin i termin 9. Ämnet omfattar 2,5 veckor, vilket är den största omfattningen i landet av detta ämne inom läkarutbildningen. Enligt den kursansvarige som jag hänvisades till är ingen egen föreläsningstid avsatt explicit för våld mot kvinnor, men hans bedömning var att våld mot kvinnor upptar en rätt stor del av kursen i rättsmedicin. Sådana frågor kommer upp ganska ofta inom kursen, eftersom det är en vanlig typ av våld.

Psykiatri läses vid *Lunds universitet* under nionde terminen av halva studentkullen i Lund, av andra halvan i Malmö. Det är skilda kursplaner för de två orterna. I Lund ingår - enligt den kursansvariga läraren - inte frågor om våld mot kvinnor. Det har inte lyckats mig att nå kontakt med den kursansvarige i Malmö.

Även kursen i Klinisk samhällsmedicin är uppdelad på Lund och Malmö. Kursen ingår i tionde terminen av läkarutbildningen. Vid institutionen i Malmö finns en doktorand som driver ett projekt där hon intervjuar kvinnor på akuten, som många misshandlade uppsöker. Den kursansvarige kunde dock inte bekräfta att hon medverkar i undervisningen. Det har inte lyckats mig att nå kontakt med den kursansvarige i Lund.

Obstetrik och gynekologi läses vid *Lunds universitet* under läkarutbildningens

elfte och sista termin. Också detta ämne är uppdelat mellan Lund och Malmö, med skilda kursplaner. På båda orterna behandlas i undervisningen våld mot kvinnor. Någon särskild föreläsning är dock inte inlagd om detta. I Lund kommer problemet upp i gruppövningar. De genomförs av 6-7 kandidater som tillsammans med en handledare får diskutera förelagda "pappersfall". Något eller några av dessa brukar regelmässigt röra kvinnomisshandel. Vidare får kandidaterna illustration av problematiken genom de misshandlade kvinnor som läggs in på kliniken. Kandidaterna träffar inte dessa direkt, men deltar i diskussionen om fallen. I Malmö tas kvinnomisshandel upp i grundkursen i ämnet, när man behandlar sociala problem kring kvinnors hälsa. Där förekommer också ett dubbelseminarium i sexologi, där bl. a. våld mot kvinnor behandlas. Slutligen uppger den kursansvarige att man brukar komma in på detta ämne vid diskussion om etiska problem inom gynekologin.

I *läkarutbildningen i Göteborg* har man försökt ta med aspekten manligt-kvinnligt där det passar in i olika kurser.

I utbildningen finns s.k. longitudinella inslag för att ge kunskaper inom en rad angränsande områden som är viktiga för att kunna fungera som läkare. Dessa inslag omfattar bl. a. läkarens yrkesroll i relation till könsrollen.

I ämnet rättsmedicin studeras våld mot människor över huvud taget, inte våld mot kvinnor speciellt. Ämnet omfattar en poäng.

I undervisningen i förlossnings- och kvinnosjukdomar (gynekologi och obstetrik) tar man inte upp våld mot kvinnor.

Det är i ämnena kirurgi och psykiatri som våld mot kvinnor främst tas upp.

Inom läkarutbildningen i Göteborg genomfördes för några år sedan ett uppsatsarbete med anknytning till våld mot kvinnor.

Vid *Umeå universitet* finns det i ämnet psykiatri en kvinnlig lärare som brukar undervisa om sexuellt våld. I gynnsamma fall disponeras två dubbeltimmar; senaste gången blev det bara 45 minuter. Hon tycker själv att hon kämpar i underläge och att den tid som släpps till för detta ämne är alldeles för liten, vilket medför att man bara hinner behandla incest. Enligt samma lärare brukar de manliga studenterna snabbt känna sig provocerade när undervisningen kommer in på våld mot kvinnor. De är vana vid perspektivet sjukdom, symptom, behandling, och har svårt att ta in maktperspektivet. Inom den begränsade tiden har de kvinnliga studenterna svårt för att göra sig hörda. Den kursbok som används i psykiatri ägnar ytterst litet utrymme åt våld mot kvinnor.

I kursen i allmänmedicin behandlas barn- och kvinnomisshandel under två lektionstimmar.

I kursen i rättsmedicin, som omfattar sex dagar, ägnas en halv dag åt temat våld mot kvinnor. Under elfte terminen, då studenterna läser barnmedicin, barnpsykiatri, gynekologi och rättsmedicin, anordnas en hel temadag om barn- och kvinnomisshandel.

Ett antal moment, som samlats under den gemensamma rubriken Läkarens

yrkesroll i relation till könsrollen, är inlagda i vissa kurser i läkarutbildningen i Umeå samt i den s.k. kliniska strimman.

Vid *Linköpings universitet* läser läkarstudenterna under första terminen en kurs Människa - samhälle, tillsammans med studenterna i sjuksköterske-, sjukgymnast-, arbetsterapeut- och laboratorieassistentutbildningarna. I denna kurs ingår bl.a. en föreläsning om kvinnors hälsa, som hålls av en lärare i socialmedicin som är engagerad i frågan om våld mot kvinnor. Under sin sjunde termin, då de läser kirurgi, ortopedi och anestesi, erbjuds läkarstudenterna ett studiebesök på kvinnojouren i staden. De allra flesta brukar anta erbjudandet. De får träffa både en anställd och en frivillig medarbetare i kvinnojouren. Där ges en presentation av verksamheten och hur läkare kan använda sig av kvinnojouren, hur man upptäcker våld, hur man ställer frågor osv. Studenterna brukar också få en skrift "Avliva myten om kvinnomisshandel" och rekommenderas att ta del av en video "Våga se - våga fråga" som finns tillgänglig på biblioteket. Det är oklart i vilken utsträckning studenterna faktiskt gör detta. Lärarna i socialmedicin bidrar också med tentamensuppgifter för termin 7, varvid de försöker lägga in frågor om våld mot kvinnor. En gång om året anordnas för studenterna på tionde och elfte terminerna en heldag om våld mot kvinnor och barn. Vidare ingår i termin 11 en kurs i samarbete mellan rätts-, yrkes- och socialmedicin, där det ges noggrann undervisning om hur man gör undersökning och hur man skriver rättsintyg. Vikten av att dokumentera skador betonas.

I ämnet gynekologi och obstetrik, som läses under termin 10, ingår föreläsningar om sexologi, där också våld mot kvinnor regelmässigt behandlas.

I läkarutbildningen i Linköping förekommer också att studenter gör uppsatsarbeten om kvinnomisshandel.

Vidareutbildningen av läkare

De specialiteter där det är mest rimligt förvänta att läkaren har djupare insikter om våld mot kvinnor är obstetrik och gynekologi, psykiatri, rättsmedicin, socialmedicin, rättspsykiatri. Specialister i allmänmedicin, som ska kunna möta patienter av alla slag i primärvården, skulle också behöva god insikt om hur man känner igen våld mot kvinnor och hur man bemöter en patient som utsatts för sådant.

I Socialstyrelsens målbeskrivningar för läkarnas specialiseringstjänstgöring är målen för varje specialitet uppdelade i (A) sådant som specialisten skall självständigt och rutinerat kunna handlägga, (B) vad specialisten skall ha god kännedom om och viss erfarenhet av handläggning/utförande av samt slutligen (C) vad specialisten skall ha närvarit vid eller ha teoretisk kunskap om handläggning/utförande av.

För specialiteten *obstetrik och gynekologi* anges under C bl.a.

"- följer efter våldtäkt, misshandel, incest samt rättsmedicinsk handläggning av dessa fall (inkl. utformningen av rättsintyg)".

För specialiteten *psykiatri* är misshandel eller våld mot kvinnor inte uttryckligen nämnda i målbeskrivningen. Under B nämns bl.a. sexologi.

För specialiteten *rättsmedicin* nämns under A bl.a. följande:

"Undersökning av levande personer med olika typer av provtagning samt avfattande av rättsintyg avseende

- målsägare (framför allt misshandel)
- misstänkta gärningsmän".

Under B nämns för samma specialitet bl.a. följande:

"Undersökning av levande personer med avfattande av rättsintyg vid

- s.k. polismisshandel
- s.k. barnmisshandel
- sexualövergrepp (våldtäkt, incest)".

I målbeskrivningen för specialiteterna *allmänmedicin*, *rättspsykiatri* och *socialmedicin* nämns ingenting som direkt anknyter till våld mot kvinnor.

Under sin specialiseringstjänstgöring skall den legitimerade läkaren genomgå kompletterande utbildning i form av kurser. Socialstyrelsen erbjuder varje år ett stort antal kurser, de flesta omfattande 3-5 dagar, i olika ämnen (s.k. SK-kurser). Kursutbudet 1994/95 omfattar 314 kurser. Dessa indelas i allmänna kurser, med innehåll som är värdefullt för blivande specialister inom alla specialiteter, breda kurser som vänder sig till specialister inom ett flertal specialiteter, och slutligen kurser specifika för en viss specialitet. Den sistnämnda gruppen är den största.

Bland de allmänna kurserna finns en tredagarskurs "Kvinnoperspektiv inom medicinen". Som specifika teman för den tredje av dagarna anges i kurskatalogen Våld mot kvinnor och Medicinsk kvinnoforskning. Som kursbok anges G. Carlstedt: Kvinnors hälsa - en fråga om makt.

Vidare finns det två femdagarskurser i klinisk sexologi, som också räknas till de breda kurserna. Sexuella övergrepp nämns i beskrivningen av den ena kursens innehåll.

Bland de breda kurserna finns vidare en kurs i traumatologi. I beskrivningen av denna räknas ett stort antal olika skador upp, av vilka åtskilliga torde kunna uppkomma vid kvinnomisshandel. Frågor om skadornas uppkomst berörs dock inte i beskrivningen av kursens innehåll.

Inga av specialistkurserna i psykiatri eller rättspsykiatri förefaller att behandla våld mot kvinnor.

För specialiteterna rättsmedicin och socialmedicin finns inga SK-kurser budgetåret 1994/95.

4.3 Sjuksköterskeutbildningen

Allmänt om utbildningen

Utbildningen till sjuksköterskeexamen finns vid vårdhögskolor i 23 landsting, i Malmö kommun och inom Göteborgs och Bohus läns vårdskoleförbund. Utöver dessa har tre fristående högskolor examinationsrätt: Ersta sjuksköterskeskola, Röda korsets sjuksköterskeskola och Sophiahemmets sjuksköterskeskola.

Utbildningen omfattar numera 120 poäng (tre år). Förkunskapskraven varierar något mellan högskolorna men förutsätter inte tidigare studier på vårdområdet. Före höstterminen 1993 omfattade den dåvarande sjuksköterskelinjen (benämnd hälso- och sjukvårdslinjen) normalt 80 poäng. Den byggde då på att eleverna hade kunskaper på vårdområdet motsvarande gymnasieskolans vårdlinje.

Utbildningen är vid samtliga berörda högskolor organiserad som ett program med en utbildningsplan. Det tredje studieåret i den till tre år förlängda utbildningen anordnas för första gången nästa läsår. Dess närmare innehåll är på många håll inte detaljplanerat ännu.

Antalet nybörjare är innevarande budgetår ca 3 700. Den helt övervägande delen av studenterna är kvinnor.

Vid vissa vårdhögskolor finns också påbyggnadsutbildningar för specialisering. Av intresse för Kvinnovaldscommissionen är särskilt utbildningen av barnmorskor, utbildningen i öppen hälso- och sjukvård (distriktssköterskeutbildning), utbildningen i psykiatri och utbildningen i hälso- och sjukvård för barn och ungdom. Av dessa är det endast barnmorskeutbildningen som leder till en ny yrkesexamen.

Tillvägagångssätt vid kartläggningen

Antalet vårdhögskolor är så stort, att det var nödvändigt att göra ett urval bland dessa. Jag valde ut tio högskolor och presenterade per brev mitt ärende, bad om utbildningsplan samt om namn på en kontaktperson som jag skulle kunna intervjua närmare om hur våld mot kvinnor behandlas i sjuksköterskeutbildningen.

De tillfrågade vårdhögskolorna var spridda över landet, och belägna dels på universitetsorter, dels på mindre högskoleorter. En var en fristående vårdhögskola. Åtta av högskolorna besvarade förfrågan.

Per telefon har jag sedan intervjuat de angivna kontaktpersonerna och i vissa fall ytterligare personer som kontaktpersonen hänvisat till. Alla sådana ytterligare personer har det inte varit möjligt att nå.

Resultat av kartläggningen

Uppläggningsplanen av sjuksköterskeutbildningen varierar från vårdhögskolan till vårdhögskola. I mycket få fall anges det i utbildningsplan eller kursplan inom sjuksköterskeutbildningen att våld mot kvinnor behandlas. Däremot uppges det från flera av högskolorna att så faktiskt sker. Andra uppger att studenterna i många fall träffar på fall av våld mot kvinnor i sin praktik under utbildningen.

Vid *Hälsohögskolan i Umeå* förekommer i den första delkursen inom sjuksköterskeutbildningen ett seminarium om kvinnomisshandel. Deltagande är obligatoriskt. Också i undervisningen i sociologi, som likaså ingår under första terminen, berörs frågan något litet. Studenterna kan vidare träffa på fall av kvinnomisshandel i sin praktik särskilt på kirurgiavdelning och inom öppen vård (vårdcentral). Studenter väljer ibland att skriva uppsats om kvinnomisshandel.

Vid *Vårdhögskolan i Eskilstuna* behandlas kvinnomisshandel alltid på ett eller annat sätt i sjuksköterskeutbildningen. Under andra studieåret ingår en kurs kallad Hälsoarbete/folkhälsoarbete inom omvårdnadens område, 10 poäng. Där arbetar studenterna med olika teman, av vilka ett är kvinnomisshandel. Visst litteraturstudium ingår i temaarbetet. Alla teman redovisas på seminarier med hela studentgruppen. Därvid har man bl.a. tagit upp sjuksköterskans roll i samband med kvinnomisshandel. Undervisningen i obstetrik, som omfattar 0,5 poäng och också ingår i andra studieåret, leds av en lärare som enligt min kontaktperson är mycket intresserad av frågan om kvinnomisshandel. Vid denna högskola är det enligt uppgift alltid någon student som skriver uppsats om kvinnomisshandel.

Även vid *vårdhögskolan i Boden* behandlas kvinnomisshandel under fjärde terminen inom en kurs kallad Tillämpad omvårdnad - folkhälsa. Omfattningen när det gäller kvinnovåld uppskattas av studierektorn till högst sex timmar.

Kursplanerna vid *vårdhögskolan i Göteborg* säger ingenting om kvinnomisshandel. För de två sista terminerna i utbildningen (som ges första gången nästa läsår) pågår kursplanarbetet. I femte terminen utgörs ett block av folkhälsovetenskap, där man skall behandla frågor om faktorer som påverkar hälsa och ohälsa. Där kan kvinnomisshandel komma upp. Uppsatser om kvinnomisshandel brukar dyka upp när problemet har aktualitet för någon enskild student.

Vid *vårdhögskolan i Örebro* nämns ingenting om kvinnomisshandel i utbildningsplan eller kursplaner. Det tas emellertid upp i undervisningen i gynekologi och obstetrik. I undervisningen i samhällsvetenskap under första studieåret tar man upp relationerna mellan män och kvinnor i samhället, men inte specifikt våld mot kvinnor. I den tidigare, kortare utbildningen (80 poäng) ingick sexologi med fyra timmar. Detta har uteslutits ur den förlängda utbildningen. Förslag från vissa lärare om att inrätta en kurs i "kvinnors hälsa och ohälsa" har inte fått gehör - enligt förslagsställarna därför att det medicinska etablissemanget är större och starkare.

I *Linköping* ingår sjuksköterskeutbildningen i Hälsouniversitetet. Studierna

inleds med 10 poängs studier i integrerade grupper med studenter från samtliga utbildningar inom Hälsouniversitet (bl.a. läkar- och sjukgymnastutbildning). I dessa studier kan kvinnomisshandel sporadiskt komma upp. I fjärde terminen av sjuksköterskeutbildningen, som f.n. anordnas för första gången enligt nuvarande utbildningsplan, finns det ett tema Kvinnors livsvillkor och hälsa. Detta tema, som omfattar 5 poäng, behandlas dels i föreläsningar, dels bearbetas det av studenter i s.k. basgrupper. De problemområden som enligt studiehandledningen ingår i temat är kvinnor i samhället, våld mot kvinnor, könsroller, graviditet, förlossning och hur kvinnors livsvillkor påverkas vid rubbningar i reproduktionsorganen. - Femte och sjätte terminerna är inte färdigplanerade ännu. Då studeras bl.a. primärvård och psykiatrisk vård. Det är inte direkt tänkt att kvinnomisshandel skall tas upp, men studenterna kan komma att träffa på det.

Utbildningsplanen för sjuksköterskeprogrammet vid *Hälsohögskolan i Stockholm* anger inte att kvinnomisshandel skall behandlas. Enligt lärare vid högskolan kommer kvinnomisshandel upp endast som ett sidospår, vilket de finner mycket otillfredsställande. En lärare tar upp saken i samband med ämnet folkhälsa med inriktning på kvinnohälsa, men inte i någon stor omfattning.

Inte heller vid *vårdhögskolan i Östersund* anger utbildningsplanen huruvida kvinnomisshandel behandlas. Kursplanerna är mycket kortfattade. Utbildningen är hittills detaljplanerad endast för de fyra första terminerna. Ingen undervisning har ägnats åt kvinnomisshandel. I sjätte terminen ingår ett större examensarbete inom omvårdnadsområdet. Ett sådant skulle kunna handla om kvinnomisshandel. Dit har den nya utbildningen inte nått fram än.

Vid denna sjuksköterskeutbildning brukar man fokusera våld rent allmänt: krig, konflikter och våld som konfliktlösning. Kvinnomisshandel tas därvid inte upp speciellt.

4.4 Barnmorskeutbildningen

Barnmorskor utbildas i en påbyggnadsutbildning efter genomgången sjuksköterskeutbildning och legitimation som sjuksköterska. Den avslutas med barnmorskeexamen, som kräver 3 terminers studier.

I barnmorskeutbildningen vid *Hälsohögskolan i Stockholm* tas kvinnomisshandel upp på många olika sätt. Det kommer in när man studerar sexualiteten ur olika synvinklar, vad som påverkar kvinnors hälsa i olika situationer, kvinnor som utsätts för förföljelse eller förtryck, undanhålls kunskap osv. Denna högskola är starkt inriktad på kontakter med vissa länder i Afrika och med Östeuropa. Ett nätverk har skapats där forskande afrikanska sjuksköterske-barnmorskor deltar. Karolinska institutets institution för internationell hälso- och sjukvårdsforskning har gett en kurs i Gender och hälsa, som lärare vid barnmorskeutbildningen deltagit i. Ett policydokument är under utarbetande vid Hälsohögsko-

lan, i vilket man bl.a. uppmärksammar vikten av att ha med könsperspektivet i utbildningen vid högskolan.

Barnmorskeutbildningen i *Örebro* börjar med en kurs om Kvinnors livsvillkor 5 poäng. Man utgår från de olika åldersstadierna i en kvinnas liv. Samhällsperspektivet betonas. I kursen väljer studenterna ämnen att studera litteratur om och rapportera skriftligt inför gruppen. Kvinnomisshandel brukar därvid väljas av några studenter.

Huvuddelen av studiet om kvinnomisshandel kommer dock under tredje (sista) terminen av utbildningen, inom kursen Kvinnors hälsa och ohälsa 5 poäng. Den bygger också på att studenterna studerar litteratur och redogör inför gruppen. JÄMFO-rapporten Kvinnomisshandel från 1989 används och anses mycket bra. Även skönlitteratur studeras. Lärarna bidrar med ytterligare perspektiv - på sistone inte minst feministiskt perspektiv. Man försöker avliva fördomar om kvinnomisshandel, t.ex. att det alltid har samband med alkohol eller är kvinnans eget fel. Man går även in på det juridiska i samband med kvinnomisshandel.

Ny utbildningsplan trädde i kraft hösten 1993. Hittills har bara en kull barnmorskor genomgått utbildningen med den här beskrivna uppläggningsplanen.

Vid *vårdhögskolan i Göteborg* kommer kvinnomisshandel upp i barnmorskeutbildningens första och tredje termin. Omfattningen är sammanlagt fem timmar.

4.5 Distriktssköterskeutbildningen

Vid fem av de *vårdhögskolor* som ingår i kartläggningen av sjuksköterskeutbildningen finns också påbyggnadsutbildning i öppen hälso- och sjukvård, avsedd för utbildning till distriktssköterska. Den leder inte till någon ny yrkesexamen. Det finns inte nationellt fastställda formella behörighetsvillkor för tjänst som distriktssköterska.

Utbildningen omfattar vanligen 40 eller 50 poäng och genomfås efter avlagd sjuksköterskeexamen och viss tids praktik.

Vid *Hälsöhögskolan i Umeå* inleds denna utbildning med en 5-poängskurs i Omvårdnad: etik, filosofi, hälsa. Där kommer kvinnomisshandel regelmässigt upp. Uppsatser om ämnet är vanligt förekommande. Denna kurs ges fr.o.m. innevarande år i samarbete med Institutionen för omvårdnad vid Umeå universitet. I kursen Barns och ungdomars hälsa, 10 poäng, behandlas barn som far illa, och familjesituationer i det sammanhanget. Även i kursen Vuxnas och äldres hälsa, 10 poäng, kommer man in mycket på samlevnadsfrågor där kvinnomisshandel kan komma upp.

Vid *vårdhögskolan i Boden* behandlas kvinnomisshandel regelmässigt i den teoretiska utbildningen på högskolan. Där omfattar detta minst fyra timmar, men kan bli mera om studenternas intresse och behov motiverar det. Medverkan från kvinnojouren är vanlig. Studenterna uppmanas också att vid sin praktik särskilt vara uppmärksamma på tecken på kvinnomisshandel. Just detta läsår har inga

uppsatser skrivits inom distriktssköterskeutbildningen om ämnet, men sådant förekommer ibland. Flertalet studenter har flerårig (betydligt längre än 2 år, som är minimum) erfarenhet från arbete som sjuksköterska. Utbildningen anpassas i ganska stor utsträckning till deras erfarenheter och upplevda behov.

Kursledarens personliga intresse för saken har varit en viktig faktor för att ge den utrymme i utbildningen, men detta intresse har smittat av sig till övriga medverkande. Även med ny ledning kommer det att fortleva, anser nuvarande kursledare.

Vid *vårdhögskolan i Örebro* består distriktssköterskeutbildningen av fyra 10-poängskurser. I den formellt fastställda utbildningsplanen nämns inte misshandel, inte heller i någon av kursplanerna. En av kurserna heter Hälsa bland vuxna och äldre. Enligt den studiehandleddning som används behandlas inom denna kurs bl.a. misshandel av såväl äldre människor av båda könen som kvinnomisshandel. "Misshandelsmomentet" omfattar ungefär 0,75 poäng. Kvinnomisshandel studeras därvid genom besök på Kvinnohuset tillsammans med kurskamraterna på samma ort. Besöket rapporteras skriftligt till kursledaren.

Den fjärde kursen i distriktssköterskeutbildningen i Örebro består av en uppsats på 10 poäng inom ämnet omvårdnad med inriktning mot folkhälsoarbete. Kursledaren, som varit lärare i denna utbildning i sju ton år, kan inte påminna sig att en enda uppsats behandlat kvinnomisshandel.

Vid *Hälsohögskolan i Stockholm* består distriktssköterskeutbildningen av tre kurser: Folkhälsa och folkhälsoarbete 15 poäng, Vuxnas och äldres hälsa 10 poäng samt Barns och ungdomars hälsa 15 poäng. Kvinnomisshandel är inte ett särskilt, i kursplanerna markerat moment.

I den första kursen ingår ett examensarbete på 5 poäng. I varje kull av studenter brukar några av examensarbetena behandla något som berör kvinnomisshandel. Innevarande termin har fem studenter arbetat med sådana examensarbeten, ytterligare fem har varit inkopplade som opponenter, och samtliga studenter har deltagit i ventilering av arbetena. Inom den första kursen studerar man ett antal teman. Ett sådant är alkoholmissbruk, och då diskuteras misshandel generellt, varvid man också kommer in på kvinnomisshandel. I kursen Vuxnas och äldres hälsa studeras enligt kursplanen bl.a. övergrepp mot äldre. Också i det sammanhanget kommer man in på kvinnomisshandel.

Numera ägnas inte någon föreläsningstid inom distriktssköterskeutbildningen åt kvinnomisshandel, vilket förekommit tidigare. Skälet är minskade medel för undervisningen. Man väljer då att låta studenterna söka kunskap själva på de områden där det finns relativt god tillgång till material. Dit räknar högskolan kvinnomisshandel.

Utbildningen styrs - inom de ramar som kursplanerna drar upp - ganska mycket av vad studenterna vill få mer kunskap om, utifrån deras erfarenheter i sin tidigare (oftast fleråriga) yrkesverksamhet och från praktiken inom ramen för distriktssköterskeutbildningen. Vilka frågor som är aktuella i debatten, inom

yrkesområdet eller i samhället i allmänhet, påverkar också vad som blir fokuserat i utbildningen. Som ett särskilt tema förekommer därför kvinnomisshandel "av och till". Varje kull av studenter i distriktssköterskeutbildningen kommer in på kvinnomisshandel i något sammanhang inom ramen för utbildningen.

Kursledaren påpekar att en del av studenterna har erfarenhet av arbete utomlands. Högskolan anordnar ibland internationella temadagar. Därvid diskuteras ganska ofta kvinnomisshandel.

Vid *vårdhögskolan i Östersund* består distriktssköterskeutbildningen av fyra 10-poängskurser: Folkhälsa, Omvårdnad, Barns och ungdomars hälsa samt Vuxnas och äldres hälsa. I den sistnämnda kursen anlitas kvinnojouren för att behandla kvinnomisshandel. Ingen av högskolans egna lärare undervisar om saken. Däremot behandlas våld rent allmänt inom ramen för utbildningen.

4.6 Psykologutbildningen

Allmänt om utbildningen

Utbildningen till psykologexamen omfattar 200 poäng (tio terminer) och anordnas vid universiteten i Uppsala, Lund, Göteborg, Stockholm och Umeå.

Utbildningen är på samtliga orter anordnad som ett program (i Stockholm kallat linje). Den är mycket likartat uppbyggd på de olika orterna, vilket förklaras av att de för utbildningen ansvariga gemensamt fastställt en "normalplan" över vilka kurser (11 st) som skall ingå, med intervall för poängtal. Inom den ramen skiljer sig sedan utbildningarna åt i fråga om poängtal för varje kurs, varvid man på några håll skaffat utrymme för en tolfte kurs, där studenterna väljer inriktning.

Antalet nybörjare är numera omkring 290 per år. Drygt 2/3 av studenterna är kvinnor. För tillträde fordras bl.a. arbetslivserfarenhet i minst ett år.

Tillvägagångssätt vid kartläggningen

Efter studium av respektive utbildningsplan har jag per telefon intervjuat studie-rektorn för psykologutbildningen på varje ort.

Resultat av kartläggningen

I Uppsala, Stockholm, Lund och Göteborg tas frågor om våld mot kvinnor upp endast i den mån som studenten träffar på problematiken t.ex. i sitt handledda klientarbete (kursen i Psykoterapi - psykologisk behandling) eller på sin praktikplats (kursen Psykologpraktik). Detta förekommer. Enskilda lärare kan tänkas ta upp våld mot kvinnor som exempel i sin undervisning. Kvinnoperspektiv förekommer knappast i psykologutbildningen på dessa orter. Studierektorerna

påtalade i flera fall själva detta som en brist.

I Umeå däremot fokuseras kön i psykologutbildningen. Detta finns inskrivet i utbildningsplanen. Våld mot kvinnor tas upp i kursen Psykoterapi - psykologisk behandling och i samband med familjeterapi i kursen Utredning och åtgärder avseende individen. I utbildningen förekommer rollspel där våld finns med i den givna bakgrunden.

Psykologutbildningen omfattar på samtliga orter ett examensarbete på 20 poäng. I Umeå förekommer "då och då" examensarbeten som behandlar frågor om våld mot kvinnor. Även i Göteborg har sådana förekommit. På övriga orter kunde studierektorn inte erinra sig något examensarbete med sådant ämne.

4.7 Juristutbildningen

Allmänt om utbildningen

Utbildningen till jur.kand.-examen omfattar 180 poäng (nio terminer) och anordnas vid universiteten i Uppsala, Lund, Göteborg, Stockholm och Umeå. Den har på samtliga orter ställning som program (i Stockholm fortfarande kallat linje) och har en ganska fast struktur.

I Göteborg och Umeå finns inte juridisk fakultet. Juristutbildningen där har vuxit fram ur en från början kortare utbildning med förvaltnings- och företagsjuridisk inriktning. Numera kan man dock avlägga jur.kand.-examen även där.

Vid varje berört lärosäte finns en lokalt beslutad utbildningsplan för juristutbildningen.

Antalet studenter är störst i Stockholm (drygt 500 nybörjarplatser) och minst i Umeå (cirka 60 nybörjarplatser). Drygt 50 procent av dem som antas till juristutbildning brukar vara kvinnor.

Tillvägagångssätt vid kartläggningen

Efter att ha studerat utbildningsplanerna tillskrev jag studierektor vid respektive universitet och aviserade att jag ville få intervjuva studierektorn eller den person som hon eller han ansåg bäst lämpad med hänsyn till mitt syfte. I Umeå blev jag då hänvisad till en kvinnlig universitetslektor med särskilt intresse för kommissionens frågor. I Lund, där studierektorn är kvinna, gjorde hon själv en ambitiös genomgång av utbildningen, och på hennes förslag kontaktade jag dessutom en kvinnlig professor. I Uppsala, där jag genomförde intervjun vid personligt besök, var dels den manlige studierektorn, dels en kvinnlig universitetslektor närvarande. I Stockholm och Göteborg har jag endast haft kontakt med studierektor (kvinna i Stockholm, man i Göteborg).

Resultat av kartläggningen

Obligatoriska kurser

På samtliga orter berörs våld mot kvinnor i ämnet straffrätt (i vissa fall straff- och processrätt), som alla läser. Omfattningen av detta moment är dock enligt samtliga intervjuade liten. Från Stockholm uppgavs att ingen av lärarna säger sig ta upp våld mot kvinnor speciellt, men besöksförbudet läser man ju om. Ungefär samma bild fick jag från Göteborg och Uppsala. Studierektorn i Uppsala pekade på ett flertal olika kurser där frågor om våld mot kvinnor skulle kunna beröras, men visste inte om så verkligen skedde. I Lund berörs våld mot kvinnor också i ämnet Civilrätt - social dimension, som studeras under tredje terminen. Vid genomgång av den senaste terminens studiematerial i straffrättskursen hade studierektorn funnit att av elva "fall" som behandlades under kategorin "brott mot person" berörde fem frågeställningar våld mot kvinnor. I Umeå hade den lärare som jag fick intervjuas genomfört ett tvåtimmarsseminarium om sexualiserat våld, på begäran av en annan lärare. Eventuellt kommer detta inslag att bli mer omfattande.

Valfria kurser

Förutom ett examensarbete på 10 eller 20 poäng ingår på alla orter valfria kurser. För valfria kurser samt examensarbetet avsätts mellan 40 och 60 poäng, varierande mellan studieorterna. Som valfri kurs kan man i Lund läsa 5 poäng feministisk rättsteori. För våren 1995 fanns ett 10-tal anmälningar till kursen. I Umeå anordnas vartannat år en 10-poängskurs med distansundervisning i kvinnorrätt, som bl.a. brukar väljas av jur.stud. i Umeå och Uppsala. I den ingår bl.a. frågor om sexualiserat våld. Inom ramen för den nya verksamheten med sommaruniversitet anordnades sommaren 1994 en kurs i Rättsmedicin för jurister 5 poäng. Den fick stor tillströmning och man planerar att ge den på nytt sommaren 1995. I denna kurs, som kan läsas som valfri kurs för jur.kand.-examen, ingår en halvdag om kvinnomisshandel. I de valfria kurserna i Uppsala i medicinsk rätt och i barnrätt kan också våld mot kvinnor komma upp, enligt studierektorn där. Flera kvinnliga studenter i Uppsala har valt att inom utrymmet för valfria kurser läsa kvinnorrätt i Norge. När de sedan velat göra examensarbete om sådana frågor har det, enligt min kvinnliga uppgiftslämnare, varit svårt att finna intresserade och kompetenta handledare i Uppsala. I Stockholm finns numera inte någon kurs i kvinnorrätt, men studierektorn uppgav att studenter som är intresserade av detta hänvisas till att läsa det i Uppsala - intressant eftersom det inte finns någon sådan kurs där heller! Frågan om kurs i kvinnorrätt hade tagits upp igen i Stockholm, men fallit på att intresset var ringa både bland lärare och studenter.

Kurser vid annan fakultet

I Stockholm finns inom samhällsvetenskapliga fakulteten ämnet allmän kriminologi. Det läses av ganska många jur.stud. Inom detta ämne har det förekommit uppsatser om våld mot kvinnor. I Lund finns inom samhällsvetenskapliga fakulteten ämnet rättssociologi, som också läses av en del jur.stud. Där finns en kurs (10 poäng) om kvinnans rättsliga ställning. I rättssociologi har det också skrivits uppsatser som berör våld mot kvinnor.

Övrigt

I Lund anordnas varje termin vid sidan av den reguljära undervisningen en kvinnorättslig seminarieserie. Höstterminen 1993 var dess tema Våld mot kvinnor. Deltagarantalet varierar mellan 30 och 60 personer, varav uppskattningsvis mindre än hälften brukar vara jur.stud. Juridiska fakulteten har varit tillräckligt intresserad för att bevilja medel för serien.

Alla mina kvinnliga intervjupersoner har påpekat, att könsperspektivet nästan helt saknas i juristutbildningen, i dess studielitteratur och hos dess lärarkår. Endast i Lund har det fått ett visst mått av genomslag i den obligatoriska delen av utbildningen. Kvinnliga lärare inom juristutbildningen i Umeå och Uppsala upplever det som svårt att få gehör för behovet av förändring härvidlag.

4.8 Polisutbildningen

Polisutbildningen bedrivs vid Polishögskolan i Solna. Den har på senare år bestått av en ettårig Grundkurs I, följd av tjänstgöring i polisdistrikt och därefter en terminslång Grundkurs II vid Polishögskolan.

Ca 30 procent av studenterna på Polishögskolan brukar numera vara kvinnor. Av poliskåren i landet är dock endast ca 17 procent kvinnor.

Nuvarande utbildning

I den nuvarande Grundkurs I ingår i kursen Kriminalpolisverksamhet bl.a. förmågan att hålla förhör samt brottsofferomhändertagande.

I undervisningen i kriminalteknik i Grundkurs I ingår bl.a. rättsmedicin. Studenterna får lära sig vara uppmärksamma inte bara på färska sår, utan på gula och gröna märken - alltså tecken på att misshandel kan ha förekommit (även) tidigare.

I psykologi ingår bl.a. konfliktpsychologi. I kursplanen nämns därvid bl.a. konflikter i intima relationer samt polisens hanterande av aggressivitet och konflikter.

I social- och kriminalpolitik är ett av målen att erhålla kunskaper om bakgrundsfaktorer till olika sociala problem samt om samhällets åtgärder för att

möta och lösa dessa problem. I detta ämne läser man bl.a. lagar som LVM och LVU, som har relevans för våld mot kvinnor. I delmomentet invandrar- och invandringspolitik tar man upp fördomar.

Det förekommer rollspel i samverkan mellan ämnena psykologi och ordningspolisverksamhet, för att träna polisaspiranterna i att närma sig familjerna, vara lyhörda osv. Detta följs upp även i Grundkurs II.

Många av polisaspiranterna väljer i Grundkurs II frågor om våld mot kvinnor som ämne för sitt specialarbete. Dessa arbeten innehåller ofta värdefull kunskap, som tyvärr vanligen inte når utanför Polishögskolan.

Omläggning planeras

En omläggning av utbildningen planeras nu. Man skall övergå till problem-baserad inläring enligt modellen från Hälsouniversitetet i Linköping.

Lägenhetsbråk är den vanligaste anledningen till polisutryckning. Familjevåld är därför ett tema som kommer att uppmärksammas mycket. Studenterna kommer att själva få söka upp kunskap om detta.

I den kommande nya utbildningen tänker man göra en "strimma" av etiken, som inte har något eget utrymme i den nuvarande utbildningen.

Jämställdhet mellan könen

I polisutbildningen ägnas en temavecka åt jämställdheten. Studenterna får i uppgift att gå ut i sina polisdistrikt och fråga hur det står till med jämställdheten mellan män och kvinnor i polisarbetet. Det är mera problematiskt än många (även kvinnorna i poliskåren och polishögskolans lärarkår) vill erkänna, enligt bitr. studierektorn.

Nätverk mellan kvinnliga poliser finns och fungerar i Norrland och har påbörjats också i Stockholm.

Statens offentliga utredningar 1995

Kronologisk förteckning

1. Ett renodlat näringsförbud. N.
 2. Arbetsföretag – En ny möjlighet för arbetslösa. A.
 3. Grön diesel – miljö- och hälsorisker. Fi.
 4. Långtidsutredningen 1995. Fi.
 5. Vårdens svåra val.
Slutbetänkande av Prioriteringsutredningen. S.
 6. Muskövarvets framtid. Fö.
 7. Obligatoriska arbetsplatskontakter för arbetslösa. A.
 8. Pensionsrättigheter och bodelning. Ju.
 9. Fullt ekonomiskt arbetsgivaransvar. Fi.
 10. Översyn av skattebrottslagen. Fi.
 11. Nya konsumentregler. Ju.
 12. Mervärdesskatt – Nya tidpunkter för redovisning och betalning. Fi.
 13. Analys av Försvarsmaktens ekonomi. Fö.
 14. Ny Elmarnad + Bilagedel. N.
 15. Könshandeln. S.
 16. Socialt arbete mot prostitutionen i Sverige. S.
 17. Homosexuell prostitution. S.
 18. Konst i offentlig miljö. Ku.
 19. Ett säkrare samhälle. Fö.
 20. Utan el stannar Sverige. Fö.
 21. Staden på vatten utan vatten. Fö.
 22. Radioaktiva ämnen slår ut jordbruk i Skåne. Fö.
 23. Brist på elektronikkomponenter. Fö.
 24. Gasmoln lamslår Uppsala. Fö.
 25. Samordnad och integrerad tågtrafik på Arlandabanan och i Mälardalsregionen. K.
 26. Underhållsbidrag och bidragsförskott, Del A och Del B. S.
 27. Regional framtid + bilagor. C.
 28. Lagen om vissa internationella sanktioner – en översyn. UD.
 29. Civilt bruk av försvarets resurser – regelverken, erfarenheter, helikoptrar. Fö.
 30. Alkylat och Miljöklassning av bensin. M.
 31. Ett vidareutvecklat miljöklasssystem i EU. M.
 32. IT och verksamhetsförnyelse inom rättsväsendet. Förslag till nya samverkansformer. Ju.
 33. Ersättning för ideell skada vid personskada. Ju.
 34. Kompetens för strukturomvandling. A.
 35. Avgifter inom handikappområdet. S.
 36. Förmåner och sanktioner - en samlad redovisning. Fi.
 37. Vårt dagliga blad - stöd till svensk dagspress. Ku.
 38. Yrkehögskolan - Kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning. U.
 39. Some reflections on Swedish Labour Market Policy. A.
Några utländska forskares syn på svensk arbetsmarknadspolitik. A.
 40. Älvsäkerhet. K.
 41. Allmän behörighet för högskolestudier. U.
 42. Framtidspannassad Gotlandstrafik. K.
 43. Sambandet Redovisning – Beskattnings. Ju.
 44. Aktiebolagets organisation. Ju.
 45. Grundvattenskydd. M.
 46. Effektivare styrning och rättssäkerhet i asylprocessen. A.
 47. Tvångsmedel enligt 27 och 28 kap. RB samt polislagen. Ju.
 48. EG-anpassade körkortregler. K.
 49. Prognoser över statens inkomster och utgifter. Fi.
 50. Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 1995. M.
 51. Elförsörjning i ofred. N.
 52. Godtrosförvärv av stöldgods? Ju.
 53. Samverkan för fred. Den rättsliga regleringen. Fö.
 54. Fastighetsbildning – en gemensam uppgift för stat och kommun. M.
 55. Ett samlat verksamhetsansvar för asylärenden. A.
 56. Förmåner och sanktioner – utgifter för administration. Fi.
 57. Förslag om ett internationellt flygsäkerhetsuniversitet i Norrköping-Linköping. U.
 58. Kompetens och kunskapsutveckling – om yrkesroller och arbetsfält inom socialtjänsten. S.
 59. Ohälsöförsäkring och samhällsekonomi – olika aspekter på modeller, finansiering och incitament. S.
 60. Kvinnofrid. Del A + B. S.
-

Statens offentliga utredningar 1995

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

- Pensionsrättigheter och bodelning. [8]
- Nya konsumentregler. [11]
- IT och verksamhetsförnyelse inom rättsväsendet.
- Förslag till nya samverkansformer. [32]
- Ersättning för ideell skada vid personskada. [33]
- Sambandet Redovisning - Beskattning. [43]
- Aktiebolagets organisation. [44]
- Tvångsmedel enligt 27 och 28 kap. RB samt polislagen. [47]
- Godtrosförvärv av stöldgods? [52]

Utrikesdepartementet

- Lagen om vissa internationella sanktioner - en översyn. [28]

Försvarsdepartementet

- Muskövarvets framtid. [6]
- Analys av Försvarsmaktens ekonomi. [13]
- Ett säkrare samhälle. [19]
- Utan el stannar Sverige. [20]
- Staden på vatten utan vatten. [21]
- Radioaktiva ämnen slår ut jordbruk i Skåne. [22]
- Brist på elektronikkomponenter. [23]
- Gasmoln lamslår Uppsala. [24]
- Civilt bruk av försvarets resurser - regelverken, erfarenheter, helikoptrar. [29]
- Samverkan för fred. Den rättsliga regleringen. [53]

Socialdepartementet

- Vårdens svåra val.
- Slutbetänkande av Prioriteringsutredningen. [5]
- Könshandeln. [15]
- Socialt arbete mot prostitutionen i Sverige. [16]
- Homosexuell prostitution. [17]
- Underhållsbidrag och bidragsförskott, Del A och Del B. [26]
- Avgifter inom handikappområdet. [35]
- Kompetens och kunskapsutveckling - om yrkesroller och arbetsfält inom socialtjänsten. [58]
- Ohälsöförsäkring och samhällsekonomi - olika aspekter på modeller, finansiering och incitament. [59]
- Kvinnofrid. Del A+B. [60]

Kommunikationsdepartementet

- Samordnad och integrerad tågtrafik på Arlandabanan och i Mälardalsregionen. [25]
- Älvsäkerhet. [40]
- Framtidsanpassad Gotlandstrafik. [42]
- EG-anpassade körkortregler. [48]

Finansdepartementet

- Grön diesel - miljö- och hälsorisker. [3]
- Långtidsutredningen 1995. [4]
- Fullt ekonomiskt arbetsgivaransvar. [9]
- Översyn av skattebrottslagen. [10]
- Mervärdesskatt - Nya tidpunkter för redovisning och betalning. [12]
- Förmåner och sanktioner - en samlad redovisning. [36]
- Prognoser över statens inkomster och utgifter. [49]
- Förmåner och sanktioner - utgifter för administration. [56]

Utbildningsdepartementet

- Yrkeshögskolan - Kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning. [38]
- Allmän behörighet för högskolestudier. [41]
- Förslag om ett internationellt flygsäkerhetsuniversitet i Norrköping-Linköping. [57]

Arbetsmarknadsdepartementet

- Arbetsföretag - En ny möjlighet för arbetslösa. [2]
- Obligatoriska arbetsplatskontakter för arbetslösa. [7]
- Kompetens för strukturomvandling. [34]
- Some reflections on Swedish Labour Market Policy. [39]
- Några utländska forskares syn på svensk arbetsmarknadspolitik. [39]
- Effektivare styrning och rättssäkerhet i asylprocessen. [46]
- Ett samlat verksamhetsansvar för asylärenden. [55]

Kulturdepartementet

- Konst i offentlig miljö. [18]
- Vårt dagliga blad - Pstöd till svensk dagspress. [37]

Näringsdepartementet

- Ett renodlat näringsförbud. [1]
- Ny Elmarknad + Bilagedel. [14]
- Elförsörjning i ofred. [51]

Civildepartementet

- Regional framtid + bilagor. [27]
-

Statens offentliga utredningar 1995

Systematisk förteckning

Miljödepartementet

- Alkylat och Miljöklassning av bensin. [30]
- Ett vidareutvecklat miljöklassystem i EU. [31]
- Grundvattenskydd. [45]
- Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 1995. [50]
- Fastighetsbildning – en gemensam uppgift för stat och kommun. [54]